Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı : 11 Aralık 1971 • 350 Kuruş

BÜYÜK YIL SONU ÇEKİLİŞİNDE:

İstanbul'un gözde semtleri Çiftehavuzlar, Şaşkınbakkal ve Çatalçeşme (Suadiye)'de kaloriferli, konforlu, beheri 100.000 lira değerinde

40 Apartman Dairesi

ayrıca

10 adet 100.000 lira
10 adet 50.000 lira

ve gene ayrıca

27.075 adet de 10.000 liraya kadar çeşitli para ikramiyeleri...

BİR DEFADA

11 MİLYON LİRA

Bu çekiliş için son para yatırma tarihi:

31 Aralık 1971 Cuma

Bütün tasarruflarınızı 31 Aralık 1971 Cuma akşamına kadar Bankamızda toplamakla bu çekilişe daha büyük kazanma şansı ile katılabilirsiniz.

YAPI ve KREDİ BANKASI

Daima en iyi hizmet

MORAN : 3092 - HTM. - 27

Hz. Mevlânâ'nın sandukası
Fotoğraf: Şemsi Güner

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Mevlânâ Celâleddin Rûmî 4
Eski Istanbul'un Hayatında Çiçek 8
Niğbolu Zaferi ve Yıldırım Bâyezid 13
Lâle Eğlenceleri ve Ziyafetler 22
Kaçırılan Beş Fırsat 28
Kendi Kalemiyle Mardiros Mınakyan 32
Tarihte İlk Defa İki Kıt'a Birleşiyor 35
Mesnevî'den Seçmeler 42
Keyhusrev'den III. Dârâ'ya 53
60 Yıl Önceki Türkiye 62
Prenses Seniha'nın Mektupları 64
Mareşal Rommel'in Âkıbeti 68
Amiral Osman Paşa'nın Mektupları 77
Hıyve'den Buhara'ya 80
Ülkeler ve İnsanlar 88
Tarihe Akan Bir Ay 92
Kitaplar Arasında 93
Karikatür 94
Tarih Postası 96
Tarih Bilmecesi 98

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Kasım 1971 Yıl: 7 Cilt: 2
Sayı: 10 Sıra No.: 82

İMTİYAZ SAHİBİ: Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ: Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER: Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE: Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul TEL: 27 61 10

Abone: Yıllık: 42, 6 aylık 21 TL. Yurt dışı: Yıllık: 84, 6 aylık 42 TL. Uçak için ilâve ücret alınır.

Müslüman olsun olmasın, bütün insanlar tarafından beğenilen bir fikir ve sanat adamı.

BÜYÜK Türk şâir, mutasavvıf, bilgin ve düşünürü Mevlânâ Celâleddin, 30 eylül 1207 günü şimdi Afganistan Türkistanı'nda kalan çağının büyük kültür merkezi Belh şehrinde doğdu. Babası «sultânu'l - ulemâ = bilginlerin sultânı» diye anılan Bahâeddin Veled, anası Mü'mine Hâtun'dur. Babası, devrinin büyük bilginlerindendir. Anası ise, Harzemşahlar Türk imparatorluk hânedânından bir prensestir. Celâleddin, sonradan Anadolu'ya yerleşip burada ün kazandığı için «Rûmî = Anadolulu» diye anılmıştır. «Mevlânâ» ise, Arapça'da «efendimiz» demektir.

Babası Bahâeddin Veled, mânevî nüfuzundan çekinen Harzemşahlar'la arası açılıp Belh'ten ayrıldığı sırada Mevlânâ Celâleddin, pek küçük bir çocuktu. Babasıyle beraber İran'dan ve Bağdad'dan geçip Hicaz'a geldi. Hac töreninde bulunduktan sonra, Şam yoluyle Türkiye'ye geçtiler.

Türkiye imparatorluğunun büyüklük çağıydı. Tahtta Sultan Alâeddin Keykubâd oturuyordu. Taht şehri Konya'da Bahâeddin Veled, pek büyük saygıyle karşılandı. Bu sıralarda, 1228 yılında Mevlânâ Celâleddin, 21 yaşına erişmişti. Konya'ya gelmeden Anadolu'nun birçok yerini gezmiş, bu arada Karaman şehrinde Semerkandlı Şerefeddin'in kızı Cevher Hâtun'la evlenmişti. Annesi Mü'mine Hâtun, bu Karaman şehrinde öldü. Babası Bahâeddin Veled de, 23 şubat 1231'de Konya'da vefat etti.

Mevlânâ, babasından ve gittikleri her yerde en büyük bilginlerden son derece mükemmel bir öğrenim ve eğitim gördü. Genç yaşında büyük bir bilgin olarak tanındı. Babasının gördüğü büyük saygı ona da gösterildi. Konya'nın en yüksek dereceli medreselerinde ders vermeye başladı.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî

Yılmaz Öztuna

Mevlânâ, öğrencilerine bir hocadan çok bir mürşit gibi davranıyor, etrafına topladığı seçkin kişilere pek aydın ufuklar gösteriyor, Türkiye hâkanını ve vezirlerini bile aydınlatmaya çalışıyordu.

1244'te Konya'ya gelen Tebrizli Şemseddin Mehmed adında esrarlı, pek yüksek fikir ve duygulara sahip bir derviş, Mevlânâ'nın hayatını tamamen değiştirdi. Mevlânâ, bu tarihe, yani 37 yaşına kadar ciddî, büyük bir bilgindi, bir fikir adamıydı. Tebrizli Şems'in gelişi, onun duygu âlemini altüst etti, Mevlânâ'yı bir gönül adamı yaptı. O daha çocukken bu dervişle Şam'da kısa müddet görüşmüştü. Bu defa Şems, Mevlânâ'daki dehâ ateşini tamamen tutuşturdu. Büyük bilgin, Şems'ten başka herkesi, dostlarını ve öğrencilerini ihmâl etmeye başladı. Bunlar, Şems'i ölümle tehdit ettiler. Bu durumdan sıkılan Şems, 1246'da Konya'dan gizlice Şam'a kaçtı.

Mevlânâ, Şems'le 15 ay süren sohbete doyamamıştı. Onun gitmesiyle perîşân oldu. Bu sonucu beklemeyen müritleri, pişmanlık gösterdiler. Şam'da olduğu haber alınan Şems, Mevlânâ'nın birçok mektubuna cevap vermedi. Fakat Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in 20 kişilik bir toplulukla Şam'a gidip yalvarması üzerine 1246 yılının sonlarına doğru, 9 aylık bir ayrılıktan sonra Konya'ya döndü. Konya'nın, hattâ Türkiye'nin en yüksek tabakası, Mevlânâ gibi bir adamın bu kadar saygı gösterdiği Şems'in meclisine devama başladı. Fakat Mevlânâ, artık ders ve vaız vermiyordu, iç âlemine dalmıştı. Öğrencileri ve müritleri, bu durumdan şikâyet etmeye başladılar. Gittikçe şiddetlenen bu memnuniyetsizlik havası karşısında Şems, 1247'de birden esrârengiz şe-

Bir Mevlevî âyîninden görünüş.

kilde ve bir daha bulunmamak ve haber alınmamak üzere yok oldu.

Bundan sonra bambaşka bir gönül adamı olan Mevlânâ Celâleddin, bütün vaktini şiire ve semâa verdi. Kendini Şems'le aynı varlık hâlinde görmeye, şiirlerinde Şems'in adını, kendi adı gibi anmaya başladı.

1254'ten sonra Konyalı bir kuyumcu olan Salâhaddin Zerkûb, Mevlânâ'nın gözde müridi oldu. Bunun kızı Fatma Hâtun'la, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled evlendi. Salâhaddin ölünce, yerine Türk Ali oğlu Mehmed oğlu Urmiyeli Hüsâmeddin geçti.

Mevlânâ, 17 aralık 1273'te 66 yaşında Konya'da öldü. Hastalığı, yüksek ateş yapan bir karaciğer rahatsızlığıydı. Cenâze töreninde, Hıristiyanlar ve Yahudiler de dahil, bütün Konya halkı bulundu. Türbesini o zamanki Türkiye'nin başbakanı olan Vezir Alemeddin Kaysar, Mimar Tebrizli Bedreddin'e yaptırdı. Daha sonra gelen birçok hükümdar, türbeye ve çevresine birçok bina inşa ettirdiler. Bu arada II. Selim, Mimar Sinan'a 2 minareli Selimiye Camii'ni yaptırdı. Muhteşem sandukası üzerindeki örtü de son defa II. Abdülhamid tarafından yenilendi. Bu örtü, siyah kadife üzerine altın telle işlenmiştir. Osmanlı hükümdarları, Doğu seferlerine çıkarlarken, bu örtünün saçaklarını öperlerdi. Mevlânâ Türbesi, bugün de dünya ölçüsünde bir ziyaret yeridir.

■

Mevlânâ, pek kaba sofular dışında, İslâm ve İslâm olmayan bütün insanlık tarafından beğenilmiş bir fikir ve sanat adamıdır. Büyük İngiliz Doğu bilgini Arberry onun için «Dünyanın en büyük şâirlerinden biri, eğer en büyüğü değilse...» demektedir. Goethe başta olmak üzere birçok büyük şâir arasında Mevlânâ hayranlığı yaygındır. Rambrandt, onun bir tablosunu yapmaktan kendini alamamıştır.

Mevlânâ'nın kişi ve fikir hürriyetine verdiği olağanüstü değer, insanoğlunu âdetâ kutsal bir varlık derecesine yükseltir. O, hiçbir doğuş farkı, sonradan edinilmiş hiçbir fark tanımadan, bütün bir insanlığa değer verir. En kötü insanı bile bağışlanmaya ve sevgiye lâyık görür. Tanrı aşkının insanı ne derece yüceltebileceğini terennüm eder. Cihan medeniyetinin yetiştirdiği en büyük de-

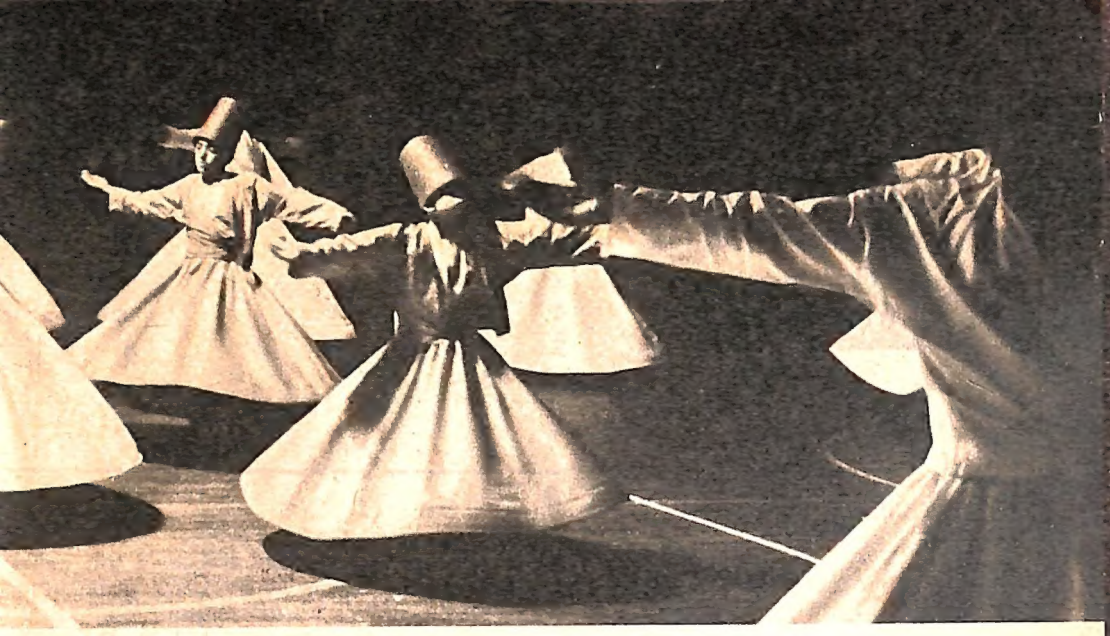

hâlardan biri olan Mevlânâ, İran'ın ve Türkler'in en büyük şâirlerini, ateşli lirizmiyle etkilemiştir. Pâkistân'ın mânevî kurucusu Ikbâl'in düşünce sistemi, geniş ölçüde Mevlânâ'ya dayanır. Onun kurulmasına zemin hazırladığı Mevlevî tarîkatı, bir Türk tarîkatı olarak, Türk kültürüne ölçülemeyecek derecede büyük hizmette bulunmuş, binlerce şâir, bestekâr, sanatkâr ve bilgin yetiştirmiştir. Osmanlı hükümdarlarının çoğu bu tarîkata girmişlerdir.

Mevlânâ soyu hâlâ devam etmektedir. Bu soydan Osmanlı çağında yüzlerce devlet adamı ve sanatkâr yetişmiştir. Mevlânâ'da Türklük sevgisi çok kuvvetlidir. Türk kavmini öğmekten hoşlanır. XIII. yüzyılda Anadolu'da Türkçe'nin daha ileri bir şiir dili hâline gelememesi yüzünden, şiirlerini Farsça söylemiştir. Fakat Arapça, Türkçe, hattâ Yunanca şiirleri de vardır. Mesnevî'sinde «Eğer bir Türk seslenirse, der; Tanrı korusun, köpek değil, erkek arslan bile kan kusar». Bir yazısında «Aslem Türkest egerçi Hindû gûyem», yani «Her ne kadar Farsça söylüyorsam da, aslım Türk'tür» der.

Mevlânâ'yı yeryüzünün en büyük şâirleri arasına koyan eseri, 40.380 beyitli büyük şiir küllîyâtıdır. Gazel ve rubâî'lerinde, sonsuz bir lirizmle tasavvuf aşkını terennüm eder. Büyük tefekkür eseriyse, Mesnevî'sidir. 6 cilde ayrılmış olan bu eserde 25.700 beyit, yani 51.400 mısra vardır. Kur'ân ve Hadîs'ten sonra bütün İslâmî edebiyatta en çok üzerinde durulan eser, Mesnevî'dir. Pek çok Doğu ve Batı diline, bu arada birçok defa Türkçe'ye çevrilmiş, Türk tefekkür tarihinde derin izler bırakmıştır. En ünlü ve güzel Türkçe çevirisi, XVIII. asır başları şâirlerinden Nahîfî'nin tercümesidir. Şöyle başlar:

Dinle neyden kim hikâyet etmede
Ayrılıklardan şikâyet etmede

Ölümsüz şiirleri, yüzlerce Türk bestekârı tarafından bestelenmiştir. Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Türk'lüğün insanlık âlemine kazandırdığı en büyük isimlerden biridir.

42 - 52. sayfalarımızda, Mevlânâ'nın büyük eseri Mesnevî'den seçmeler bulacaksınız.

ESKİ İSTANBUL'UN HAYATINDA

Çiçek ve

YAZAN:
REŞAD EKREM KOÇU

ÇİÇEK, Türk şiirinde müstesna bir yer tutar. Türkler'in çiçeğe karşı gösterdikleri düşkünlük, Türk ruhunun asâlet ve necâbetinin en beliğ bir şahididir. Kumaşlarımızda, halılarımızda, çinilerimizde, tahta ve bakır işçiliklerimizde, çiçek, hemen hemen, yegâne tezyin örneği olmuştur. En mütevazı Türk evinin bahçesinde, birkaç tahta çiçek, penceresinde üç, beş saksı bulunmuştur.

Millî kütüphanemizde geçen asırlardaki Türk çiçekçiliğine dair kıymetli eserler vardır. Birkaçını şöylece gözden geçirelim:

Tabib Mehmed Aşkî'nin «Lâle İsimleri» adındaki eseri, XVIII. asırda Lâle Devri'nin kıymetli bir vesikasıdır. Bizim gördüğümüz el yazması nüshada, sonradan ilâve edilenlerle beraber 1350 lâle adı vardır. Yalnız Tabak Ata isminde bir lâle meraklısı 401 lâle elde etmiştir. Devrin meşhur lâlecileri olarak başta Şeyhulislâm Velî Efendi olmak üzere, İzzet Ali Paşa, Said Mehmed Paşa, Şeyh Mehmed Lâlezârî, Kapdan Tanburî Paşa, Üsküdarlı Baltacızâde Mustafa Çelebî, Eyüplü Feyzullah Ağa, Lüleci Hacı Mustafa Çelebî, Beşiktaşlı İbrahim Ağa gibi 124 kişinin ismi vardır.

Lâleler, renklerine, nakışlarına, boylarına göre isim alırdı: Necm-i çemen (Çimen yıldızı), Mevc-i elmas (Elmas dalgası), Lâ'li muzâb (Erimiş yakut; erimiş dudak), Fevvâre-i nûr (Nur fırkıyesi), Dâmen-i dür (İnci eteği).

Sadrâzam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın çuhadarı Taşovalı Mustafa Ağa'nın elde

Çiçekçiler

ettiği Mahbub-ı zaman adındaki lâlenin soğanı, tam 1000 altına satılmıştı; bu, mor fitilli gül pembe beyaz bir lâle idi. Bu nâdide çiçeğe benzeyen sarı fitilli gülpembe beyaz bir lâleye de Gül-i İrem adı verilmişti. Bilâhare mahbub lâlenin soğanı kaybolmuş, mor fitilli başka bir lâleye Mahbub-ı sânî adı konmuştu. Fakat Hicrî 1190'da Tabak Ata tarafından tekrar bulunmuş, bu sefer de adına «Mahbub-ı Ata» denilmişti.

Mehmed Aşkî'nin «Lâle İsimleri», tarih ve çiçek meraklıları kadar, ressamlarımızı da meşgul edecek kıymetli bir vesikadır. Türk çiçekçiliğinin diğer kıymetli kaynaklarından biri, Ahmed Kâmil'in «Lâle Risâlesi»dir. Müellif eserini, I. Mahmud zamanında Mustafa Paşa sadâretinde kaleme almıştır. Evvelâ lâleyi tarif ve metheder. Sonra şöhretinin sebebini anlatır:

«Hüdaî Aziz Mahmud Efendi'nin bir mürîdi lâle meraklısıdır. Bu mürîdin tesiriyle Mahmud Efendi de lâleye merak sarar. Nihayet bu merak bütün Istanbul halkına sirâyet eder. Bu suretle Istanbul'da lâle merakı Lâle Devri'nden bir asır kadar evvel başlamış oluyor. Nitekim, 1730 ihtilâli, III. Ahmed saltanatını yıktığı, Sâdâbâd kasırları yerle bir tahrip edildiği hâlde, lâle merakı devam etmiştir.

I. Mahmud zamanında da lâle, güzide bir çiçek olarak itina ile yetiştirildi.

Yeni bir çeşit elde etmek, lâlelere zarifâne ad koymak, heyecanlı ve tatlı bir meşgale oldu. Ahmed Kâmil'in risâlesinde de, 558 lâle meraklısının adı vardır. Yalnız lâle üzerinde durmayarak, alelumum Türk çiçeklerinin isimlerinden bahseden diğer kıymetli vesikalar arasında Rüşdî-zâde Remzi ile Şehremini Camii hatibi Ubeydullah Efendi'nin çiçekçi tezkirelerini zikretmek lâzımdır. Bilhassa Ubeydullah Efendi'nin «Tezkere-i Şükûfeciyan»ı, büyük Türk âlimi Kâtip Çelebî'nin de meşhur çiçekçilerinden biri olduğunu göstermek bakımından fevkalâde kıymetlidir.

Hicrî 1110 senesinde (M. 1698 - 1699) kaleme alınmış bu eserden şu kıymetli satırları aynen alıyoruz:

«Hacı Halîfe - Küttâb zümresinden olup, bir katmer salkımlı mavi sünbülü vardır; 1074'te vefat etmiştir».

Bugün ne kadar yazıktır ki, Türk çiçekçiliği ölü bir hâlde bulunuyor. Yenicami arkasındaki Istanbul çiçek pazarı iç sızlatacak kadar yoksuldur.

XVIII. asırda Türkiye'de saltanat sürmüş olan lâlenin vatanı olarak, bugün Holanda gösteriliyor. Halbuki, Avrupalılar bu çiçeği, hâlâ eski bir Türk adına nisbetle anmaktadır. Düz beyaz lâlelerden birinin adı «Dülbend lâle» idi; Avrupalılar, işbu «dülbend» kelimesini kendi ağızlarına göre bozarak lâleye Tülib demişlerdir.

Çiçek, bir medeniyet, ruh yüksekliği miyarıdır. Bundan ötürüdür ki, çiçekçiler arasından katil ve hırsız çıkmaz.

Tarihi çok parlak olan çiçekçiliğimizi, eski parlak mevkiine çıkarmak bir vatan borcudur. Bugün bahçemizde «Erimiş ya-

kut» ların, elmas dalgalarının, inci eteklerinin yerinde «Jan-Mari», «Eklips Boreal» gibi yabancı isimler saltanat sürüyor.

Eski Türk çiçekçileri, bilhassa tohumculuğa ehemmiyet verirlerdi. Zerrin, sünbül ve lâle gibi soğanlı çiçeklerde dahi, yeni bulunan bir soğanı kaybetmemek ve üretmek endişesinin yanında, tohumdan yeni çeşitler elde etmek gayreti çok daha baskındı.

Muallim M. Cevdet merhum, meşhur çiçekler, amatör çiçek meraklıları konusunda şunları yazıyor:

«Yüz üç yaşında vefat eden Müşir Fuad Paşa'dan ve doksan yaşına kadar yaşayan Balıkhane Nâzırı Ali Rıza Bey merhumlardan öğrendiğime göre Hoca Husrev Paşa, Kıbrıslı Mehmed Paşa, Şeyhulislâm Ârif Hikmet Bey, Hıdîv İsmail Paşa ve Prenses Zeyneb Hanımefendi'nin bağçeleri yüzlerce, binlerce çiçeklerin sergisi imiş. Pek değerli çiçek mütehassısları dolgun maaşlar alarak bu bağçeleri tanzim ederlermiş».

Istanbul civarında sur dışında, Boğaziçi'nde, Üsküdar'da gayet büyük ve meşhur çiçek bahçeleri vardı. Bir kısım çiçekçiler işlerini bir çeşit üzerinde ihtisasa dökmüşlerdi, meselâ sadece gül veya sünbül, karanfil, fulya yetiştirirlerdi. Bahçeler de sahiplerinin isimleriyle beraber, meselâ «falanın gül bahçesi, karanfil bahçesi, fulya bahçesi, manolya bahçesi» diye anılırdı. Bu bahçeler, sahiplerini iki türlü gelir temin ederdi, bir yandan yetiştirilen nadîde çiçekler, Istanbul ve Beyoğlu çiçek pazarlarına sevkedilir, bir yandan da bahçeler teferrüce çıkan Istanbul halkına bir mesire olarak açık bulundurulurdu. Bu arada bilhassa yâr ve ağyâr gözünden ırak sevmek isteyen çiftler çiçek bahçelerine giderlerdi. Meyhanelerde dolaşarak altın adını bakıra çıkarmak ve dile düşmekten çekinen nevcivanlar da çiçek bahçelerinde kurulan işret sofralarına iltifat eder, giderlerdi. Bundan ötürüdür ki, askerî rüşdiyeler ve idâdîlerle Darüşşafaka talebelenin tatil günlerinde çiçek bahçelerine — velev ki kendi arkadaşlarıyle — gitmeleri şiddetle yasak edilmişti.

Münir Süleyman Çapanoğlu bize verdiği notlarda çiçekçiler üzerine şunları yazıyor:

«Cumhuriyet devrinden önce, asrımız başlarında, düğünlere çiçek, sepet ve buketleri, cenazelere çelenk götürmek, göndermek âdeti yok idi, ama Müslüman Türk toplum hayatında çiçeğin fevkalâde bir itibarı vardı; bahçesiz evlerde bile pencere içleri, balkonlar karanfil, gül, sardunya, küpe çiçeği, fesleğen saksıları ile bezenmiş olurdu. Sıbyan mekteplerinde çocuklar her sabah hocalarına bir küçük demet götürürlerdi; hasta dostlara gayet zarif çiçek şişeleri içinde bir güzel karanfil, zerrin gönderilerek hâl ve hatır sorulurdu. Toplum hayatında, günlük çiçek istihlâki hiç şüphesiz ki zamanımızda olduğu kadar yaygın değildi. Çiçekçi dükkânları mahdut idi ve ancak mevsimlik

ticaret konusuydu. Köprünün Haydarpaşa - Kadıköy iskelesinde, Anadolu ve Rumeli yakası Boğaz iskelelerinde, bir de Eminönü'nde köprübaşında tahsildar kulübesinin arkasındaki sergi dükkâncıklarda satılırdı. Her semtte çiçek satıcılığı istisnasız tulumbacıların elinde idi. Dükkân - sergi sermayesini semtin sandık reisi koyardı, çıraktan satıcısı da muhakkak uçarı bir şehbaz delikanlı yahut bir pırpırı mürâhik oğlan olurdu. Patron gayet temiz giyinir ve dükkân önüne atılmış bir iskemlede oturur, sigarasını, kahvesini içerdi; geçerken uğramış hatırlı kimselere ikramlarda bulunurdu. Çığırtkan delikanlılar, oğlanlar ise muhakkak yalınayak dolaşırlardı; karaya çalan koyu güvez fes kaşlar üstüne düşmüş, şakaklar zülüflü, sağ kulak ardına muhakkak bir gül goncası veya karanfil iliştirilmiş,

sırtında allı pullu basma mintan, belinde kırmızı Girit kuşağı, yelek düğmeleri muhakkak çözük, incik kemikleri görünür de, baldırlar görünmez.

Ticaret metâı çiçek olduğuna göre, çığırtkanın da kaş ve göz nakşını ve el ayak kesiminin güzelliğine, düzgünlüğüne dikkat edilirdi ve her dükkân - serginin münasip bir yerine çiçek üzerine bir levha bulundurmak da âdet gibiydi, meselâ:

Ehl-i bezmê çektirir zerrin kadehler

sahipleri, bu kooperatif üyesidirler; onların sayısı da bine yaklaşır. Kesik çiçek müzâyedeleri haftada üç gün, pazartesi, çarşamba ve cuma günleri, kooperatifin bulunduğu Beyoğlu'nda Suriye Pasajı'nda yapılır.

Türk çiçekçiliği bir inhitat devrindedir. Çiçekçiliği ihyâ yolunda ihdas edilmiş Bahar ve Çiçek Bayramı da birkaç yıldan beri tavsamış ve unutulmuştur.

II. Abdülhamid devri sonları ile Meş-

Günümüzde Emirgân korusunda yetiştirilen lâlelerden bir kısmı.

İntizâr
Cur'a-î meyden midir sâkıy bu reng-î lâlezâr!

Ol gonca-i ser-mêst sabâh olsun uyansın
Âyîne-i mül gül yüzünû görsün utansın!

Günümüzde Istanbul çiçekleri «Köklü çiçek ve tohum üzerine iş yapanlar» ve «kesilmiş sap üstünde çiçek satanlar» olmak üzere iki kısma ayrılmış bulunmaktadır; köklü çiçek ve tohumculuk ile meşgul olanlar binden fazladır. İçlerinde yarım asırdan beri çiçekçilik yapanlar vardır. Kesilmiş çiçek satıcılarının toptan çiçek satışı işlerini gören, müzayedeleri yaptıran bir çiçekçiler kooperatifi vardır, kesilmiş çiçek satan mağazaların

rutiyet devrinde Istanbul'un şık beyleri, gençleri, yaz ve kış, yıl boyunca her gün yakalarına bir çiçek takarlardı. Hâlen bu güzel süs unutulmuş gibidir. Bilhassa gençler arasında çiçek sevgisi hemen hemen yok olmuş gibidir. Istanbul aydınları arasında biri yaşlıca, biri olgun çağında iki muharrir her gün yakalarında birer karanfilleri, ayrıca şöhret sahibidirler. Yaşlı olan Ord. Prof. Şükrü Baban, olgun çağda olanı da Ümit Deniz'dir.

Daha eskiler, Tanzimat'tan önceki devrin erkekleri ise çiçeği yakaya değil, başa takarlar, serpuşun nev'i her ne ise üstüne sarılmış tülbendin bir kıvrımına iliştirirlerdi. Dal külâh, dal fes olanlar da baş çiçeklerinin sapını külâh veya fesin kenarından içeri sokarlar, çiçeği oradan şakaklarına sarkıtırlardı. Meselâ Sürûrî bir kasîdesinde:

Şeyhulislâm-ı şerîf-ün-neseb Es'ad-zâde
Taksa destârına kesb-î şeref eyler
sünbül

diyor.

ÇİÇEKÇİ KAHVEHANESİ

Üsküdar'da Karacaahmed mezarlığı civarında çok eski ve meşhur bir kahvehane idi. Tramvay yoluyla Haydarpaşa tarafından gelindiğine göre, Üsküdar'ın eşiği yerinde olan Duvardibi mevkiinde, III. Sultan Selim'in çeşmesinin hemen karşısında, caddeye nisbetle azıcık geride, bir bahçe içinde toprak üstü tek katlı ahşap binacıklardı; önünde, bahçesi içinde bir namazgâh taşı vardı.

Adına XVIII. asır metinlerinde rastlanmış; şehirde tebdil-i kıyafetle sık sık dolaşan ve kendisini Topkapılı Osman Ağa diye tanıtarak halkın dertlerini dinleyen III. Sultan Osman, Üsküdar'a geçtiği zamanlar hemen daima bu kahvehaneye uğrardı. Asrımızda da en seçkin müşterisi büyük ressam Hoca Ali Rıza Bey olmuştu; üstâdın bu kahvehanede otururken çizdiği iki, üç desen vardır; ekseriya, Istanbul'da dolaşırken çizdiği krokiler üzerinde de, burada oturur çalışırdı.

Üsküdarlı halk şâiri merhum Vâsıf Hiç, bu kıymetli hâtırasını naklederek: «Bu kahvehanenin hemen bütün müşterileri, üdebâ, zürefâ, ilim, sanat ve mârifet erbâbı idi. Nice beyler, paşalar, olgun dolgun kalem efendileri bu kahvehaneye çıkarlardı, içlerinde mütekaidîn, hattâ gecelik entarileri üstüne bir ceket, sako, palto alıp gelirlerdi. Dedikodu yapılmaz, edîbâne, hakîmâne, rindâne sohbet ve muhabbetle vakit geçirilirdi.

Bazan Cemil Bey pehlivan ve Esvabcıbaşının Alâeddin Bey gibi azılı kabadayılar da gelirdi, fakat edepleriyle otururlar, oranın vakarlı havasını asla bozmazlardı» diyor.

Aşağıdaki satırları Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in 1962 yılında Türk Etnografya dergisinin 5 numaralı sayısında intişar etmiş «Türkiye'de Kahve, Kahvehaneler» başlıklı makalesinden alıyoruz:

«Tunusbağı'ndan Karacaahmed'i sola alarak Duvardibi'nde Pertev Paşa Camiine (Selimiye dergâhına) gelirken, (Duvardibi'ne Üsküdar tarafından gelindiğine göre) İhsaniye'de namazgâh'a sapan yol başında ve Selîm-i Sâlis tuğralı çeşmenin karşısına rastlar.

Bir katlı ve kırmızıya boyalı, bahçe içinde bir binadır. Hâlen kapalıdır. Kiralık ev gibi kullanılmaktadır. Sahibine hacı derlerdi. O da Çiçekçi Aziz'den tutmuştu. Bundan 45 sene evvel açıktı. Yazın bahçesinde oturmak mûtad idi. Vaktiyle yeri bir namazgâh imiş ve mihrabı, taşı ve abdest musluğu için tulumbalı kuyu vardı ki, ben hatırlarım (adı geçen dergiden ayrı basım. 1963).

Çiçekçi kahvehânesi.

Yıldırım Sultan Bâyezid Han.

Niğbolu Zaferi ve Yıldırım Bâyezid

Tahsin Tunalı

PARİS'TE 1396 yılı ocak ayının şiddetli bir kış günü idi. 300.000'e yaklaşan nüfusuyle Hıristiyanlık âleminin en büyük şehri olmakla öğünen Fransa Krallığının başkentinde, mutad dışı bir faaliyet ve canlılık göze çarpıyordu. Şehrin kaldırımsız, dar ve karanlık sokaklarından küçük askerî birlikler geçiyor, Cité'ye doğru akıyordu.

28 yaşındaki genç Kral VI. Charles, belli başlı bütün prensleri ve kumandanları sarayında toplamıştı. Amcası Burgonya Dukası Philipele Hardi'nin naipliğinden yeni kurtulmuş, şahsî saltanatın zevkine varmıştı. Büyük işler yapmak istiyordu.

— Efendiler, diye söze başladı; Mukaddes Peder'in sayesinde şu anda bütün Hıristiyanlık dünyası, bütün Avrupa kıtası, Türkler'e karşı kıyam etmiştir. Sultan Bâyezid, Bizans'ı almak istiyor. Sonra sıra Macaristan'a ve ondan sonra kimbilir hangi Hıristiyan ülkesine gelecek. Biz, önümüzdeki aylarda harekete geçireceğimiz yeni Haçlı seferi ile yalnız Bizans İmparatorluğunu, Macaristan Krallığını kurtarmakla iktifa etmeyeceğiz! Dinsiz Türkler'i, geldikleri yere, Asya'ya süreceğiz. Onları, Balkanlar'dan, Tuna üzerinden söküp atacağız. Bu derece harikulâde orduları bir araya getirmişken, Birinci Haçlı Seferi'nde olduğu gibi, daha da ileri gideceğiz: Anadolu'yu geçip Mısır Türk Sultanı'nın memleketlerine girecek, Mukaddes Makamlar'ı, Kudüs'ü, Nâsıra'yı, Beytüllahm'i kurtaracağız. Kudüs Krallığını yeniden kuracağız. Hazret-i İsâ'nın ruhu,

Yıldırım Bâyezid, ok atışında.

bizimle beraberdir.

Hazırlıklar gerçekten dehşet vericiydi. Türkler'e karşı dehşet verici! Norveç'ten İskoçya'ya, Macaristan'dan Kastilya'ya kadar bütün Avrupa, büyük Haçlı seferine hazırlanıyordu.

Fransa, bu mukaddes dâva için en büyük fedakârlıkları göze alan Hıristiyan ülkelerinden biriydi. VI. Charles ve ona tâbi olan küçük Fransız hükümdarları, birkaç yıllık bütçeleri tutarındaki meblâğları sefer için tahsis etmişlerdi.

Sefere katılacak birliklerin en kalabalığı değilse bile, en zengin, gösterişli ve bakımlısı, Fransız tümeni idi. Tümenin teçhizat ve eşyasının büyük kısmı, sırf bu sefer için hususî surette imâl edilmişti. Sonu, kralın söylediği gibi bu derece büyük bir zaferle bitecek bir sefer için, böyle fedakârlıkların göze alınması çok görülmüyordu. Fransa, eski Haçlı seferlerinin hâtıralarını yaşıyor, Yakındoğu'da kurulup birer birer Türkler tarafından ortadan kaldırılan Fransız devletçiklerini anıyordu.

Fransız tümenine, kralın amcası Philippele Hardi'nin oğlu Burgonya veliahdi Prens Jean kumanda edecekti. Babası

Philippe, Burgonya dukası sıfatıyle, kraldan sonra en büyük Fransız hükümdarı idi. Yeşil kadife çadırlara, sancaklara, at örtülerine, altın Kıbrıs teliyle, Duka'nın arması işlenmişti. Büyük senyörlerin at takımları, fildişi, altın, gümüş, hattâ değerli taşlarla bezenmişti. 300 flama, gümüş telden çekilmişti. Dört büyük sancağa, Hazret-i Meryem'in resmi işlenmişti. Bu, bir savaş birliği değil, daha çok zafer alayına hazırlanan bir merasim birliği idi. Bu muhteşem donanım ve kıyafetlerle, Bursa ve Kudüs sokaklarında geçit resmi yapılacaktı! O günler artık pek yaklaşmıştı.

Herkes savaşa katılmak, şereften nasibini almak istiyordu. Müracaatlar pek çoktu. Namlı asîlzâdeler, rüşvet ve iltimasla sefere katılmaya çalışıyorlardı. Nasıl olsa zafer ganimeti büyük olacak, harcadıkları kat kat elde edilecekti. Osmanoğulları'nın çok zengin olduğu söyleniyordu. Kimbilir Edirne ve Bursa saraylarında ne hazineler yatıyordu!

VI. Charles, itina ile seçtiği bin şövalye ile bin subaya, sefere katılmak şerefini lâyık gördü. Bunlara, hemen bölüklerini hazırlamaları emredildi.

Burgonya veliahdi Prens Jean, kurmayını dikkatle seçti. Fransa'nın en büyük askerlerini yanına alıyordu. Bunların arasında nice ünlü isimler göz kamaştırıyor, kulak okşuyordu: Fransa orduları başkumandanı Eu Kontu Prens Philippe de Capet - Artois, Fransa Mareşali Boucicault, deniz kuvvetleri kumandanı Amiral Jean de Vienne, Marche Kontu Prens Jacques de Capet - Bourbon, Bar kontu Prens Henri de Lorraine, Coucy kontu Prens Enguerrand de Capet, Guy de Trémouille, seferin tarihini yazmakla görevli ünlü Saint - Denis rahibi, kontlar, baronlar, senyörler, şövalyeler...

1396 yılının ilk aylarında, diğer Avrupa ülkelerindeki faaliyet de büyüktü. Almanya imparatorluğu ve bu imparatorluğu teşkil eden hemen bütün belli başlı devletler, Töton Şövalyeleri, Norveç Krallığı, İskoçya Krallığı, İngiltere Krallığı, Polonya Krallığı, Venedik Cumhuriyeti, Ceneviz Cumhuriyeti, Kıbrıs Krallığı, Kastilya Krallığı, Aragon Krallığı, Rodos Şövalyeleri, Papalık ve tabiatıyle hepsinin başında Macaristan Krallığı, hummalı bir hazırlık içindeydiler.

Türkler'in «Eflâk» dedikleri şu mütevazı Ulahya Voyvodalığı bile, Sultan Bâyezid'e isyan bayrağını açmış, Haçlı seferine katılacağını bildirmişti.

Venedik, dünyanın birinci deniz kuvveti olan donanmasını, Haçlılar'ın emrine vermeyi kabûl ettiğini Mukaddes Peder'e bildirmişti. Gerçi Türkiye ile verimli ticarî münasebetlerini bozmak pek de işine gelmiyordu. Fakat bütün Hıristiyanlık âleminin ayağa kalktığı bir zamanda tarafsız kalamazdı. Papa'nın aforoz tehdidi ile karşı karşıyaydı. Mukaddes Peder, bu sefere katılmayan bütün Hıristiyan hükümdarlarını dinden sapıtmakla itham ediyordu. Sonra nasıl olsa seferin sonunda ortada Türkiye denen bir devlet kalmayacaktı. Venedik, büyük menfaatlerini, elbette seferden sonraki yeni duruma göre ayarlayacaktı.

Rodos Saint - Jean Şövalyeleri'nin üstâd-ı âzamı Fransız asıllı Philibert de Noillac, Rodos birliğine bizzat kumanda edeceğini bildirmişti. Avrupa'nın en seçî askerleri sayılan Alman Töton Şövalyeleri'ne de Hohenzollern Prensi Friedrich kumanda edecekti.

En büyük kuvvetleri Macaristan Kralı I. Sigismund veriyordu. Seferin başkumandanı da o idi. Gerçi Macaristan ordusunda bile bir birlik yoktu. Macarlar'dan başka Hırvatlar, Slovenler, Çekler, Slovaklar ve daha nice kavim, büyük Macaristan ordusunu teşkil ediyorlardı. Fakat yine de Avrupa'nın en büyük ordusu idi.

I. Sigismund, Avrupa'nın en büyük kara devleti olan Macaristan kralı idi ama, aslen Alman'dı ve Luxemburg imparatorluk hanedânına mensuptu. Macaristan'dan başka daha birçok ülkenin hükümdarı idi. 28 yaşında bir genç olmasına rağmen, akıl, ihtiyat ve kumanda kabiliyetinden mahrum değildi. Fakat, acaba daha 29 yaşında Kosova'da muzaffer olan, çocukluğundan beri hayatını harp meydanlarında geçiren 36 yaşındaki Yıldırım Sultan Bâyezid'i yenebilecek miydi?

Zaferden yalnız Kral Sigismund emin değildi. Macaristan krallığından başka Almanya imparatoru olmaya da hazırlanıyordu. Fakat Türkler'i iyi tanıyordu. Tuna güneyinde zafer kazanmak, Osmanoğulları'nı yenmek kolay değildi. Bu hususta çok tecrübesi vardı ve bu tecrübeler, acı hâtıralar taşıyordu. Diğer Avrupalılar, Türkler'i, kendisi gibi yakından tanımadıkları için, zaferden yüzde yüz emin olabilirlerdi. Ancak Osmanlılar'ın komşusu Kral Sigismund, çok ihtiyatlı olmak fikrindeydi. Kudüs'e kadar falan gidileceğine inanmıyordu. Türkler'e bir darbe vurmak bile, büyük bir zafer sayılırdı. Osmanoğulları'na şimdiye kadar kimse böyle bir darbe vuramamıştı.

Büyük harp meclisi, Macaristan Krallığının taht şehri olan Türkler'in «Budin» dedikleri Budapeşte'de toplandı. Meclise

Kral Sigismund riyaset ediyordu. Türkler'i harp meydanlarında tanıyan yegâne hükümdardı. Dedi ki:

— Türkiye hududunu geçmeyelim. Türkler'i Macar topraklarında bekleyelim. Sultan Bâyezid, bütün Avrupa ordularının hududu üzerinde yığılmasına tahammül edecek bir hükümdar değildir. Bırakalım, o üzerimize gelsin. Zafer ihtimalimiz daha büyük olur. Kendi topraklarında Türkler'i yenmek kolay değildir.

Harp meclisi karıştı. Uğultular ve itiraz sesleri yükseldi. Nevers Kontu ve Burgonya Veliahdi Prens Jean, söz almaya lüzum görmeden ayağa fırladı; Kral Sigismund'a hitaben:

— Majeste, dedi; bu teklifiniz bize hakarettir. Bütün Hıristiyan devletlerinin ordularını Türk ordusunu ezmek için değil, fütuhat yapmak için topladık. Böyle bir fırsat belki yüz yılda bir ele geçmez. Osmanoğlu ne köpektir ki, bizim karşımıza çıkmaya cesaret edebilsin? Elbet bütün Türkiye'yi fethedip mukaddes Kudüs'ü de dinsiz Türkler'in elinden alacağız. Toplayabileceğimiz âzamî kuvvet budur. Bâyezid üzerine yürümek için gökten yardımcı bir ordu inmesini mi bekleyeceğiz?

Harp meclisine katılan bütün hükümdarlar, genç Fransız prensinin bu cesur ve ateşli sözlerini alkışladılar. Bir tek kişi çıkıp, Kral Sigismund'un fikrini tasvip etmedi.

Bütün bu hazırlıklardan Sultan Bâyezid, Avrupa'daki casus teşkilâtı vasıtasıyle günü gününe haber almıştı. Şubatta Macaristan'a resmen harp ilân etmiş, mayısta Macar hududunu geçeceğini Sigismund'a bildirmişti. Halbuki artık haziran gelmişti. Ortada Türk ordusundan eser yoktu. Kral Sigismund'da bir ümit belirdi. Acaba Türk kudretini mübalâğa mı ediyordu? Zaten bilhassa Fransız prenslerine mukavemet imkânı kalmamıştı. Haçlı ordusunun Türk sınırını geçmesi emrini verdi.

Haçlılar, iki kol hâlinde Türk sınırını geçti. Kollardan birine Kral Sigismund, diğerine Burgonyalı Jean kumanda ediyordu.

Macaristan Kralı, Türk hududu üzerinde bulunan ve Orta Avrupa'nın kilit noktası sayılan Belgrad'a geldi. Tuna'nın kuzey kıyısını takip ederek Demirkapı'ya erişti. Erdel'le Eflâk'ı (Transilvanya ile Ulahya'yı) ayıran Orsova'dan nehri geçti.

Burgonya veliahdi ise, Eflâk'a girdi. Eflâk Voyvodası Mirçe, metbuu olan Sultan Bâyezid'e isyan etmiş, Haçlılar'ın emrine girmişti. Öyle olduğu halde Fransızlar, Ortodoks mezhebindeki Rumenler'e düşman muamelesi yaptılar. Kiliselere varıncaya kadar yağma edilip, her türlü rezaletten çekinilmedi. Vidin'in karşısına gelince Tuna güneye doğru geçilmeye başlandı. Bu geçiş, günlerce devam etti.

Yıldırım Bâyezid, Bizans'ı muhasara ediyordu. Alelacele muhasarayı kaldırdı. Ordusu ile Edirne'ye geldi. Balkan Dağları'nı kuzeye doğru atladı. Eski Bulgaristan Krallığının başkenti Tırnova'ya vâsıl oldu.

Bu sıralarda Haçlılar'ın öncü birlikleri de Tırnova yakınlarına kadar sarkmışlardı. Türk ordusu, 70.000 kişi kadardı. Anadolu ve Balkanlar'da birçok yerde Türk birlikleri bırakmak mecburiyetinden dolayı, daha büyük bir ordu toplanamamıştı.

Haçlılar, Tuna'ya kadar Katolik ülkelerinden geçmişlerdi. Tuna'dan sonra Ortodoks ülkeler başlıyordu. Her iki mezhep sâliklerinin bulunduğu memleketler, yağma edildi, soyuldu ve ahalisi zulüm gördü. Sefere katılan Hıristiyan tarihçiler, bunları teessürle kaydediyorlardı. Hıristiyanlar'ı gûya Türkler'den kurtarmak maksadıyle hareket eden Haçlılar, vahşet ve ahlâksızlık içinde yüzüyorlardı. Tuna yalılarını kana boyadılar.

Haçlılar'ın Türk topraklarında ilk fethettikleri şehir Vidin oldu. Vidin, birkaç yıl önce Türkiye'ye dahil olmuş, Bulgarlar'la meskûn bir kasaba idi. Henüz Türk halkı ve askeri yerleşmemişti. Bir manga Türk askeri, Vidin'de Osmanlı hâkimiyetini temsil ediyordu.

Haçlılar, şehrin Bulgar ahalisini kılıçtan geçirmek suretiyle «Türk işgalinin ağır şartlarından» kurtardılar. Sonra Türk mangasını teşkil eden askerleri yakaladılar. Türlü işkencelerle şehid ettiler. Vidin'in alınması büyük başarı sayıldı. Burgonya Prensi, 300 Fransız subayını, şövalyelik vererek asîlleştirdi.

Vidin'den sonra hedef olarak Niğbolu seçildi. Haçlılar, Tuna'nın yaz mevsiminin letafetine bürünmüş güzel kıyılarını güneyden takip ederek, Niğbolu'ya doğru yol alıyorlardı. Bu şehirde ahalinin ekseriyeti Türk'tü; Bulgarlar azınlıktı. Üstelik Niğbolu kalesi, kuvvetli bir Türk birliği ile muhafaza ediliyordu. Kale kumandanı Doğan Bey, Sultan Bâyezid'in Kosova sahrasında şehid düşen babası Murad Hudâvendigâr'ın teveccühünü kazanmış bir askerdi.

Doğan Bey'in, görülmemiş azamette bir orduya karşı kalesini müdafaa edebilmek ümidi zayıftı. Ancak askerini, nizam ve intizam içinde tutuyordu. Haçlılar'da ise

düzenden eser yoktu. Avrupa'nın her ülkesinden devşirilmiş alaylar, birbirlerinin dillerinden anlamıyorlardı. Türk ordusu Türk'tü, Türkçe konuşuyordu. Haçlı birliklerinde Avrupa'nın hemen bütün dilleri işitiliyordu: Macarca, Almanca, Fransızca, İngilizce, İskoçça, Norveççe, Danca, İspanyolca, Katalanca, Hırvatça, Rumence, Slovence, Slovakça, Çekçe, İtalyanca, Lehçe, Ukranca, Litvanca...

Başkumandan Kral Sigismund, bütün

Yıldırım Bâyezid'i Niğbolu kalesi önünde tasvir eden bir minyatür.

Haçlı ordusuna hâkim değildi. Hattâ farfaralı Burgonya Veliahdi'nin nüfuzu, daha fazlaydı.

Sultan Bâyezid ve ordusundan hiçbir haber gelmemesi, Haçlılar'a büsbütün cesaret veriyordu. 10 eylül gününden itibaren Niğbolu kalesini çepçevre sarmışlardı. Fakat muhasarayı ciddî tutmuyorlardı. Kaledeki Türk muhariplerinin gözleri önünde içki içip türlü rezaletler yapıyor, onlarla alay ediyorlardı.

Birleşik Avrupa ordusu, tam 15 gün, birbirlerine ziyafet vermekle, yağma ettikleri Hıristiyan mallarını ikram etmekle vakit geçirdi. Bu maskaralıklar arasında bir gün, Haçlılar'ın ileriye sevk edilmiş kollarından bir asker, atını çatlatırcasına umumî karargâha geldi. İlk karşılaştığı Fransa Mareşali Boucicault'ya:

— Mareşalim, dedi; Sultan Bâyezid yaklaşıyor!

Mareşal Boucicault, Sultan Bâyezid'in yaklaştığını söyleyen haberciye kahkahalarla güldü. Haberi öğrenip Mareşal'in yanına gelen Kral Sigismund:

— Bu mümkündür, dedi; Türkler seri hareket ederler. Onları Avrupa'da dövüştüğünüz düşmanların hiç biriyle mukayese etmeyiniz. Sonra yanlış hesaplar yapar ve fena vaziyete düşersiniz!

Kral yanından ayrıldıktan sonra Mareşal Boucicault hırsla:

— Bu adamın zihni Türk korkusuyle dolu, dedi; her taraftan Türkler çıkacak sanıyor. Sultan Bâyezid tahminime göre Türkiye topraklarını bırakmış, Kahire'ye kaçmış, oradaki Türk Memlûk Sultanı'na sığınmıştır. Yalan yanlış haberler getiren askerin derhal ibret için kulaklarını kesin!

Öyle yapıldı! Türkler'in yaklaştığını iddia eden birkaç öncü Hıristiyan askerinin kulakları kesildi.

Yıldırım Sultan Bâyezid, yaz aylarında kendisine has süratle ordusunu büyük bir meydan muharebesine hazırlamıştı. Türk topraklarını çiğnetmeye niyeti yoktu. En seçkin alaylarını yanına almış. Rumeli'nde birkaç kaleye de kuvvetli birlikler yollamıştı. Üstelik Macaristan Kralı ile Bizans İmparatoru arasında teati edilen gizli mektupları ele geçirmiş, Haçlılar'ın teşkilât ve niyetlerini öğrenmişti.

Sultan Bâyezid, Şıpka geçidinden geçerek, yıldırım gibi Niğbolu'ya yaklaştı. Artık Haçlılar'la arasında bir konaklık mesafe kalmıştı. 23 eylül gecesi, Macar kıyafetine girerek, tek başına Niğbolu kalesi surlarının dibine geldi:

— Bre Doğan, bre Doğan! diye bağırarak, kale kumandanına seslendi.

Doğan Bey uyumuyordu. Padişahın sesini duyunca, kulaklarına inanamadı. Bir düşman hilesi sandı. Burçlardan birinden başını uzattı. Karanlıkta, Macar kılığındaki atlının yüzünü seçemedi. Fakat padişahın emsalsiz siyah atını derhal tanıdı. Heyecandan boğulurcasına:

— Buyur Saâdetlü Hunkârım! dedi.

— Bre Doğan, hâlin nicedir?

— Düşman karadan ve nehirden kal'ayı tazyik eder. Surlar sağlam, erzak boldur. Hemân Saâdetlü Padişahım da yetmiştir. Ne ihtimaldir ki kal'a düşe!

— O hâlde var bir - iki gün daha dayan. İşte biz dahi vardık. Seni ve gazilerimi Cenâb-ı Allah'a ısmarladım!

Konuşmayı duyan Haçlılar yetiştiler. Fakat Sultan Bâyezid'in yıldırımdan hız-

Yıldırım Sultan Bâyezid'in Osmanlı tahtına oturması.

lı giden atına erişemediler. Durumu kumandanlarına anlattılar. Mükâfat olarak, Haçlı ordusunun mânevîyatını bozmak ithamıyle kulakları kesildi.

Sultan Bâyezid, son hazırlıklarını Tırnova'da yapmış, Osma suyunu atlamış, 24 eylül gecesi Tuna'nın az güneyinde karargâhını kurmuştu. Şıpka geçidinde 20.000 kişilik bir atlı kuvveti bıraktı. Bunların muharebeye katılmalarına lüzum görmedi.

Haçlı ordusunda 130.000 muharip ve on binlerce gayri muharip vardı. Bunların 60.000'i Macaristan Kralı'nın kuvvetleriydi. Hıristiyan muhariplerin hemen hepsi atlıydı.

24 eylül gecesi artık Türk ordusunun geldiği haberlerine Haçlı ordugâhında itiraz eden kimse kalmamıştı. Bunun üzerine Rahova'da esir edilmiş birkaç Türk işkenceyle öldürüldü.

25 eylül sabahı tan yeri ağarırken, Türk ordusunun hilâl şeklinde mevzilendiği görülüyordu. Sultan Bâyezid, arkasını Tuna'ya dayamıştı. Türkler, Haçlılar'ın güney-doğusunda kalıyordu. Niğbolu kalesinin Tuna'ya bakan kuzey kesimi önünde Haçlı gemileri geziniyordu. Fransızlar'ın Boğaz'ı geçmeye asla cesaret edemiyeceğini, ülkesini bırakıp Kahire'ye kaçtığını söyledikleri Türk padişahı, işte karşılarındaydı. Bakalım:

— Gökler üzerimize yıkılsa, mızraklarımızla tutarız, diyen genç Nevers Kontu ne yapacak, ne gibi harikalar gösterecekti?

Haçlılar, Türk meydan muharebesi usullerine yabancıydılar. Zaten hiçbir zaman büyük çapta meydan muharebesi görmüş değillerdi. Böyle bir muharebe nasıl sevk ve idare edilir, nasıl kazanılır, bilmiyorlardı. Fransızlar ve diğer Haçlılar, Avrupa'nın en seçkin ve cesur muharipleri idi. Fakat beş, on bin kişi karşı karşıya vuruşmaya alışmışlardı. Avrupa'da daha büyük orduların katıldığı bir savaş olmazdı.

Türk başkumandanı, doğuştan asker, deha sahibi bir başbuğdu. Üstelik, en uzak birliklerine bile hâkimdi. Herhangi bir emri, dakika geçmeden ve körü körüne yerine getiriliyordu. Haçlı başkumandanı olan Kral Sigismund ise, bu şekilde değil bütün orduya, kendi Macar birliklerine bile hâkim değildi. Her Haçlı birliği, diğerinden habersiz, kendi başına savaşıp kahramanlık göstermeye çalışıyordu.

Türk sağ ve sol kanatları, düşmanı gittikçe daha fazla kıskaca almaya başladı. Kıskaç daraldıkça Haçlılar, geriye doğru saflarını açıyor, bu safların arasına Türk alayları sızıyordu. Yalnız Türk muharebe usullerini bilen Kral Sigismund vaziyetin vahametini kavrayabildi. Ancak Fransızlar, savaşı kazandık zannıyle alabildiğine Türk saflarının derinliklerine dalıyorlardı.

Sol kanada kumanda eden Şehzâde Mustafa'nın saflarını yardıklarını sanan Haçlılar, ancak korkunç kıskacın içine düşüp, imha edilmeye başlandıkları anda kendilerine gelebildiler. Fakat artık çok geçti. İş işten geçmişti. Âsî Eflâk Prensi Mirçe, daha muharebenin ortasında, Türk zaferini hiçbir kuvvetin durduramıyacağını anladı; Tuna'yı kuzeye doğru atlayıp, ülkesi olan Romanya'ya kaçtı.

Bozgun başlayınca Hıristiyanlar, Tuna'ya can atmak istediler. Nehir üzerinde gemileri vardı. Fakat Tuna'nın Türk atlıları tarafından tutulduğunu teessürle gördüler. Haçlı kumandanları, ricat ihtimalini hatırlarına bile getirmedikleri için, çekilme yolunu tutmayı düşünmemişlerdi. Halbuki Türkler, meydan muharebelerinde ülke kazanılıp devlet battığını en iyi bilen milletti. Hiçbir tedbiri ihmal etmemişlerdi.

Türkler, Tuna istikametine kaçan düşmanı, teslim olmadıkları takdirde derhal öldürüyorlardı. En şiddetli mukavemeti, Fransız tümeni gösterdi. Fransız büyük sancağı, askeri teşvik için, Fransa amirali Jean de Vienne tarafından tutuluyordu. Sancak, altı defa yere düştü ve amiral tarafından altı defa yerden kaldırıldı. Türkler sancağı, ancak Fransa deniz kuvvetleri kumandanının ölüsünün elinden alabildiler. Amiralin yanında Prens Philippe de la Bar da maktul düştü. Prens Jean, silâhlarını atarak teslim olmaktan başka çâre göremedi. Bu dakikadan itibaren de muharebe bitmiş oldu.

Kral Sigismund, muharebe meydanının Haçlılar için hazin olan manzarasını, büyük teessürle seyretti. Yanına Nürnberg Burgravı'nı, Cilly Kontu II. Herman'ı, Nürnbergli Mumpelgarde Kontu'nu, Rodos Üstâd-ı âzamı'nı, Bavyera hükümdarı olan Palatina Elektörü'nü, Gran Başpiskoposu'nu aldı. Her türlü maiyetten mahrum, perişan bir şekilde güçlükle Tuna'yı geçip kaçtı.

Tuna üzerindeki Haçlı filosunun büyük kısmı, Türkler tarafından batırıldı. İntihar edercesine kendilerini Tuna'ya atan Haçlılar'ın hepsi, zırhlarının ağırlığından, bu derin ve geniş nehirde boğuldu.

Tam 100.000 Haçlı askeri, ya Türk kılıcı altında veya Tuna'da boğularak can verdi. 10.000 asker Türkler'e esir düştü. 20.000 Haçlı da, çoğu yaralı olarak, canlarını kurtarabildi. Kaçabilenler arasında, İngiliz kuvvetlerine kumanda eden ve «IV. Henry» unvanıyle İngiltere kralı olmaya hazırlanan Prens Henry de vardı.

Türk zayiatı, Hıristiyanlar'ın iddiasına göre, şehid ve yaralı olarak, 30.000'e yaklaşıyordu.

Macaristan Kralı ile müstakbel İngiltere kralını ve diğer ufak tefek hükümdarları, Tuna üzerinde bulunan Venedikli amiral Mocenigo, gemisine alıp kaçırdı. Bunlar, Tuna deltasından Karadeniz'e çıktılar. Oradan Istanbul'a geldiler. Bizans imparatoru, tac ve tahtını Türkler'in elinden kurtarmak için bunca yoldan gelen bu Avrupalı hükümdarları teessürle karşıladı. Bir yandan da seviniyordu. Demek Türkler'den dayak yiyen yalnız Bizanslılar, Katolik Avrupa'nın hor gördüğü Ortodokslar değildi.

Macaristan kralı ve yanındakiler, Çanakkale Boğazı'ndan geçip, Mora güneyinde Venedik üssü Modon'da dinlendiler. Dalmaçya'da Macar topraklarına çıktılar. Venedik doçu olmaya hazırlanan Amiral Mocenigo'ya teşekkür ve vedâ ettiler.

Yıldırım Sultan Bâyezid, Kral Sigismund'un, bu en büyük rakibinin kaçtığını haber alamamıştı. Haçlı başkumandanının cesedini arattırdıysa da bulunamadı ve kaçtığı anlaşıldı.

Mağrur Haçlı başbuğları, şimdi zafer alayı içinde değil, esir olarak Edirne ve

Yıldırım Bâyezid'in Bursa'da yaptırdığı Ulucami.

Bursa'ya gitmeye hazırlanıyorlardı. Esir düşenler arasında, 27 büyük Fransız asîlzâdesi bulunuyordu.

Bunların başında, 22 yaşındaki Prens Jean vardı. Nevers Kontu, Burgonya Dukalığı veliahdi, Fransa Kralı V. Charles'ın amca oğlu Prens Jean, Niğbolu'da gerçekten büyük cesaret göstermiş ve «Sans Peur = Korkusuz» unvanına hak kazanmıştı. Dehşetli hezimetten tek kazancı, bu haklı unvandan ibaretti. Fransa'ya dönmek, amca oğlunu Paris tahtından atmak, yerine kral olmak istiyordu. Öylesine haris bir gençti.

Hıristiyan tarihinin en büyük hanedânının, Capet'lerin daha nice prensi şimdi, Yıldırım Bâyezid'in elindeydi: Fransa başkumandanı (connétable de France) olan Eu Kontu Prens Philippe de Capet - Artois, De la Marche Kontu Jacques de Capet - Bourbon, Bar Kontu Prens Henri de Lorraine, Coucy Senyörü Enguerrand, Guy de la Trémouille, Fransa Mareşali de Boucicault, De Roye, Saint - Paul, Monturel, Sampi Senyörleri...

Fransız olmayan esirlerin en mühimmi Töton Şövalyeleri grand prieur'ü Hohenzollern Kontu Prens Friedrich idi. İşte Schiltberger adında 16 yaşında Münihli bir delikanlı! O da esir düşmüştü ve istikbal onun için kimbilir neler hazırlıyordu.

Esirlerden en seçkin üç yüzü ayrıldı. İki hafta Edirne'de ve iki ay Gelibolu kalesinde kaldıktan sonra, Osmanlı devletinin taht şehri Bursa'ya sevk edildi. Diğer on bin esir, Türkler arasında paylaşıldı. Bir kısmı kalebentliğe mahkûm oldu. Bazıları esir pazarlarında satıldı. Bazıları da hediye olarak İslâm hükümdarlarına gönderildi.

Zırhlara batmış altmış şövalye, Mısır - Suriye'nin Türk sultanı Barkuk'a yollandı. İslâm âlemi, Türkler'in büyük zaferiyle çalkanıyordu. Kahire'deki Abbâsî Halîfesi I. Mütevekkil, Sultan Bâyezid'e «Sultân-ı Iklîm-i Rûm» yani «Roma İmparatoru» unvanıyle hitap eden bir tebriknâme yolladı. Müslüman dünyasının minnetlerini bildirdi.

Viyana'da ilk defa toplanan Haçlı meclisinin kararı ile Tuna üzerinden Niğbolu kalesi önlerine sevk edilen yetmiş büyük gemi dolusu erzak ve mühimmat, Türkler'in eline geçti veya battı.

Niğbolu zaferi üzerine Türk akıncıları, Macaristan'a, Bosna'ya ve âsî Eflâk'a girdiler. Bir akıncı kolu, ilk defa olarak üzerinde Trieste limanının bulunduğu Stirya yarımadasına erişti. «Esklavonya» denen Drava ile Sava arasındaki ülke, baştan başa tarandı. 16.000 seçkin esir alındı. Avusturya'ya kadar olan topraklar altüst edildi.

Stirya'da Pettau kasabasının yağması, Avrupa'yı dehşet içinde bıraktı. Çünkü burası, Türk hududundan kuş uçuşu 600 kilometre idi.

Macaristan müdafaasız, ordusuz, muzaffer Türkler'in önünde açıktı. Ancak Sultan Bâyezid, yalnız dâhî bir asker değil, aynı zamanda dâhî bir siyaset ada-

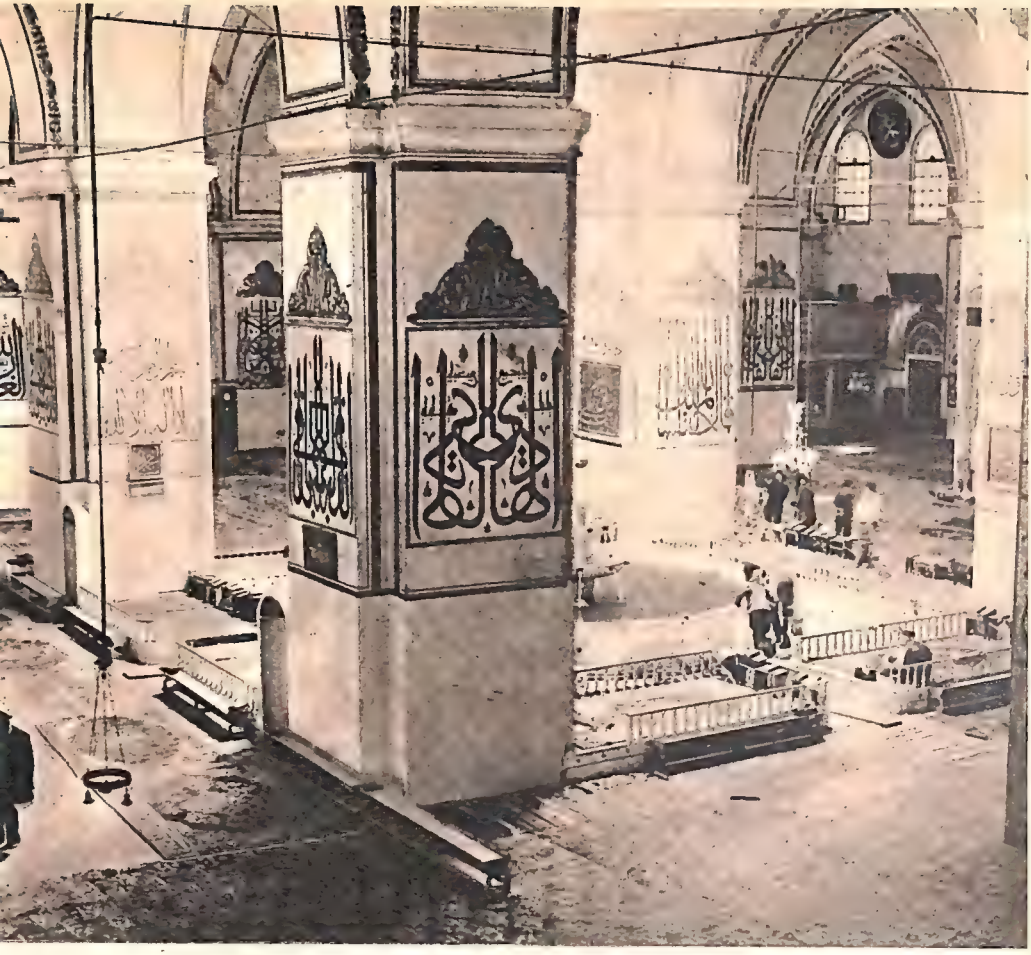

mıydı. Henüz Tuna'nın kuzeyinde fütuhat düşünmüyordu. Gerçi Anadolu Türk birliği gerçekleşmek üzereydi. Osmanlılar'a katılmamış pek az Türk beyliği kalmıştı. Fakat Bizans, Türk toprakları arasında bir çıban başı gibi duruyordu. Henüz Mora ve Attika da fethedilmemişti. Onun için, herkes Sultan Bâyezid'in Budapeşte'ye girmesini beklerken, böyle birşey olmadı.

1397 yılının ilk günlerinde, Batı Avrupa'da, Haçlılar'dan, Türkler'in kılıç artığı zavallılar görünmeye başladı. Paris'te Haçlılar'ın bozulduğu haberi önce alayla karşılandı ve bu haberi getirenler, bozgunculukla itham edilip, VI. Charles'ın emriyle Seine'de boğulmak üzere Châtelet kalesine atıldı. Ancak bu sırada kralın inandığı bir şövalye, Lorraine hanedânından Bar Dukalığı veliahdi Prens Henri'nin esir ve oğlu Prens Philippe'in bir rivayete göre esir, diğer bir rivayete göre maktul düştüğünü bildirdi.

VI. Charles, bir şeyler olduğunu anladı. Ancak yine hezimetin dehşeti hakkında bir fikir edinebilmiş değildi. İhtiyaten, Châtelet'ye hapsedilen idam mahkûmlarını serbest bıraktırdı.

Kılıç artıkları birbiri ardı sıra Paris'e gelince, şehirde teessür büyük oldu. Halk, hükümet aleyhinde nümayişlere başladı. Niğbolu'da ölenlerinin ruhlarının selâmeti için Notre Dame'da büyük bir âyin yapıldı.

(Devamı var)

III. SULTAN AHMED DEVRİNDE

LÂLE EĞLENCELERİ

YAZAN: MEHMED CEMİL

3

KIŞIN Topkapı Sarayı'nda oturan III. Ahmed, yazın Tersane bahçesine, Beşiktaş ve Eyüb'e göçer ve buralarda uzun müddet kalırdı. Lâkin mevsim ne olursa olsun hiçbir dakika ve bir an zevk ve eğlenceden hâlî olmaz, kışın helva sohbetleriyle vakit geçirir, ilkbaharda lâlelerin açıldığı zamanlarda lâle çerağanları yapar, zevk ve eğlence ile hayatını geçirirdi.

Üçüncü Ahmed devrinde Topkapı Sarayı (Saray-ı Cedîd-i Âmire) eski hâlini muhafaza ediyordu. Yalnız sarayın içinde ve dışında bir, iki ufak değişiklik olmuştu. Bunlardan biri sarayın içinde yapılan kütüphane, biri de Bâb-ı Hümâyûn önünde yapılan çeşme idi (1141 - 1728).

III. Ahmed de seleflerinin sarayında oturuyordu. Sarayın en ziyâde hoşa giden kısmı aynalar, çiniler ve çeşmelerle süslü büyük hunkâr sofasıydı. III. Ahmed bütün eğlence ve âlemleri bu büyük sofada yaptırır, hânende ve sâzendeler arasında herşeyi unutarak zevkli saatler yaşardı. Kışın Saray-ı Cedîd-i Âmire'de yaşayan III. Ahmed, yazın sayfiyelere çıkardı. Karaağaç bahçesi, Tersane bahçesi, Eyüp'te Vâlide-Sultan sarayı, Zeyrek'te Ayşe Sultan, Paşakapısı'nda Fatma Sultan sarayları, Kandilli sarayı, padişahı en çok hoşlandıran yerlerdi. Aynı zamanda Salıpazarı'nda Emnâbâd, Cağaloğlu'nda Ferahâbâd, Alibeyköyü'nde Husrevâbâd, Kâğıthane'de Sâdâbâd, Bebek'te Hümâyûnâbâd, Defterdar'da Neşâtâbâd, Kuruçeşme'de Kasr-ı Süreyyâ, III. Ahmed için yapılmış zevk ve eğlence yerleriydi. III. Ahmed'in zevka olan bağlılığını bilen İbrahim Paşa, köşkler yaptırıyor, padişaha mükellef ziyafetler, lâle çerağanları, helva sohbetleri veriyordu.

İbrahim Paşa da zevkıne düşkün, ziynet ve debdebeye son derece meraklıydı. Mükellef bir şekilde giyinir ve parmaklarına kadınlar gibi elmas, zümrüt yüzükler takar, elbisesini inciler ve elmaslarla süslerdi.

Padişahın tabiatını pek iyi bilen vezir, ziyafetler vererek sultanı, hükümet işlerinden siyanet eyler, zevk ve eğlence içinde yaşatırdı. Eskiden kış gecelerinde helva sohbetleri yapılır ve bu sohbetler uzun kış gecelerinin müstesna eğlencelerini teşkil ederdi. Helva sohbetleri pek zevkli olurdu. Devrin âlim, şâir ve edibleri Seyyid Vehbî'ler, Âsım'lar, Nedîm'ler, Şâkir Hüseyin Beyefendi'ler, Trabzonî Sâlim'ler ve daha birçok mümtaz zevat davet edilirdi. Bu zevat, yazdıkları şiir ve kasîdeleri okurlar, İbrahim Paşa'dan câize alırlardı. Helva sohbeti İbrahim Paşa zamanında son derece taammüm etmişti. Bahar seyranlarına mukabil, kışın da bu tarzda eğlenilirdi. Hattâ bunun için şâir:

Nev-bahârın gerçi seyr-î gülşen-î sahrâsı var
Fasl-ı sermânın ve lâkin sohbet-î helvâsı var

diyerek, fasl-ı sermânın sohbet helvasına tercüman oluyordu.

Istanbul zevk içinde yaşıyordu. Devlet erkânının bu sefihce hareketleri halka da sirayet etmiş, onlar da bu eğlencelerle meşgul olmaya başlamışlardı. Bu itibarla her tarafta helva sohbetleri yapılıyordu. Lâkin bunların hiçbiri İbrahim Paşa'nın, III. Ahmed şerefine tertip ettiği ziyafet-

VE ZİYAFETLER

Neşâtâbâd ve Çağlayan kasırları.

lerle kıyas edilemezdi. İbrahim Paşa, sohbetlerine bütün devlet büyüklerini davet eyler, ziyafetler verir, bu arada hânende ve sâzendeler çeşitli fasıllar yaparlardı. Zamanın meşhur nüktedanları ve Şekerci Salihler hazır bulunanları latifelerle eğlendirir, helvalar ve yemişler yenilir ve meclise nihayet verilirdi. Sohbetler bazen bir gece, bazen bütün bir hafta devam ederdi.

İbrahim Paşa'nın helva sohbetlerinde III. Ahmed bulunurdu. Sadrâzam, ince ruhlu, hassas, nabızgir ve âkıldı. Bunun için her hareketinde bir incelik görünürdü. Hattâ helva sohbetlerine III. Ahmed'i kıtalarla, şâirâne bir surette, davet eylerdi.

Ezelden abd-i memlûkün çerâğ-î
hâsımım zîrâ
Sebeb sensin benî ihyâya devletlê
saâdetle
Senindir hâne yokdur minnetin
şevketlü Hunkârım
Kerem kıl sohbet-î helvâya gel
ıkbâl-ü şevketle

Nevşehirli vezirin dâmadları Kapdan Mustafa Paşa ve Kethudâ Mehmed Paşa da kayınpederlerinin eserine iktifa ederek sohbetler tertip ederlerdi. Mustafa Paşa Bahçekapı'daki konağında, Kethudâ Mehmed Paşa ise Uzunçarşı civarındaki sarayında ziyafet tertip ederek padişahı, veziri ve bütün devlet büyüklerini davet ederlerdi. İbrahim Paşa, dâmadlarının konaklarına, sevgili zevcesi Fatma Sultan'la beraber gelir, geceyi dâmadlarının misafiri olarak sarayda geçirirdi. III. Ahmed ise ziyafete ertesi gün gelir ve kudûmiyle Mustafa ve Mehmed Paşalar'ı dilşâd buyururdu.

İbrahim Paşa zamanında lâle çerağanları da yapılırdı. Bu itibarla lâleye büyük bir ehemmiyet verilmişti. Maamafih Şark öteden beri çiçeğe düşkündü. 16. asırda bahçeler sünbül tarhlarıyle süslenirdi. Hattâ yine o asırda, Halep civarında Azize Beyine bir hüküm gönderilmiş ve oradan beş yüz bin sünbül istenmişti. Sünbüle olduğu gibi, lâleye de merak vardı. Sultan İbrahim zamanında sarayda bir Şükûfecibaşı vardı. Buna yazılan hükümler bile mevcuttur.

Fakat İbrahim Paşa zamanında lâleye büyük bir ehemmiyet verildi. Lâkin bu ehemmiyet sırf zevk ve sefahat için verilmiş ve lâle bir sefahat menbaı olmuştur. Hakikaten lâle hiçbir tarihte bu devirde olduğu kadar şöhret ve revaç bulmadı. Belki lâlesiyle meşhur memleketlerde bile bu kadar düşkünlük yoktu. Istanbul'da o derece lâle merakı uyanmıştı ki, şehrin bütün bahçeleri bununla tezyin ediliyor, evlerin pencerelerinde, saksılar içerisinde lâleler zarif ve muhtelif renkleriyle dikkati çekiyordu. Bir taraftan da lâleler hakkında risâleler yazılıyor, Istanbul'da müsabakalar açılarak lâle çeşitlerinin arttırılmasına gayret gösteriliyordu. Bütün hasbahçeler ve Topkapı sarayında sofa köşkünün önü lâle tarhlarıyle müzeyyendi. Istanbul'un en meşhur lâleliğini Topkapı Sarayı'nda bulunan bahçeler teşkil ediyordu. Lâle Istanbul'a, IV. Mehmed zamanında Avusturya sefiri tarafından getirilmişti. Maamafih, dediğimiz gibi, daha evvel de Istanbul'da lâle görülüyor, lâkin asıl taammümü İbrahim Paşa'nın sadâreti zamanındadır. Artık Istanbul'da renk renk lâleler yetiştiriliyor, her taraftan yeni yeni soğanlar getirilerek yeni isimler veriliyor, Çerağan, Sâdâbâd, Neşâtâbâd bahçeleri sırf lâle tarhlarıyle bezeniyordu. Lâleye o derece merak verilmişti ki, güneşin ziyasından solmamaları için üzerlerine beyaz örtüler geçiriliyor ve bu suretle renkleri, güneşten muhafaza ediliyordu. Lâle merakı gittikçe artıyordu. Bu sırada İran'dan (Lâle-i duhterî) getirildi. Istanbul'da mezkûr soğanın ismi de değiştirildi. Mahbûb-lâle kondu ve bunun bir soğanına bin altın narh kondu. Kezalik bir sefir başka bir soğan getirdi. Derhal buna da (Tâc-ı Kayser) ismi verildi. Lâkin bir müddden sonra bu soğan ortadan kayboldu. Tâc-ı Kayser pek ziyade dikkat ve rağbeti celbetmişti. Bunun için İbrahim Paşa'nın emriyle Istanbul'da tellâllar bağırdı. Şehrin her tarafı arandı, fakat bir türlü Tâc-ı Kayser bulunmadı.

Lâle merakı gittikçe ziyadeleşti ve bu merak, devlet büyüklerinden halka da sirayet etti. Şimdi Istanbul'un her bahçesinde yeni lâleler yetiştiriliyor ve her yeni cins için şâirâne isimler aranıyordu. Lâleye olan merak Istanbul'da lâle ticaretine sebep oldu.

O suretle ki, herkes muhtelif lâle çeşitlerini satın almaya başladı. Lâleye olan bu rağbet dolayısıyle çeşitleri çoğaldı. Az zamanda Istanbul'da sekiz yüz doksan çeşidi aşkın lâle vücude geldi. Kıymeti de gittikçe arttı. Bu itibarla Istanbul'da her şeye narh konduğu için, lâleye de narh kondu (1139 - 1726). Lâlelerin cins ve miktarı tesbit edilerek hepsine ayrı ayrı fiyatlar kondu. Şükûfecibaşı Şeyh Mehmed Lâlezârî, bütün lâle satanları davet ederek narhtan fazla fiyata satış yapmamalarını, aksi takdirde mallarının zaptedi-

lerek, kendilerinin uzak beldelere sürüleceklerini bildirdi (1). Lâleye narh konması için dîvândan bir hüküm çıktı.

Lâleye verilen isimler pek dikkati câliptir. Yeni bir lâle zuhur ettiği zaman, şâirler kasîdeler yazıyor ve yeni soğan için birer isim buluyorlardı. Lâle isimleri şunlardır:

«Lûlûezrak, mahbub-u lâle, tâc-ı kayser, gülruhsar, sürh-u nâhit, şahbânû, pehlevî, dûşîze, hürmüz, sarıkız, zerefşan, sarıelâ, zertâr, gülbahar, kadeh-i zerrîn, gülendâm, dağ-ı dil, şafakgûn, câm-ı cem, arûs-u bahar, sîmendâm, fevvâre-i bahar, şehihûban, Nu'man paşa, reyhânî, İbrahimî, hibetullah, elmaspâre, sîneküşâ, efendinin lâle soğanı, cevher-i feyz-i âb, misbahıfeyz, berkirânâ, behçetefza, nurubehçet, saye-i elmas, âh-ı üftâde, şûle-i gülzâr, câm-ı sîmîn, peykerelmas, câm-ı gülrenk, ruy-i mahbup, nahliişve, hadenkinaz, lebiçemen, peykeriyakut, ruh-u gülrenk, peymâne-i gülgûn, girişme-i nâz, nahl-i erguvan...» (2).

Lâle bahçeleri tabaka tabaka yapılırdı. Bu tabakalar uzaktan, nazara pek güzel tesadüf ederdi.

Çerağan sefhası için lâle parterleri muhtelif renkte kandillerle donatılır, geceleri bunlar yakılırdı.

İlkbaharda lâleler açılınca, Istanbul'un her tarafında lâle eğlenceleri başlardı. Bunun için İbrahim Paşa her sene baharda gerek Sâdâbâd'da ve gerek Beşiktaş'taki sarayında padişaha ziyafetler çekiyor, lâle çerağanları yapıyordu. Muhtelif lâle tarhları arasına, sırtlarına mumlar dikilmiş kaplumbağalar salıveriliyordu. Muhtelif renkli kandiller lâle tarhları arasına sallandırılır, parterle içerisine elvan şekerler konurdu. Sonra birçok cariyeler, güzel cariyeler bu şekerleri kapmak üzere lâle bahçelerinde koşmaya başlarlar,

III. Sultan Ahmed tarafından yaptırılan ünlü çeşme.

---

1) «... şükûfeler isimleriyle defter ve tahrir ve ahd-ı karipte hıred ve füruht olunduğu minvâl üzere kıymetleri takvim ve takdir olunup narh defterine kayıt ve terkim ve Serşükûfeciyân Şeyh Mehmed Lâlezârî marifetiyle cümle şükûfecileri izhar ve narh-ı muayyeninden ziyade füruhta cesaret edenlerin şükûfeleri mîriden zabt ve kendüleri bilâd-ı baîdeye nefy ve takrip ile tedip olunacaklarını tefhim için Istanbul Kadısı Kethudâ-zâde Mehmed Efendi'ye hitaben ferman buyuruldu» Çelebî-zâde Âsım Tarihi, Sayfa: 416.

2) Lâle hakkında kütüphanelerimizde bir çok risaleler vardır. Ezcümle Ali Emiri Efendi ve Nuruosmaniye kütüphanelerinde bu eserler lâlelerden, renklerinden bahseder. Bunlarda lâlelerin muhtelif resimleri de vardır.

bu sırada sâzende ve hânendeler icrây-ı âhenk ederlerdi. Kızların bir taraftan saz çalarken, şekerleri kapmak üzere yekdiğeriyle rekabet ederek parterler arasında feryatlarla koşmaları pek güzel ve pek eğlenceli olurdu. Padişah ve veziri, bu âlem-i nûşânuş içinde zevkten kendilerinden geçerlerdi.

III. Ahmed, Sadrâzamın çerağanına şehzâdeleri, kızları, kadınları ve eski sarayda ikamet eden sultanlarla gelirdi. Ziyafetler, kadınlara harem tarafında verilirdi. Gündüz sazlarla vakit geçirilir, geceleri anlatılan şekilde çerağan âlemleri yapılırdı. İbrahim Paşa çerağana karar verince, kethudâsını bütün levâzım ile bir gün evvelinden saraya gönderir, ondan sonra telhislerle sultanı davet ederdi.

Bu ziyafetler bilhassa İbrahim Paşa'nın sadâretinin son senelerine doğru ziyadeleşti. Lâkin halk bundan memnun değildi. Devlet erkânı Istanbul'da bin türlü eğlencelerle meşgulken İran hududunda müsademeler oluyor, hudutta birtakım vak'alar cereyan ediyordu. Istanbul'da da veba hastalığı halkı dehşet içinde bırakıyordu. Halk bütün bu hâdiselerden müteessirdi. Bu sıralarda idi ki, Beşiktaş sarayı ve devlet erkânının konakları geceleri taşlanmaya başladı. Uzaktan uzağa tahkikat ve takibat yapıldı. Saray civarında bütün evler boşaltıldı. Lâkin bir türlü müsebbibleri bulunmadı. Sarayın muhafızları bostancılardı. Bunlar muhafaza hizmetinden alındı. Yerlerine topçular getirildi. Lâkin taş faslı yine devam etti.

III. Ahmed, sarayda Mermerlik bahçesinde çerağanlar tertip eder, İbrahim Paşa Ferahâbâd'da, Mustafa Paşa da Vefa'daki bahçesinde âlem icra ederlerdi. Bütün bu ziyafetlere devlet büyükleri davet olunurdu. Sadrâzam Paşa, Şeyhulislâm Efendi, Kapdan Mustafa Paşa, Kethudâ Mehmed Paşa, Tevkiî Ali Paşa, Hâfız Ahmed Paşa ve Musâhib İbrahim Paşa-zâde Mehmed Paşa bu ziyafetlerin tabiî davet-

Yüzyılımızın başlarında, Kâğıthane'den bir görünüş.

lileriydiler. Devlet erkânı o derece zevk ve safaya meclûbiyet gösteriyorlardı ki, Ramazan ayının girdiğinin farkında bile değillerdi. 1139'da bahar, Ramazan ve Şevval aylarına tesadüf etmişti. Bunlar Ferahâbâd'da saz ve sözle meşgulken birden minarelerde kandiller yanmış ve hariçte herkes teravihe dâvet edilmişti. Bu vaziyet, eğlence ile kafaları pek sermest olan devlet vükelâsının canlarını sıkmış ve eğlencelerinin yarıda kaldığına müteessir olmuşlardı.

Her sene bahar, Istanbul'un zevkini tecdit ediyordu. İlkbaharla beraber Sâdâbâd eğlenceleri başlıyor, burası Istanbul halkıyla dolup taşıyordu. Maamafih Sâdâbâd en ziyade III. Ahmed ve vezirinin gelişiyle revnak kesbediyordu. Burada İbrahim Paşa tarafından padişahın şerefine ziyafetler veriliyordu. Sâdâbâd ziyafetleri resmî bir mahiyette olup her sene aynı mevsimde tekrar edilirdi.

Devlet ricali bu ziyafetlerde davetsiz hazır bulunurlardı. Ancak lüzumu olan kimselere davetiyeler gönderilirdi. Ziyafetlerde Şeyhulislâm Efendi Reîsülküttâb tarafından, diğer devlet erkânı Yeniçeri Ağası müstesna olduğu hâlde Kethudâ Bey tarafından davet olunurlardı. İcabet edenler ruzmerre destar, ferace samur kürk giyerler, atlara kemer raht vurulurdu. III. Ahmed'in Sâdâbâd'a azîmetinden evvel bütün devlet erkânı Mîrahur köşküne gelirler, orada padişaha intizar ederlerdi. III. Ahmed mükemmel ve müdebdep alayla Mîrahur köşküne gelir, sadrâzam, şeyhulislâm tarafından istikbal edilirdi. III. Ahmed, Sâdâbâd'a bazen karadan alayla gelir, ekseriyetle de denizden büyük saltanat kayığına binerek azimet ederdi. Lâkin gerek karadan, gerek denizden olsun her zaman ilk istirahat ve istikbal yeri Mîrahur köşkü idi.

İbrahim Paşa'nın Sâdâbâd ziyafetleri pek mükellef olur, âlimler ve şâirler davet edilir ve herkesin rütbe ve derecesine göre otaklar, çadırlar kurulurdu.

Sâdâbâd'da herkes yerli yerinde hazır bulununca sadrâzamın işareti ile eğlenceler başlardı. Bu eğlenceler pek muhtelifti. Ekseriya beş, altı yüz, bazen de bin beş yüz kişi testiye kurşun atarak nişan talimleri yaparlar, nişana isabet ettirenler, sadrâzamdan in'am ve ihsana mazhar olurlardı. Sonra cümlesi birden padişah ve vezirinin önünden alayla geçerlerdi.

Topçular ve hunbaracılar tarafından top talimleri icra olunur, pehlivan güreşleri, kayık yarışları, piyade ve süvari cirit oyunları yapılırdı. Beşer beşer yapılan at yarışları ehemmiyetliydi. Bu yarışlarda kazanan atların aldıkları ikramiyeler giranbaha kumaşlardı. Kumaşlar, atların gerdanlarına asılırdı. Piyade koşuları, köpek yarışları, ayı ve köpek kavgaları icra edilirdi. Bir ayının karşısına iki korkunç köpek çıkarılır ve bunlar yekdiğerini öldürünceye kadar saldırırlardı. Bir ayı tabiatıyle iki köpekle başa çıkamıyacağından, sağa, sola kaçar, bazen de devlet erkânının oturduğu sedirlere doğru hücum ederdi. Lâkin etrafta hazır bulunan ağalar, bir kaza çıkmasına mânî olurlardı. Eğlencelerden sonra Sadrâzam tarafından ziyafetler verilir, İbrahim Paşa, mecliste hazır bulunanlara samur kürkler, hıl'atler ihsan ederdi. Padişaha ait olan hediyeleri Kethudâ Bey, Kızlar-ağası'na teslim eder, bunlar rikâb-ı Hümâyûna arzolunurdu. Bundan sonra III. Ahmed, Sadrâzam ve Şeyhulislâm ve diğer vezirlere samur kürkler giydirir, meclise nihayet verilirdi.

Padişahın avdeti ekseriya geldiği gibi ya karadan, ya denizden olurdu. III. Ahmed denizden avdet ederse, İbrahim Paşa'yı da kayığında karşısına alır, öylece sarayına gelirdi. Böyle bir ziyafetten sonra III. Ahmed avdet ederken Şehzâdesi Süleyman'ın bindiği kayığa geçmiş, İbrahim Paşa'yı da karşısına almıştı. Bu vaziyet, zamanın meşhur şâiri Seyyid Vehbî'yi galeyana getirmiş, mumaileyh, aşağıdaki beyti söylemişti:

Bindi bir zevraka dâmâdı ilê Hazret-i Şâh
Burc-ı âbîde kırân eyledi san mihr ile mâh

İbrahim Paşa bazen ecnebî elçilere de ziyafetler verirdi. Bu ziyafetlerde de aynı merasim yapılırdı. Lâkin fazla olarak ziynet ve debdebeye son derecede ehemmiyet verilirdi. Bizzat sadrâzam başta olmak üzere, bütün devlet erkânı ve sadrâzam ve paşalar ehemmiyetli bir surette süslenirlerdi. Kabûl ve merasim salonları da aynı surette kıymetli örtülerle döşenir, inciler ve elmaslarla süslü yastıklar salonun muhtelif noktalarında dikkati çekerdi. Maksat, elçiye Türkiye'nin servet ve haşmetini göstermekti. Ziyafetlerde bir saz heyeti âhenk icra ederdi. Bu heyet on'u aşkın hanende, sekiz neyzen, dört tanbûrî, iki santûrî, üç kemânî ve bir düdükten mürekkepti.

Istanbul'da mütemadiyen yapılan eğlenceler ecnebî sefirlere de sirayet etti. Onlar da zamanlarını şenlikler, balolar, ziyafetlerle geçirmeye başladılar. III. Ahmed zamanında Istanbul'a muhtelif sefirler gelip gittiler. Fransa'dan Crériol, des Allures, de Bonnac, André Gèle, Villeneuve, İngiltere'den Montegue, Staniac, Avusturya'dan Virmond gelmişlerdi. Venedik ve Felemenk elçileri de kezalik burada bulunuyorlardı. Sefirler ekseri zamanlarını balolar ve ziyafetlerle geçiriyorlar, bazen teferrüçlere çıkıyorlardı. Bu devirde Belgrad köyü, Istanbul'un bir sayfiyesi idi. Yazın ecnebiler Belgrad köyüne çıkarlar ve yaz mevsimini burada geçirirlerdi. Bu teferrüçlerinde ecnebî sefirlere, Üçüncü Ahmed devrinin meşhur bir ressamı Jan Batist Vanmor refakat eder, sefirlerin tablolarını yapardı.

Vanmor, Felemenkli idi. Flander'de Valansiyen şehrinde doğdu (1671). Bir müddet memleketinde yaşadı. Bilâhare bir Felemenk sefirinin maiyetinde Istanbul'a geldi ve Şark'a ait tablolarıyle az zamanda şöhret buldu. Mumaileyh, Istanbul'un manzaralarını, III. Ahmed'i ve saray erkânını hâvi birçok tablolar yaptı.

SON

Kaçırılan Beş Fırsatın Hikâyesi

Séléction'dan çeviren:
CENAP YAZANSOY

7 ARALIK 1941'den beri Pearl-Harbor felâketinin sorumluluğunun kime ait olduğu Birleşik Amerika'da tartışma konusu olmaktadır. Buna şaşmamak gerekir. Zira, 353 Japon uçağı tarafından yapılan bu baskın, tarihin kaydettiği en az kayıpla kazanılmış büyük bir zaferle sonuçlandı. İki saat devam eden bombardıman bilançosu şöyledir: Limanda demirli bulunan 8 zırhlı batmış veya savaş dışı edilmiş, çok sayıda kruvazör ve destroyer isabetler almış, adadaki 6 hava üssü, birçok uçakla beraber tahrip edilmiş, 2.400'den fazla Amerikalı ölmüştü. Japonlar uçak gemilerine döndükleri zaman kayıplarının sadece 29 uçakla, 55 havacıdan ibaret olduğunu anladılar.

Gerçek olan diğer bir husus da, baskına takaddüm eden saatlerde, 5 defa bu felâketi önleyecek fırsatların ortaya çıkmış olmasıdır. Yazık ki, bu beş şans, birbiri ardından kaybedilmiş ve korkunç baskın önlenememiştir.

Bunlardan birincisi, Japon filosu henüz 800 km. uzakta bulunduğu sırada meydana geldi. Üsteki haberalma subayı Yarbay Georges Bicknell telâşla komutan Walker Short'un odasına girdi. Son derece ilgi çekici bir haber getiriyordu. Adadaki mukabil casusluk teşkilâtı, bir telefon konuşmasını zaptetmişti. Honolulu'daki bir Japon, Tokyo'dan mikrofon başına çağırılarak kendisinden kapalı bir şekilde, adadaki uçaklar, projektörler, harp filosu ve hava durumu hakkında bilgi istenmişti. Honolulu'daki Japon, muhatabına şöyle cevap vermişti: «Hâlen, senenin hiçbir mevsiminde şimdiki kadar az çiçek görülmüştür. Yalnız hatmilerle menekşeler müstesna».

İki subay düşünceye daldılar. Çiçeklerden bahsetmek için okyanus aşırı bir telefon konuşmasını göze almak her hâlde bahis konusu olamazdı. Buna karşılık hangi casus, telefon konuşması gibi, sırları kolayca ele verecek bir haberleşme aracından faydalanmayı göze alabilirdi?

Bazı şüpheleri uyandıran bu konuşmanın gerçek mânâsı bugün dahi bilinmemektedir. Bununla beraber komutan, ken-

disine getirilen bu haberi kurmay heyetiyle bir saat müzakereden sonra, ertesi gün tekrar meseleyi ele almak üzere, sabahı beklemek gibi mâkul bir neticeye vardı. Bunun üzerine çok sakin bir gece başladı.

Ertesi sabah saat 03.42'de, Japon filosunun adaya 450 km. mesafeye yaklaşmış bulunduğu sırada, Condor isimli mayın tarama gemisi, limanın ağzında, deniz üzerinde bir periskop gördü. Keyfiyeti radyo ile oralarda devriye gezen Ward destroyerine haber verdi. Bu destroyer, bir saat, beyhude yere denizi araştırdı. Fakat, hiç kimse olaydan üst makamları haberdar etmeyi aklına getirmedi. Condor'un süvarisi bir saat süren ve boşa giden araştırmadan sonra, görüşünde aldandığına hükmetti. Ward'ın süvarisi ise, periskopu gören Condor olduğuna göre, üst makamları haberdar etmek görevinin onun komutanına ait olması icab edeceğini düşündü. Konuşmaları dinlemiş ve hâdiseyi izlemiş olan deniz üssünün radyo istasyonu da, üst makamları haberdar etmenin bu iki gemi süvarisinin bilecekleri bir husus olduğunu düşündü.

Sonradan, cesaretlerini, zekâlarını isbat edecek olan bu mert ve vicdanlı subaylar bu suretle yeni bir fırsatın elden kaçmasına meydan verdiler. Zira periskop, baskına denizden katılacak olan Japon cep denizaltılarından birine aitti. İki Amerikan gemisi arasında son mesajlar

Ford adası ve «Zırhlılar Yolu» Japon bombaları altında. Adanın kuzeyinde şiddetli patlamalar olmaktadır.

Amerikan destroyeri Shaw infilâk ediyor.

teati edildiği sırada adaya 370 km.'ye kadar yaklaşmış olan Japon filosunun uçak gemilerinden de artık Japon uçakları havalanmaya başlamışlardı.

Şimdi saat 06.45'tir. Japon hava filoları ada kıyılarına 290 km. uzaklıktadırlar. Limanın girişinde keşif görevine devam etmekte olan Ward destroyeri, bu defa yabancı bir denizaltının kumanda köprüsünün su yüzüne çıkmakta olduğunu gördü. Gemi süratle hedefe saldırdı. Top ateşi ve su bombalarıyle denizaltıyı batırmayı başardı. O sırada olay yerine gelmiş olan bir donanma uçağı da birkaç bomba bıraktı. Destroyer ve uçak, ayrı ayrı radyo vasıtasıyle karadaki askerî makamlara yasak sularda bir düşman denizaltısının batırılmış olduğunu bildirdiler. Olay karşısında bu makamların reaksiyonları, yüksek rütbeli subaylar arasında birkaç telefon konuşmasına münhasır kaldı. Bütün bunlar neyi ifade ediyordu? En sonunda, görülen şeyin deniz üzerinde yüzen bir enkaz veya şamandıra olabileceğine veyahut da yanlışlıkla batırılmış bir Amerikan denizaltısı olabileceğine hükmedildi. Demir almak üzere olan bir destroyer de bu sırada hareketini çabuklaştırarak Ward'a iltihak etti ve olaylara intizar edildi.

Şimdi saat 07.00'ye gelmiştir. Japon uçakları artık 220 km. uzaklıktadır. Bu esnada, adanın radar istasyonundaki iki er, ekran üzerinde çok sayıda gölgeler gördüler ve bir an için âletin ayarının bozulmuş olduğunu sandılar. Fakat çarçabuk, bunların adaya doğru yaklaşan çok sayıda uçaktan başka birşey olamıyacağını anladılar ve derhal haberalma merkezine telefonla durumu bildirdiler. Oradaki görevli subay, ikinci defa askerî hizmete çağrılmış ve radardan hiçbir şey anlamayan birisi idi ve o sırada da üstlerinden kimse yoktu, hepsi de yemeğe gitmişlerdi.

Artık, herşey bu genç ve tecrübesiz subayın anlayışına kalıyordu. Kendisinin emir alacağı hiç kimse bulunmadığı gibi emir vereceği bir kimse de yoktu. Bu subay, saat 04.00'te, görevine gelirken, arabasında, adanın radyo istasyonunun Hawaii müziği yayınını dinlemiş olduğunu ve ekseriya Kaliforniya'dan uçaklar beklenmekte iken, istasyonun onlara yol göstermek için bütün gece bu havaları çaldığını hatırlıyarak, gelen uçakların Amerikan uçakları olduğuna hükmetti. Radar istasyonundaki erlere de bu mantıkî hükme dayanarak cevap verdi: «Endişeye mahal yok».

İstasyondaki iki er, uçakların ilerlemesini takibe koyuldular: Saat 7.15'te mesafe 148 km., 7.25'te 100 km.'ye indi. Saat

Zırhlılar yolundaki A.B.D. savaş gemileri baskın sırasında, Japon uçaklarının bombaları altında.

7.39'da ise uçaklar çok yakına gelmiş olduklarından, radar âleti bunlarla teması kaybetti.

Hemen aynı anda Honolulu'daki posta merkezinin kapısından bir telgraf dağıtıcısı çıkıyordu. Elinde, adadaki askerî birliklerin en büyük komutanına çekilmiş bir telgraf vardı. Bir buçuk saat evvel, Washington'dan çekilmişti ve General Marshall imzasını taşıyordu. Bu, Japonlar'ın Amerika Birleşik Devletleriyle bütün diplomatik müzakereleri kesmiş olduğunu bildiren mesajdı.

General Marshall, bu haberi hemen vermek, birlikleri alarma geçirmek istemiş, bunun için de bir mesaj kaleme almıştı. Masasının üzerinde doğrudan doğruya Honolulu ile bağlantısı kurulmuş bir telefon ahizesi duruyordu. Fakat, general bu telefonu kullanmak istemedi. Bütün haberleşme sisteminin emniyetini bozabileceği gibi çok insanî bir düşünce, kendisini bundan alıkoydu. Bu yüzden mesajın, aynı çabuklukta ulaştırabilecek bir araç olan radyo ile iletilmesine karar verdi. Fakat o sabah parazit çok olduğu için mesajın alınması tehlikeye girebilirdi. Bu bakımdan daha tedbirli olmak gerekiyor-almasından bir buçuk saat sonra, yani saat 7.33'te Honolulu'ya ulaştırdı. Mesaj, son derece önemli ve acele olduğunu belli etmiyecek bir zarf içine kondu. Onun için dağıtıcı, motosikletini hareket ettirmeden evvel sokakta arkadaşlarıyle bir, iki lâf atmak ve şakalaşmakta bir sakınca görmedi. Tam yola koyulmak üzere iken, gökyüzünde, uçaksavar toplarının beyaz bulut kümecikleriyle lekelediği, endişe verici siyah dumanların yükselmekte olduğunu farketti: Hava hücumu başlamıştı.

Bugün dahi, bu konuda birbirine zıt fikir ve tezler karşı karşıya çarpışmaktadır: Gerek Washington'daki yüksek komuta heyetinin, gerekse Pearl Harbor'dakilerin bazı şeyleri yapmış veya yapmamış olduklarını bir tarafa bırakalım, felâketi önleyebilecek bazı fırsatların zuhur etmiş olduğu şüphesizdir. Eğer bu fırsatlar gerektiği gibi kavranamamış ve değerlenmemiş ise, bu, bilgisizlikten değil, insanların bazı kusurlarından ileri gelmiştir.

Bu, her zamàn böyle olagelmiştir. Hindistan'da, yerlilerin İngilizler'e karşı ayaklanmasına tekaddüm eden gece, ucu ateşli oklar, gökyüzünü tehditkâr bir şekilde

Mardiros Mınakyan.

Kendi Kalemiyle

Mardiros Mınakyan

Türk Tiyatrosu'nun ünlü simalarından olan Mınakyan hayata değirmenci çırağı olarak atılmıştı

Ölümünün üzerinden yarım asırdan fazla bir zaman geçen Mardiros Mınakyan, 1854'te henüz 17 yaşında iken ilk defa sahneye çıkmış ve 1919 yılına kadar tam 65 yıl sahnede kalarak 300 kadar rol almıştır. Tiyatroya büyük bir aşkla ve şevkle bağlanmıştır. Buna misâl olarak şu vak'a gösterilebilir:

1890 sıralarında Edirne'de, bir temsil esnasında, oğlu Arşak'ın vefatını kendisine bildirirler ve oyunun yarıda bırakılmasını teklif ederler. Fakat o, bu teklifi kabûl etmez, sonuna kadar ender bir başarı ile rolüne devam eder.

Son zamanlara kadar Türkiyeli Ermeni sahne sanatkârları hakkında mevcut en mühim eser, Sarkis Tütüncüyan'ın «Şarasan» mahlâsıyle 1915'te Istanbul'da neşrettiği kitaptı. Geçen yıl, mizah muharriri ve sahne sanatkârı Nişan Beşiktaşlıyan'ın «Taderakan Temker» (Tiyatro Simaları) adlı 1140 sayfalık muazzam bir eseri Beyrut'ta intişar etti. 139 - 193 sayfaları Mardiros Mınakyan'a hasredilen eserde, ilk defa olarak Mınakyan'ın otobiyografisine tesadüf ettik.

Müellif, bu otobiyografiyi 1901 yılı kasım ayında bazı dostlarının ısrarı üzerine kaleme aldığını ve 1872 yılına kadarki zamanı ihtiva ettiğini kaydettiği halde, kaynağını maalesef bildirmemektedir. Bu tercüme-i hâlin Türk tiyatro tarihi ile uğraşanlara meçhul kaldığını tahmin ederek, Türkçe'ye çevirmeyi faydalı bulduk. Eserin 140 - 144'üncü sayfalarını işgal eden metnin tercümesini sunuyoruz:

Kevork Pamukclyan

1837'de Hasköy'de doğup, çocukluğumda orada tahsil gördüm. Ebeveynim fakirdi. Pederim beylik terzisi idi. Küçükken, aileme yük olmamak için, sabahları mektebe gitmeden, pederimin hazırladığı pantolonların düğmelerini dikerdim. Mektepten dönüşümde eve su taşımak da benim vazifemdi. Mektepte öğle yemeğimi şunun bunun artıklarından temin ederdim. İlk tahsilimde epeyce başarılı idim; dolayısıyle üst kısma çabuk terfi ettim. Hocalarım beni çok severlerdi, bilhassa müdür Toros Zorayan ki, her sene iki defa elbisemi ve mektep ihtiyaçlarımı temin ederdi. Her yılbaşında bir kitap, bir takvim veya bir resim hediye verirdi. 13 yaşında iken, zavallı annem, artık sefaletten bıkarak, ağabeyimi bir çömlekçi, beni de komşumuz değirmenci Manuk Ağa'nın yanına çırak olarak gönderdi. O günden itibaren, sırtımda bir sepet, üzerimde de beyaz bir acem gömleği olduğu halde, hergün Ayvansaray'da bulunan patronumun dükkânına ve akşam üzeri de dolu sepetle Hasköy'deki evine gitmeye başladım. Bir ay kadar bu vazifemi ifa ettikten sonra, bir pazar sabahı, eski dindarlığımın teşvikiyle kiliseye gittim. Doğrusu bu kıyafetle içeri girmeye utanıyordum.

Arkada dururken Badveli (1) Zorayan beni gördü ve şaşkınlıkla bana şöyle hitap etti:

BU ÇOCUĞU KURTARIN

«Yahu Mardik neredesin, o ne kıyafettir?»

Keyfiyeti öğrendikten sonra, kolumdan tutup, kilisenin idare heyetinin yanına götürüp:

«Ağalar, bu çocuk tahsilde epeyce başarılıdır, birşey olabilir, fakat ebeveyni, yoksulluk sebebiyle onu değirmenci yanına çırak olarak vermiş, rica ederim onu kurtarın» dedi.

Agop ve Ohannes Burunsuzyan birâderler derhal teklifi kabûl ederek, pederimi çağırtmak üzere, zangoçu eve gönderdiler. Pederim evde bulunmadığından, annem geldi. Günde bir okka ekmek vaadederek, annemin rızasıyle beni himayeleri altına aldılar. Evlerinin vekilharcı Nikoli, beni derhal Galata'ya hamama götürdü. Temizlendim, yeni elbise ve ayakkabı giydim ve çamaşırlarımı alarak Hasköy'deki hâmilerimin ellerini öptükten sonra eve döndüm. Tam beş yıl böylece devam ettim. Artık bir gençtim. Bir zengin evlâdı gibi yemeğim gelirdi. Benim de yemeğime ortak bir fakir vardı. Sevgili hâmîlerimin hâtırası aziz olsun. Beş sene büyük bir hevesle çalıştım. Ermeni lisanı hocam Diratzu (2) Kambur Karabetti, Fransızca için önce H. Tüysüzyan, sonra da Karekin Çaprasdcıyan'dı, matematik için Simon Mikaelyan'dı. Âlicenap hâmîlerimin vefatında epeyce ilerlemiştim. Artık mektepte yardımcı muallim olabilirdim. Yavaş yavaş dışarıya atıldım. Gedikpaşa'da, Eyüp'te, Yedikule Ermeni Hastanesi mektebinde matematik hocası oldum. Hasköy'deki Nersesyan Mektebinin salonunda da bazen temsiller veriyorduk.

«ÖNCE, KIZ ROLÜNE ÇIKIYORUM»

Rollerimizi öğreten müteveffa K. Çaprasd'dı. O sırada mektebin arka sokağında bir tiyatro binası inşa edildi. Burada ancak bir gece temsil verildi. Piyes, Mıkhitaryanlar'ın telif ettiği «Mel'un Aile» idi. Bu esnada, opera tiyatrosunun sahibi ve müdürü Naum Efendi, bilmem kaç yıl Istanbul'da başka hiçbir tiyatro açılmaması hususunda bir imtiyaz elde etmiş olduğundan, dâva açtı ve Hasköy'deki tiyatroyu kapattırıp yıktırdı. Ekşiyan'ı, Mağakyan ve Acemyan'ı orada tanıdım. Bunlar bilâhare Beyoğlu'nda Naum'un tiyatrosunda temsiller verirken, beni de dâvet ettiler. Naum'un sahnesinde ilk rolüm, kız bulunamadığından, «Aristothème» trajedisinde «Gesira»nın rolü idi. Ekşiyan, Aristothème rolünde takma sakal takıyordu. Ölen kızının mezarına girdikten sonra, kuliste bir sigara içecek kadar vakti kalıyordu. O gün nasılsa. vakti geciktirir. Sonra ansızın vaktin geldiğini hatırlayarak, sakalını takmayı unutur ve sakalsız olarak sahneye çıkar. Galeriden bir yaramaz:

«Aristothème, kederinden içerde sakalını yolmuş» diye bağırmaz mı?

Birkaç yıl sonra, yani 1859'da, Altunyanlar'ın, Meryemkuliler'in teşebbüsü ile ve Hurdacıyan'ın müdüriyeti tahtında Şark Tiyatrosu açıldı. Muallimliğin ağır yükünden kurtulmak vakti artık gelmişti. Aktör oldum.

Ekşiyan, Mağakyan, Acemyan büyüklerimizdi. Benkliyan, Fasulyeciyan, Tıryantz, Çerazi, Sedefciyan, Lıcetzi, Mirasyediyan, Madam Arusyak ve kızkardeşi Madam Agavni arkadaşlarımızdı. Üstâdı-

---

1) Eskiden Ermeniler tarafından müderrislere verilen bir ünvandır ki, «şayanı hürmet» manâsına gelir.

2) «Diratzu» kelimesi umumiyetle kilisede okuyanlar için kullanılır. Eskiden okumuş kimseler ve edipler için de istimal edilirdi.

mız da eski bir İtalyan aktörü olan M. Asti idi.

İlk temsilimiz «İki Çavuşlar» dramı ile «Pulçinella» komedyası idi. Kışları tam maaşla temsiller veriyorduk, yazları ise yarım maaşla prova yapıyorduk. Terziyan, Tığlıyan, Beşiktaşlıyan, hepsi de tercüme ve telif eserlerle yardımda bulunuyorlardı.

İki sene bu şekilde devam etti. Bir gece, ikinci devrenin sonunda, kaçıncı kısımda hatırlamıyorum, Ekşiyan oyuna devam etmek istemiyor: «Para isterim» diye haykırıyordu. Dışarda el ayak gürültüsü, içerde ise para münakaşası vardı. Nihayet perdenin arkasından dışarı çıkıp, «Aç çalışamam, bu adamlar bize ekmek parası vermiyorlar» diye bağırdı. Localardan birkaç kişi içeri girdiler. Senet mi, söz mü, para mı verdiler bilmiyorum, temsile devam ettik Fakat ertesi günü tiyatro kapandı. Aynı yılın kış mevsiminde, bir turne yapmak için grup hâlinde İzmir'e gittik. Başlangaçta çok muvaffak olmuştuk, fakat gitgide başarımızı kaybettik. O mevsimde Matmazel Baydzar Papazyan ve Tovmas Fasulyeciyan tekrar sevişip Traşgan'a giderek evlendiler.

Avdetimizde Sırapion Hekimyan, Şark Tiyatrosu'nu kiraladı. Çok geçmeden Simon Tınguyan da ona ortak oldu. Bu esnada Vartovyan'la karakaşyanlar, müteakiben 1867'de Sırapion Manas'ın tavassutu ile bir Fransız opera heyeti geldi, biz de açıkta kaldık.

ÖĞRETMENLİĞE DÖNÜŞ

Tekrar muallimliğe müracaat etmek lüzumu hâsıl oldu. Vartovyan, Benliyan ve diğerleri birleşerek ötede beride temsiller veriyorlardı, ben ise Gedikpaşa taraflarında vazifeme devam ediyordum. Bu esnada Aramyan Cemiyeti Kayseriye bir muallim ve bir de muallime göndermek istiyordu. Senekerim Manukyan'a beni takdim ettiler. Kabûl olundum. Sonra Yedikule Ermeni Hastanesi gardiyanı Boğos Ohannes'in vasıtasıyle Üsküdar'da muallime Matmazel İmasduhi'yi buldum, ki 21 ekim 1869'da Madam Mınakyan oldu. Samsun tarikiyle Kayseri'ye gittik.

Bir vak'a anlatayım. Yolda Çakmak adlı Ermeni köyüne uğradık, muallimlik için Kayseri'ye gittiğimizi biliyorlardı. «Birader, kendisi de, zevcesi de okuyandır,» dediler. Biri sıtması için elime bir pamuk parçası veriyordu, diğeri de zevcemi, ölüm döşeğinde olan bir hasta için dua etmeye davet ediyordu. Refikam dua etti ve hasta öldü. Sağır ve dilsiz bir kız üzerine dua etti, avdetimizde kızın konuştuğunu işittik. Mükâfat olarak bize bulgur ve hamurişi hediye ettiler. Bu şekilde Kayseri'ye varıp, dört sene yorucu muallimlik vazifesi ile orada kaldık. Artık sıkılıyordum. Manukyan'ın müsaadesi ile 1873 yılı sonlarında, üç evlâdımla birlikte Istanbul'a döndüm.

Kayseri'de iken, tiyatro ilânlarını ve Vartovyan'ın müdüriyeti tahtında verilen temsillerin haberlerini gazetelerde okuyarak içim sızlıyordu. İşte bundan dolayı avdet ediyordum. Zevcem Istanbul'da aktörlük mü, yoksa muallimlik mi, yapacağımı sorduğu zaman, tabiatiyle ben ikincisini söylüyordum. Fakat Istanbul'a ayak bastığım gün, köprünün üzerinde, Ortaköy'de bir tiyatro heyeti teşkil eden Kalemciyan'la karşılaştım ki, avdetimi işiterek beni bekliyormuş.

TİFLİS SEYAHATİ

Yapılan davet üzerine ertesi gün Ortaköy'e gittim ve orada başarılı temsiller veren Mağakyan'ı, Atamyan, Sisak, Tıryantz, Matteosyan, Madam Hıraçya, Matmazel Astğik, Siranuş'un kızkardeşini v.s. yi gördüm. Gedikpaşa Tiyatrosu'nda da Vartovyan'ın idaresinde Türkçe temsiller verilmekte idi. O da beni istediği halde, ben, diğer heyeti tercih ettim. Burada beş aylık kârlı bir devremiz oldu. Başarılı yardım temsilleri veriyorduk.

Agop Balyan'ın sayesinde, devreyi neşe ve büyük memnuniyetle bitirdik. Yaz mevsiminde ise, ben ve Tıryantz Vartovyan'ın heyetine girdik. Seneler geçti. Sonra Tiflis'e davet olundum. Abgar Hovannisyantz Istanbul'a gelmişti. Atamyan ve Karakaşyanlar'la birlikte bir sezon geçirdim. Ertesi yıl Amaduni Istanbul'a geldi ve Madam Hıraçya, Matmazel Mari - Nıvart ve Sancakcıyan'la birlikte beni tekrar Tiflis'e götürdü. Atamyan yine orada idi. İyi bir mevsim geçirdik. Hususî tiyatro heyeti lağvolundu. Istanbul'da Vartovyan'ın yanına döndük. Vartovyan, padişahın yüksek takdirlerine nâil olmuştu. Şimdiye kadar idare ettiğim işi ben deruhde ettim. Kabiliyetime göre piyesler seçerim. Tercüme eder veya ettiririm. Az çok heyeti idare ederim. Birini gücendiririm, diğerini kendi tarafıma celbederim. Birinin yüzüne gülerim, diğerinkine ağlarım. Birine ciddî bir rol vaadederim, diğerine hançer ve zehir. Bazen birini memnun ederim, bazen de diğerini. Lâfa çok ehemmiyet vermem. Bilhassa, kanatlarımın altına iltica edip, ateşli yalvarmalardan sonra, beni kötülemeye yeltenenlere acırım.

İnsanoğlunun 25 Asırlık Rüyası Gerçekleşmek Üzere

TARİHTE İLK DEFA

İki Kıt'a Birleşiyor

RÖPORTAJ: ORHAN ŞEVKET — FOTOĞRAFLAR: A. SAMİH TEPECİKLİOĞLU

BUNDAN 102 yıl önce, 17 kasım 1869'da açılan Süveyş kanalı iki kıtayı, Afrika ve Asya'yı birbirinden ayırmıştı. 1973'te açılacak olan Boğaziçi köprüsü ise, tarihte ilk defa olarak iki kıtayı, karayolu vasıtasıyle birleştirmiş olacak.

Ortaköy ve Beylerbeyi'nde yapılmasına başlanan köprü ayaklarının hızla yükselmesi, bizi, hem bu tarihî köprü, hem de daha önceki köprü tasarıları üzerinde durmaya sevketti.

Bu konuda bilgi almak istediğimi, İzmit - Istanbul arasındaki ekspres yol inşaatının başmühendisi olan dostum A. Samih Tepecikliоğlu'na söyledim.

— Köprünün, dedim, bence tarih açısından önemi büyük. Çünkü tarihte ilk olarak iki kıta birbirine kara yoluyla bağlanacak.

— O bakımdan haklısınız, dedi. Ancak Boğaziçi köprüsünün ayrıca, kendisine has bir tarihi vardır.

— Yani eski teşebbüsleri kastediyorsunuz.

— Elbette. Meselâ bunlardan en yakını Sultan Hamid zamanında olmuştur.

Köprünün Ortaköy ayağı inşa hâlinde.

— Allah, Allah...

— Hem sadece o da değil, Boğaziçi köprüsü fikri çok daha eskilere kadar uzanır.

— Yanılmıyorsam eski İranlılar zamanında Boğaziçi'ne köprü gibi birşey yapılmış galiba.

— Evet, bir bakıma muvakkat köprü sayılabilir.

— Bu hususta belirli bir kayıt var mı peki?

— Efendim, Boğaziçi köprüsü hakkındaki ilk kayıtlar Halikarnas'lı tarihçi Herodotos'a aittir. Herodotos'a göre, M.Ö. VI. yüzyılda dünya, Yunan demokrasileri ile Pers krallığının egemenliği altında idi. Pers Kralı Dârâ, çatışma hâlinde olduğu Yunan sitelerini fethetmek istemiş ve bir sefer düzenleyerek Istanbul Boğazı'na kadar gelmiştir. M. Ö. 511 tarihinde şimdiki Anadolu ve Rumelihisarları arasında gemilerini yan yana dizerek bir köprü kurmuş ve 80.000 kişilik ordusunu boğazdan geçirmiştir. Köprünün yapıcısı Karnet'li Mandrokal'dır.

— Evet, bunu gerçek bir köprü saymak olmaz ama, yine de bir şeydir.

— Orası öyle ama, şimdi de, dubalar üzerinde muvakkat köprüler yapılıyor.

— Böylece Boğaz köprüsünün tarihçesi, bundan 25 asır öncesine kadar uzanmış oluyor.

— Evet ama, ne var ki, o tarihten sonra yirmi yüzyıldan fazla bir süre bu iş tamamen unutuluyor.

— Öyle mi?... Peki sonra ne zaman canlanıyor bir daha?

— Yanılmıyorsam XVI. yüzyılda. En iyisi ben ilgililerle temas edeyim. Böylece hem çevre yolu ve köprü inşaatını gezer, hem de gerekli bilgileri alırsınız.

Birkaç gün sonra, Tepeciklioğlu'nun delâletiyle, çevre yolunu, köprü inşaatı dahil, Yıldız eşanjöründen, Uzunçayır eşanjörüne kadar gezmek, hem de karayollarının nazik mühendislerinden gerekli bilgileri almak imkânını buldum.

Ortaköy'de, köprü şantiyesinin karşısına rastlayan yamaçta Karayolları'nın devamlı bir sergisi var. Sergi binası bilhassa bu iş için yapılmış. Çeşitli fotoğraflar ve maketler sergileniyor burada.

Karayolları 17. Bölge Müdürü Saffettin Sile, inşaatı gezme teşebbüsümüzü büyük bir ilgiyle karşılamış; bize mihmandar olarak Esin Hanım'ı vermiş.

Zarif ve kibar bir memur olan Esin Hanım, bizi sabahın erken saatinde sergi binasında karşıladı. Sergiyi gezdirdi. Sergide ilk dikkatimi çeken, mücessem bir resim oldu. Renkli bir tablo hâlindeki resimde, Persler'in, yirmi beş asır önce Boğaz'ı derme çatma köprüleri üzerinden geçişi temsil ediliyor. Ancak aynı resmin üstünde Boğaziçi asma köprüsünü de mücessem olarak görüyorsunuz. Ne var ki, köprü gerçekten orada değil, hayal gibi görünüyor âdetâ.

Sultan Hamid zamanında yapılması tasarlanan çevre yolu ve asma köprünün Boğaz'ı geçeceği yerler.

Esin Hanım, bu konuda şu bilgiyi verdi:

— Aslında köprü resmin üstünde değil, yukarıdadır, sizin köprü olarak gördüğünüz ayna ile aksettirilmiş hayalidir.

Gerçekten, resim ışıklandırılmış bir camekânın içinde duruyordu. Camekânın üstüne doğru bakınca, orada asılı bir köprü maketi gördüm. Birkaç aynanın ustaca yerleştirilmesiyle, köprünün hayalinin tablonun üstüne düşürülmesi sağlanmıştı.

İLK PROJE

Sami Tepeciklioğlu'na:

— Peki diyorum, Boğaziçi köprüsü hakkında bazı tasavvurlar olmuş, hattâ tatbikat olmuş... Ancak bu hususta eskiden kalma bir proje var mı elimizde?

Beni, sergideki bir başka panonun önüne götürerek izahat vermeye başladı:

— İlk proje bundan yetmiş bir yıl öncesine rastlıyor. II. Sultan Abdülhamid'in emriyle yaptırılmıştır. Şu resim o köprü projesine aittir.

Resim, Boğaz'ın iki yakasını birleştiren bir köprünün yapılıp bitmiş hâlini temsil ediyor, altında LE PONT ABDOUL

Abdülhamid köprüsü yapılsaydı, bu görünüşte olacaktı.

HAMİD yazıyordu. Yukarıda okuyucularımıza sunduğumuz resimde görüleceği gibi, köprü, Boğaz'ın üzerine yapılan müteaddit ayaklar üzerine oturtulmuş olacaktı.

— Bu köprüyü kim yapacaktı?

— Bir şirket. Boğaziçi Demiryolu Kumpanyası hazırlayarak II. Sultan Abdülhamid'e sunmuştur.

— Bu köprünün tasarlanmasındaki gaye neydi acaba?

— Gaye, Avrupa'nın güney, güney batı ve merkezindeki demiryollarını Rumelihisarı ile Anadoluhisarı arasındaki en dar yerden geçecek büyük bir köprü ile Bağdad demiryoluna bağlamaktı.

«Hamidiye Köprüsü» adı ile tanınan bu köprüye ait projede minareler, kubbeler, kuleler ve askerî savunmayı temin edecek toplar yer alıyordu. Geceleri de köprünün fenerlerle ışıklandırılması düşünülmüştü.

Bu proje ile ilgili olarak, bir Alman - Macar şirketi de köprü ayaklarında sondajlar yaptırmış, ancak Osmanlı devletinin istikrarsız bir dış politika izlemesi, diğer yabancı devletlerin bu işe müdahalesine sebep olmuş ve çalışmalar yarıda kalmıştır.

— Çok tuhaf. Biz bu gibi modern düşüncelerin sadece zamanımıza has olduğunu, eskilerin böyle şeyleri akıllarından geçirmediğini sanıyoruz. Halbuki gerçek ne kadar farklı.

— Sadece bu da değil. Aynı yıl, yani 1900'de iki kıtayı birleştirmek için bir başka teşebbüs daha olmuş. Bakın şu haritaya.

Bir başka panonun önüne gittik. Bir haritanın fotoğrafı var burada. Istanbul'u çevre yoluna benzeyen bir yol kuşatıyor ve bu yol Rumelihisarı ile Kandilli arasında Boğaziçi'ni geçiyor. Aynı yolun güneyden olan devamı da Sarayburnu - Üsküdar arasından Boğaz'ı geçiyordu.

Tepeciklioğlu:

— Boğaziçi köprüsüne ait ilk proje 1900 yılında ele geçmiştir, diyor. F. Arnodin adındaki bir Fransız'ın hazırladığı bu projenin amacı, Asya ile Avrupa arasında işleyen trenlerin Boğaz'ı kesintisiz olarak geçmelerini sağlamaktı. Projede görüldüğü gibi, F. Arnodin Bakırköy ile Bostancı'yı birleştiren bir demiryolu hattı ile Boğaziçi köprüsü için iki ayrı yer tasarlamıştır. Bunlardan biri Sarayburnu ile Üsküdar arasında yer almakta, diğeri de, Rumelihisarı ile Kandilli'yi birleştirmektedir.

— Peki, Osmanlı çağında başka bir teşebbüs yapılmamış mı?

— Efendim, XVI. yüzyılda, II. Bâyezid devrinde yine bir köprü meselesi bahis konusu olmuştur. Topkapı Sarayı arşivinde bulunan bir mektuptan öğrenildiğine göre Likardo adındaki bir Cenevizli, padişaha Boğaz'ın iki yakasını birleştirecek bir köprüden sözetmiş, ve projede karşılaşılması muhtemel zorlukları da, devrin

Asma köprü ankraj alanı çalışmaları. Köprüyü taşıyacak iki kablonun Ortaköy uçları buraya bağlanacak.

anlayışına göre açıklamıştır.

— Yanılmıyorsam, Leonardo da Vinci'nin de bir ilgisi olmuş galiba?

— Evet, o da II. Bâyezid zamanına rastlar. Yine XVI. yüzyıl başlarında II. Sultan Bâyezid Haliç üzerinde bir köprü yaptırmak istemiştir. İşin projelendirilmesi ve uygulanması için birtakım çalışmalar yapılmış, fakat tasarı gerçekleşememiştir. Bu olayın ilgi çekici tarafı, Rönesans ressamlarından Leonardo da Vinci'nin köprü için padişaha teklifte bulunmasıdır. Vinci teklifinde, eğer majesteleri emrederse, Asya ile Avrupa'yı birleştirecek bu köprünün açılıp kapanma özelliğine de sahip olabileceğini bildirmiştir. Ayrıca, Haliç için de 350 m. uzunluğunda bir köprü düşünmüştür.

— Peki bu konuda Cumhuriyet devrinde bir çalışma olmuş mu acaba?

—Evet, o da var. Cumhuriyetin ilânından sonra 1936 yılında Nuri Mühürdarzâde isimli bir Türk müteşebbisi Boğaz geçişi için bir proje hazırlamıştır. Bu projede köprü 2560 m. uzunlukta olup Sultanahmet ile Salacak'ı birleştirmesi düşünülmüştür. Sirkeci ile de irtibatlı olan köprüden Avrupa trenlerinin Haydarpaşa'ya geçmeleri mümkün olacaktı.

Proje ilk ortaya atılışında ilgi ve heyecan uyandırmış, ancak yapılan hesaplarda inşaatın iktisadî olmadığı anlaşılarak tatbikattan vazgeçilmiştir.

ÇEVRE YOLU

Sultan Hamid devrinde düşünülen çevre yolu, haritada görüleceği gibi Bakırköy'den başlıyor ve çok geniş bir daire çizerek Rumelihisarı'na gelip, oradan Kandilli'ye geçiyordu. Oradan da güneye dönerek Bostancı'ya iniyordu. Şimdiki çevre yolu ise Topkapı'dan başlayacak ve çok daha küçük bir daire çizerek Ortaköy'den Boğaz'ı geçecek ve Altunîzâde'den birkaç kilometre sonra da Ankara ekspres yoluna katılacak. Çevre yolunun Topkapı'dan Altunîzâde'ye kadar olan mesafesi 23 kilometreden ibaret. Ekspres yolla birleştiği yere kadar olan mesafe ise 27 kilometre. Yani Topkapı'daki bir otomobil, çevre yolunu kullanarak 15 - 20 dakika içinde Uzunçayır eşanjöründen ekspres yola çıkabilecek.

EŞANJÖRLER

Karayolları'ndaki incelemem sırasında dikkatimi çeken birşey oldu. Karayolcuların terminolojisi hemen tamamen Fran-

Ekpres yolun Pendik kavşağından bir görünüş.

sızca. Sık sık geçen eşanjör sözü de bu terminolojiye dahil Fransızca kelimelerden biri. Değiştirme tertibatı anlamına geliyor. Yan yollardan gelen vasıtalar, hemzemin olmaksızın, ara yollar ve köprüler vasıtasıyle, birbirlerinin yolunu kesmeden, hattâ hızlarını kesmeden çevre yoluna çıkabiliyorlar. Çevre yolundan gelenler de eşanjörlerde yan yollara sapabiliyor. Bu on üç eşanjörün dışında hiçbir yerden çevre yoluna katılmak veya çevre yolunda ayrılmak imkânsız. Beylerbeyi eşanjörünün 40 - 41. sayfamızdaki resmi, bu hususta bir fikir vermeye yetecektir.

Topkapı ile ekspres yol arasında on üç eşanjör var. Çevre yolu Topkapı'da, Topkapı eşanjörü ile başlıyor, Altûnîzâde'den sonra, Uzunçayır eşanjörü ile son bularak, ekspres yola kavuşuyor.

İlgililer, maket başında izahat veriyor.

KÖPRÜNÜN ÖZELLİKLERİ

Köprü inşaatında çalışan genç yüksek mühendis Engin Ayşakar bize bu hususta çok geniş bilgi verdi. İlk merak edilen, şüphesiz köprünün uzunluğu:

— Köprünün bütün uzunluğu 1560 metre; ayaklar arasındaki açıklık 1074 m.

— Yanılmıyorsam, büyüklük bakımından dünyada dördüncü olacakmış?

— Daha doğrusu açıklık bakımından. Asma köprülerde ayak açıklığı önemlidir. Bu bakımdan Boğaz köprüsü Avrupa'daki köprülerin en büyüğüdür. Dünya ölçüsünde de dördüncü gelir.

— Biraz önce bütün uzunluğu 1560 metre dediniz. Bununla neyi kastediyorsunuz?

— Her iki ayaktan sonra da karaya kadar yine birer köprü vardır. Bunlar da köprünün bütün uzunluğuna dahildir. Bu kısımlar Ortaköy ayağında 231, Beylerbeyi ayağında ise 255 metredir.

— Denizden yüksekliği?

— Köprü, denizden 64 metre yükseklikte olacak. Ayakların bütün yüksekliği 165 metre. Her ayağın iki kısmı arasındaki açıklık 28 m. Yüksek mukavemetli çelikten yapılan ayaklar altta 5 m. × 7 m., üsttete 3 m. × 7 m. eb'adında.

Sergi salonundaki asma köprü maketinin başındayız. Ana kablolar incecik görünüyor; bu iki kablo bu kadar ağırlığı nasıl taşıyacak? Nasıl çekilecek bir uçtan bir uca?

— Efendim, ana kablolar, yapılmış olarak gelip de, bir uçtan bir uca çekilmez, doğrudan doğruya yukarıda yapılır.

— ?.....

— Her kablo, on bin adet telden mürekkep olacaktır.

— Yanlış duymuyorum ya?

— Hayır. Her biri on bin telden mürekkeptir. Tellerinin beherinin çapı 0,5 sm.' dir.

— Peki bunlar nasıl çekilecek?

— Bir kılavuz kablo üzerinde hareket eden özel bir araç, Beylerbeyi ve Ortaköy arasında gidip gelerek telleri çekecek. On bin telin çekilmesi tamamlanınca, bir başka araç, bu tellerin üzerinden ilerliyerek hepsini sıkıştıracak ve saracak. Böylece tamamlanan kablonun çapı 58 sm. olacak.

— Kabloların taşıma gücü ne kadar acaba?

— Her kablo 30 bin ton taşıyacak kuvvettedir.

— Ya köprünün ağırlığı?

— Aşağı yukarı on beş bin ton.

— Evet. Demek ki, rahat rahat sağlamlığına güvenebileceğiz.

— Hiç şüphesiz.

— Köprü inşaatı 1973'te bitebilecek mi?

— Evet, çalışmalar son derece memnunluk verici tarzda ilerliyor.

— Ayaklar ne zaman biter acaba?

— Bu tempoyu devam ettirebilirsek, aralık ortalarında biter.

Ayşakar Bey'e teşekkür edip, sergideki statistik bilgileri inceledik.

GEÇECEK ARAÇLAR

1960 yılında araba vapurlarının taşıdığı günlük otomobil, otobüs ve kamyon miktarı ortalama 4.200 idi. Bu miktar beş yılda iki misline yakın bir artış göstererek 1965'te 7.700'e çıktı, 1970'te ise 13.000'i geçti. Köprü yapıldıktan sonra ilk yıl, yani 1973'te köprüden 22.000 aracın geçeceği tahmin ediliyor. Bu miktar 1974'te 25.000, 1975'te 28.000'i bulacak.

Köprüde, üç gidiş, üç geliş olmak üzere 6 trafik şeridi olacak. Köprünün tabliyesi (araçların ve insanların gidip geleceği kısım) dıştan dışa 33 m. 40 sm. genişlikte. Tabliye 30 sm. kadar kalınlıkta çelik kutulardan meydana gelecek. Dışta, yayalar için yol bulunacak.

Asma köprü Beylerbeyi eşanjörü. Bu kesim hemen tamamen bitmiş ve kısmen trafiğe açılmış durumda.

KÖPRÜYE VARMAK İÇİN

İki kıtayı tarihte ilk defa birleştirecek olan yol, köprü ama, köprünün işler hâle gelmesi için, köprü çalışmasını gölgede bırakan çalışmalar yapılıyor: Çevre yolu ve eşanjör çalışmaları.

Sergiden ayrılınca Karayolları 17. Bölge Müdürlüğüne uğradık. Müdür muavini Muhlis Bingöl bizi çevre yolu inşaatı hakkında aydınlattı. Bu kesimdeki çalışmalar hakkında bilgi aldık.

Çevre yolundaki en büyük eşanjörlerden biri olan Zincirlikuyu eşanjörü ile asma köprü arasında üç tane köprü olacak. Bu köprüler için özel bir şantiye kurulmuş; başında genç bir yüksek mühendis, Altok Kurşun var. Bize şantiyesini gezdirmek nezaketinde bulundu.

Köprüler sırayla 409, 408, 411 köprüleri diye anılıyor. Bunlardan 409, 360 m.; 408, 414 m. ve 411 de 270 m. uzunlukta. Bu kesimde hummalı bir faaliyet var. Yolu vâdinin üstünden aşıracak olan ayaklar tamamen bitmiş durumda. Zincirlikuyu eşanjörü çalışmaları hızla ilerliyor. Beylerbeyi eşanjörü ise hemen hemen bitmiş gibi. Beylerbeyi ile Uzunçayır eşanjörü arasındaki yolun kaba çalışmaları az zamanda tamamlanacak hâle gelmiş.

EKSPRES YOL

Çevre yolu, Uzunçayır'da bitiyor. Bundan sonra işin bütün yükü ekspres yola biniyor. Çevre yolu, asma köprü, bunca masraf, emek, zaman, hepsi iyi. Ama bunu devam ettirecek çift yol olmazsa, hepsi bir süsten ibaret kalır. Karşı yakaya geçip de, Beylerbeyi - Altunîzâde eşanjörünü gördükten sonra, Tepecikliođlu'ndan bu hususta bilgi istedik.

Bizi, Istanbul - Ankara ekspres yol şantiyesine götürdü. Şantiye şefi İbrahim Cönettim, bizi her zamanki nezaketiyle karşıladı.

Birkaç yıldan beri devam etmekte olan ekspres yol inşaatı, maddî imkânlar nisbetinde ilerliyor.

— Ekspres yol Gebze yakınlarına kadar çift şerit olarak açılmış durumda. Acaba bundan sonrası ne zaman tamamlanacak? Tepecikliođlu:

— Bundan sonrası, diyor, İzmit'ten bu tarafa doğru başlıyacağız. İzmit'ten bu tarafa doğru gelen yol, bu ekspres yolla birleşecek. Ayrıca, yine İzmit'ten başlamak üzere, tamamen ayrı bir otorut inşaatına başlayacağız. Bu yol, tamamen ayrı bir güzergâh takib edecek ve yine tamamen Avrupa standartlarına uygun bir otorut, yahut otoban olacak. Ve tabiî o zaman paralı da olacak.

Daha sonra, değerli karayolcularımız beni Gebze'ye kadar götürerek yeni yolu gösterdiler. Oradan Darıca üzerinden döndük. Tepecikliođlu bana, bir vakitler Türk Osmanlı ordularının sefere gidiş yolunun güzergâhını gösterdi. Hiçbir iz kalmamış... Muhteşem orduların sefer yollarının yerinde yeller esiyor... Ama o şanlı tarihin bize hediye ettiği ülkemizin üzerinde, medeniyetin en büyük işareti olan yeni yollar örülüyor şimdi.

MES
SEÇ

Mevlânâ türbesinin dış görünüşü.

ÇEVİREN:
VELET İZBUDAK (1)

BİR nahiv âlimi, gemiye binmişti. O kendini beğenmiş âlim, yüzünü gemiciye dönüp:

«Sen hiç nahiv okudun mu?» demişti. Gemici «Hayır» deyince, demişti ki: «Yarı ömrün hiçe gitti».

Gemici, bu söze kızdı, gönlü kırıldı. Fakat susup derhal cevap vermedi.

Derken rüzgâr gemiyi bir girdaba düşürdü. Gemici, o nahiv âlimine bağırdı:

«Yüzmeyi bilir misin, söyle!» Nahivci «Bilmem, bende yüzgeçlik arama» deyince, «Nahiv âlimi, bütün ömrün hiçe gitti. Çünkü gemi, bu girdapta batacak.

İyi bil, burada mahiv bilgisi lâzım, nahiv bilgisi değil. Eğer mahiv bilgisini biliyorsan tehlikesizce denize dal!

Deniz suyu, ölüyü başında taşır. Fakat denize düşen adam diri olursa nerde kurtulacak?

Sen de eğer beşeriyet vasıflarından öldünse, hakikat sırları denizi, seni başının üstüne kor.

Ey âlim, sen halka eşek diyorsun ama şimdi sen, eşek gibi buz üstünde kalakaldın.

İstersen dünyada zamanın allâmesi ol, hele şimdicik dünyanın yokluğunu da gör, zamanın yokluğunu da!» dedi.

Rum halkıyla Çinlilerin ressamlıkta bahse girişmeleri

Çinliler «Biz daha mahir ressamız, dediler. Rum halkı da dedi ki: «Bizim meharetimiz daha üstündür».

Padişah «Sizi imtihan edeceğim; bakalım hanginiz dâvasında haklı» dedi.

Çinliler'le Rum diyarı ressamları hazırlandılar; Rum diyarının ressamları ilimlerine daha vâkıf kişilerdi.

Çin ressamları «Bize bir hususî oda verin, bir oda da sizin olsun» dediler.

Kapıları karşı karşıya iki oda vardı. Bir tanesini Çin ressamları aldı, öbürünü de Rum ressamları.

Çinliler, padişahtan yüz türlü boya istediler. Yüce padişah bunun üzerine hazinesini açtı.

---

1) Bu sayfalarda yayınladığımız iktibaslar Millî Eğitim Bakanlığı Dünya Edebiyatından Tercümeler neşriyatının, Şark - İslâm Klasikleri serisinin birincisi olarak yayınlanan Velet İzbudak tercümesinin 1954 tarihli 2. basımından alınmıştır.

Bugün müze olan Mevlânâ türbesinin içinden bir görünüş.

NEVÎ'DEN MELER...

FOTOĞRAFLAR: ŞEMSİ GÜNER

Çinliler'e her sabah hazineden boyalar verilmekteydi.

Rum ressamları «Pas gidermekten başka ne resim işe yarar, ne boya!» dediler.

Kapıyı kapayıp, duvarı cilâlamıya başladılar. Gök gibi tertemiz, sâf ve berrak bir hâle getirdiler.

İki yüz çeşit renge boyanmaktansa renksizlik daha iyi. Renk, bulut gibidir, renksizlikse ay.

Bulutta parlaklık ve ziya görürsen bil ki yıldızdan, aydan ve güneştendir.

Çinli ressamlar işlerini bitirdiler. Hepsi de yaptıkları resimlerin güzelliğine sevinmekteydiler.

Padişah kapıdan içeri girip odadaki resimleri gördü. Hepsi akıldan, idrakten dışarı, fevkalâde güzel şeylerdi.

Ondan sonra Rum ressamlarının odasına gitti. Bir Rum ressamı, karşı odayı görmeye mâni olan perdeyi kaldırdı.

Öbür odada Çin ressamlarının yapmış oldukları resimlerle nakışlar, bu odanın cilâlanmış duvarına vurdu.

Orada ne varsa, burada daha iyi göründü; resimlerin aksi, âdetâ göz alıyordu.

Oğul, Rum ressamları, sofilerdir. Onların; ezberlenecek dersleri, kitapları yoktur.

Ama gönüllerini adamakıllı cilâlamışlar, istekten, hırstan, hasislikten ve kinlerden arınmışlardır.

O aynanın saflığı, berraklığı; gönlüm vasfıdır. Gönle, hadsiz, hesapsız suretler aksedebilir.

Gaybın suretsiz ve hudutsuz sureti, Mûsâ'nın gönül aynasında parlamış, koynuna sokup çıkardığı elde görünmüştü.

O suret göke, arşa, ferşe, denizlere, tâ en yüce gökten, denizin dibindeki balığa kadar hiçbir şeye sığmaz.

Çünkü bütün bunların hududu, sayısı vardır. Halbuki gönül aynasının hududu yoktur.

Burada akıl, ya susar, yahut şaşırıp kalır. Sebebi de şu: Gönül mü Tanrı'dır, Tanrı mı gönül?

Hem sayılı, hem sayısız olan (hem kesrete dalan, hem vahdeti bulan) gönülden başka her nakşın aksi geçip gider, ebedî değildir.

Fakat, ezelden ebede kadar zuhur edegelen her yeni nakış, gönle akseder, orada perdesiz, apaçık surette tecelli eder.

Gönüllerini cilâlamış olanlar; renkten, kokudan kurtulmuşlardır. Her nefeste zahmetsizce bir güzellik görürler.

Onlar, ilmin kabuğundaki nakşı bırakmışlar, Aynel-yakîn bayrağını kaldırmışlardır.

Düşünceyi bırakmışlar, âşinalık denizini bulmuşlar, bilişlikte yok olmuşlardır.

Herkes ölümden ürker, korkar. Bu kavimse ona bıyık altından gülmektedir.

Kimse onların gönlüne galip gelemez. Sedefe zarar gelir, inciye değil.

Onlar, fıkhı ve nahvi terketmişlerdir ama, mahvolmayı ve yokluğu ihtiyar etmişlerdir.

Sekiz cennetin nakışları parladıkça onların gönül levhine vurur, orda tecelli eder.

Tanrı'nın, doğruluk makamında oturanların, orasını yurt edinenlerin derecesi; arştan da yücedir, kürsüden de, boşluktan da!

Ey işte, güçte Tanrı'nın zıddına ders gösteren, kork... Sen de Tanrı askerleri arasındasın.

Cüz'ünün cüz'ü bile ona uymuştur, onun askeridir. Şimdi nifak yüzünden sana mutî görünür!

Tanrı, gözüne, «Onu sık» dese, göz ağrısı senin yüzlerce defa kökünü kazır!

Dişine «Ona bir ceza ver» dese, bir de bakarsın ki dişin, kulağını çekip burmaya başlar!

Tıp kitabını aç da, hastalıklar bahsini oku... Ten askerinin neler yaptığını gör!

Madem ki herşeyin, canının canı odur, canın canıyle düşmanlığa girişmek kolay mıdır?

Belkıs, cin ve şeytan askerlerini bir tarafa bırak, çünkü onlar, benim emrime canla başla uyarlar, benim hükmümle saflar yaparlar!

Belkıs, önce saltanatı bırak... çünkü beni buldun mu, bütün devlet ve mal, mülk senin olur!

Yanına gelince zaten anlıyacaksın ki, bensiz, bir hamam nakşından, hamamdaki bir resimden ibaretmişsin!

Resim, ister padişah resmi olsun, ister zengin resmi... değil mi ki resimdir, candan nasibi yoktur.

O, başkaları için bezenmiştir... Beyhude yere ağzını, gözünü açmıştır.

Sen, kendi kendinle savaşa girmişsin... başkalarını kendin olarak tanımamış, anlamamışsın!

Sen, hangi surete rastlasan, bu, benim diye durup kalıyorsun ama vallahi o, sen değilsin!

Bir zamanacağaz halktan uzaklaşsan, yapayalnız kalsan tâ boğazına kadar gama, endişeye batarsın.

Halbuki bu, nasıl sen olabilir? Sen, o tek kişisin; sen kendinin dilberisin, kendinin serhoşusun!

Kendinin kuşu, kendinin avı, kendinin tuzağısın... Kendinin baş köşesi, kendinin döşemesi, kendinin damısın!

Cevher ona derler ki, varlığı, kendi ken-

Semâ yapan Mevleviler.

dine olsun... onunla var olan, onun fer'i bulunan şey, ârâzdır.

Sen de Âdemoğluysan onun gibi öl, bütün zürriyetleri kendinde gör!

Testide ne vardır ki nehirde olmasın... Evde ne vardır ki, şehirde bulunmasın!

Bu âlem bir testidir, gönül de ırmak suyuna benzer. Bu âlem odadır, gönülse, görülmedik ve şaşılacak şeylerle dolu bir şehir!

KUŞUN ÖĞÜDÜ

Birisi, hileyle tuzağına bir kuş düşürdü. Kuş, ona dedi ki: Ey ulu hoca,

Sen birçok öküzler, koyunlar yedin... birçok develer kurban ettin.

Dünyada onlarla bile doymadın... benimle de doymazsın sen!

Beni bırak da sana üç öğüt vereyim... bak bakalım, aptal mıyım, akıllı mıyım?

Birinci öğüdü elindeyken vereyim, ikincisini samanla karışık balçıktan yapılma damının üstünde. Üçüncüsünü de ağacın üstünde veririm... bu üç öğütle bahtın iyileşir.

Elindeyken vereceğim öğüt şu: Olmayacak söze, kim söylerse söylesin, inanma!

Bu ulu öğüdünü elindeyken verip âzâd oldu, duvarın üstüne konup dedi ki:

Geçmiş gitmiş şeye gam yeme... fırsatı fevtettin mi acıklanma artık!

Sonra «Şu küçücük bedenimde on dirhem ağırlığında paha biçilmez bir inci var.

Seni de, oğullarını da devlete eriştirdi... o inci senin hakkındı.

Fakat kısmetin değilmiş, kaçırdın... öyle bir inci dünyada bulunmaz!» dedi.

Adam, gebe kadın doğururken nasıl feryat ederse öyle feryat etmeye başladı.

Kuş dedi ki: Sana, geçmiş gitmiş şeye gam yeme diye nasihat etmedim mi?

Mademki geçip gitti, neden gam yersin?

ya öğüdümü anlamadın, yahut da sağırsın sen!

Sonra bir de sana, sapıklığa düşme, olmayacak söze sakın inanma demedim mi? Bu ikinci öğütüm değil miydi?

Ben kendim üç dirhem gelmem aslanım... içimde on dirhemlik inci nasıl bulunur?

Adam, bu söz üzerine kendine geldi, hadi dedi... o üçüncü öğütü de ver bakalım!

Kuş dedi ki: Evet... Allah için o ikisini iyi tuttun da, üçüncüsünü sana bedavaya söyleyeceğim ha!

Uykuya dalmış bilgisiz kişiye öğüt ver-

mek, çorak yere tohum saçmaktır.

Aptallık ve bilgisizlik yırtık yama kabûl etmez... ey öğütçü, ona hikmet tohumunu pek saçma!

KAZA VE KADER MESELESİ

Vicdanî anlayışı inkâr eden, duyguyu inkâr eder, hattâ bundan da beterdir. Vicdanî anlayış, duygudan daha açıktır. Çünkü duyguyu bağlamak ve duymadan menetmek, duygunun meydana geleceği yolu bağlamak mümkündür, fakat vicdanî anlayışı menetmenin imkânı yoktur. Akıllıya bir işaret yeter.

Vicdânî anlayış, duygu yerine kaimdir. Her ikisi de arktan akar.

Onun için bu anlayışa yap, yapma diye emir etmek, nehiyde bulunmak, onunla maceralara girişmek, söyleşmek yerindedir.

Yarın bunu, yahut onu yapayım demek ihtiyara delildir güzelim.

Yaptığın kötülük yüzünden pişman olman da ihtiyarına delâlet eder, demek ki kendi ihtiyarınla pişman oldun, doğru yolu buldun.

Bütün Kur'ân, emirdir, nehiydir, korkutmadır. Mermer taşa kim emir verir, bunu kim görmüştür?

Akıllı, bilgili adam, toprak parçasına, taşa hükmeder mi?

Ey ölüler, âcizler, böyle yapın, şöyle edin dedim, neden yapmadınız der mi?

Akıl, tahta parçasına, taşa hükmeder mi? Akıl sahibi, resme:

Behey eli bağlı, ayağı kırık yiğit, mızrağı al da savaşa gel, diye el atar, buyruk yürütmeye kalkar mı?

Peki... Yıldızları ve gökyüzünü yaratan Tanrı, cahilcesine nasıl emir ve nehiyde bulunur?

Kulda ihtiyar yoktur diye Tanrı'dan gûya aciz ihtimalini gidermeye kalkıştın ama onu cahil, ahmak ve aptal yaptın.

Kader yoktur, kul, kendi ihtiyarıyle iş yapar demekte hiç olmazsa aciz yoktur, hattâ olsa bile cahillik, âcizlikten beterdir.

Türk, kereminden konuğa der ki, kapıma köpeksiz gel, yırtık hırkayla gelme.

Falan yerden edeplice gel de köpeğim, senden ağzını, dudağını bağlasın.

Sense bu sözün tam aksine tutar, otağın kapısına gidersin. Elbette köpek seni yaralar.

Kullar nasıl gitmişlerse öyle git ki köpeği, sana karşı sakin ve merhametli olsun.

Konya'da, Mevlânâ türbesinden bir başka görünüş.

Sen tutar, kendinle beraber bir köpek, yahut tilki götürürsen elbette her çadırın altından bir köpek çıkar, başına üşüşürler.

Tanrı'dan başkasında ihtiyar yoksa suçluya neden kızıyorsun?

Neden düşmana karşı diş biler durursun? Nasıl onun suçunu, kusurunu görürsün?

Evin damından bir odun kırılıp düşse de seni adamakıllı yaralasa

Hiç o tahta parçasına kızar mısın, hiç ona kinlenir misin?

Neden bana vurdu da elimi kırdı? O benim can düşmanımmış der misin?

Neden küçük çocukları döversin de büyüklere dokunmazsın?

Malını çalan hırsızı gösterir, tut şunu, elini, ayağını kır, onu esir et dersin.

Karına göz koyana karşı yüz binlerce defa coşar, köpürürsün.

Fakat sel gelse de eşyanı götürse, akıl, hiç sele kızar, kinlenir mi?

Yahut yel esse de, sarığını kapıp uçursa gönlünde yele karşı bir hiddet peydahlanır mı?

Öfke, cebrîce, özürlere girişmiyesin diye sana ihtiyarın olduğunu anlatıp durmadadır.

Deveci, bir deveyi dövse, o deve, dövene kasdeder.

Devecinin değneğine kızmaz. Görüyorsun ya, deve bile ihtiyardan bir kokuya sahiptir.

Yine böylece bir köpeğe taş atsan iki büklüm olur da sana salar.

Hattâ seni bırakıp o taşı yakalarsa, ısırsa o da yine sana olan kızgınlığındandır. Çünkü sen ondan uzaktasın, sana el atamıyor, onu ısırıyor.

Hayvanî olan akıl bile ihtiyarı biliyor. Artık sen ey insanî akıl, utan da ihtiyar yoktur deme.

İhtiyar, apaydın meydandadır ama o, obur, sahur yemeği tamahiyle gözünü nurdan kapar.

Çünkü onun bütün meyli, ekmek yemeyedir, bunun için yüzünü karanlığa tutar da, daha gündüz olmadı der.

Halkın ihtiyarına ve kaza ve kaderin ihtiyarı gidermiyeceğine dair hikâye

Bir hırsız, şahneye dedi ki: Efendim, yaptığım iş, Tanrı takdiri.

Şahne dedi ki: A iki gözümün nuru, benim yaptığım da Tanrı'nın hikmeti, Tanrı'nın takdiri!

Birisi bir dükkândan bir turp çalsa da, a akıllı kişi, bu Tanrı takdiri dese

Başına iki, üç yumruk vurur da, bu da Tanrı takdiri dersin, koy turpu yerine!

A herzevekil, bir nebat hususunda bak-

Mevlânâ türbesinin içinden giriş kapısına doğru bir bakış.

kal bile bu gadri kabûl etmiyor da

Sen buna nasıl güveniyor, ejderhanın çevresinde dönüp dolaşıyorsun?

Böyle bir özürle ey akılsız adam, kanını da tamamıyle sebil ettin, malını da, karını da, öyle mi?

Şu hâlde birisi de senin bıyığını tutup yolsa da, özür getirse, kendisini mecbur gösterse kabûl mu edeceksin?

Tanrı hükmü, sana özür olabiliyorsa âlâ, öğren de bana fetva ver bakalım.

Benim de yüzlerce isteğim, şehvetim var da, elim, korkudan, Tanrı heybetinden bağlı.

Kerem et de bana şu özrü öğret, elimden, ayağımdan düğümü çöz.

Bir sanatı seçmiş, kendine iş edinmişsin. Bu, bir ihtiyarım var, bir düşüncem var demektir.

Yoksa ey iş eri, neden sanatlar arasında o sanatı seçtin?

Ama nefis ve heves nöbeti geldi miydi sana yirmi er kuvveti gelir.

Dostun senin bir habbecik menfaatine mâni olsa hemen savaş ihtiyarına sahip olur, onunla cenge kalkışırsın.

Fakat nimetlere şükür etme nöbeti geldi mi ihtiyarın yoktur; taştan da aşağı bir hâl alırsın.

Nihayet cehennem de, seni yakıyorum ama hoş gör, beni mazur tut diye özür getirir.

Kimse, bu delille seni mâzur görmedikten sonra artık bu delil, seni cellâdın elinden kurtarmaz.

Âlem böyle kurulmuş, böyle gider. Bu âlemi gördün ya, o âlemin hâli de artık sana mâlûm oldu demektir.

Cebrîye cevap, ihtiyarı ispat, emir ve nehyin doğruluğu, cebrînin getirdiği özrün hiç bir şeriat ve dinde makbûl olmayışı ve onu, yaptığı işin cezasından kurtarmıyacağı, nitekim cebrî İblis'in «Rabbim, beni sen azdırdın» sözünün de kabûl edilmediği hakkında hikâye. Az, çoğa delâlet eder.

Birisi ağacın tepesine çıkmış, hırsızca-

Mevlânâ türbesindeki sandukalar.

sına şiddetle ağacı silkiyor, meyvalarını döküyordu.

Bağ sahibi gelip, a alçak dedi. Tanrı'dan utanmıyor musun? Bu yaptığın ne?

Hırsız dedi ki: Tanrı bağından Tanrı kulu, Tanrı'nın ihsan ettiği hurmayı yerse

Âdice ne kınıyorsun, ganî Tanrı'nın ihsanını neden kıskanıyorsun?

Bağ sahibi, hizmetçisine Aybek, dedi, getir o ipi de şu adama cevap vereyim.

İp gelince hırsızı ağaca bir güzelce bağladı. Arkasına, ayaklarına vurarak onu adamakıllı dövmeye başladı.

Hırsız, yahu dedi, Tanrı'dan utan, bu suçsuz, günahsız kulu öldürüyorsun.

Bağcı dedi ki: Tanrı'nın kulu, başka bir kulunu Tanrı sopasıyle güzelce dövüyor.

Sopa da Tanrı'nın, arka da, yan da. Ben, ancak onun kulu ve buyruğunun âletiyim.

Hırsız, cebirden tövbe ettim. İhtiyar vardır, vardır, var dedi.

Kullardaki ihtiyarları, onun ihtiyarı var etti. Onun ihtiyarı bir atlıdır, bizim ihtiyarımıza binmiştir.

Tanrı ihtiyarı, bizim ihtiyarımızı meydana getirmiştir. Emir, ancak ihtiyara dayanır.

Her mahlûkun, ihtiyarsız gibi görünen muktedir bir hâkimi vardır ki,

Onu ihtiyarsız bir surette çekip avlar. Zeydin kulağını tutup bir yana çeker.

Fakat ihtiyacı olmayan Tanrı, hiçbir âleti olmaksızın, o kulun ihtiyarını, kendisine kement yapar.

Zeydi, kendi ihtiyarı, bağlar. Tanrı da köpeksiz, tuzaksız onu avlar.

O dülger tahtaya hâkimdir, o ressam güzelliğe hâkim.

Demirci, demire hâkimdir, mimar, âlete hâkim.

Şaşılacak şey, görülmemiş nesne şudur ki bunca ihtiyar, kul gibi onun ihtiyarına secde eder.

Cansız şevlere kudretin var, fakat bu

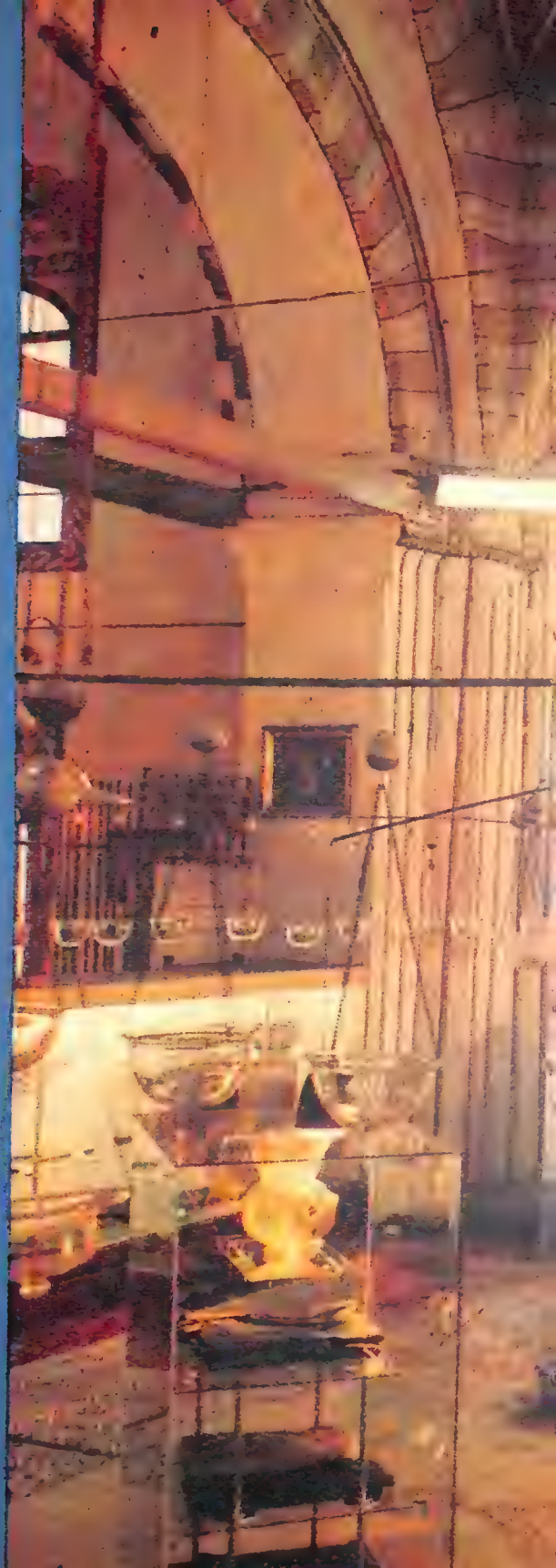

Konya'daki Mevlânâ dergâhının ünlü semâhânesi. Burada, bugün Mevlânâ zamanına ait çeşitli eşya teşhir edilmektedir.

Konya'daki Mevlânâ dergâhının ünlü semâhânesi. Burada, bugün Mevlânâ zamanına ait çeşitli eşya teşhir edilmektedir.

kudretin, onlardaki cansızlığı giderdi mi?

Onun kudreti de tıpkı bunun gibi kulların ihtiyarlarını gidermez.

İstersen onun kudret ve ihtiyarını kemâliyle söyle. Bu, cebir ve sapıklık olmaz.

Benim küfrüm onun dileğidir dedin ama bil ki, senin de bu küfürde bir dileğin var.

Çünkü sen istemedikçe kâfir olmazsın. Dileksiz küfür, tenakuzdur. Hem kâfirsin, hem de küfrü istemiyorsun, böyle şey olur mu?

Âcize emir vermek hem kötü bir şeydir, hem çirkin bir şey. Âcize kızmak, gazap etmekse bundan da beterdir, hele merhamet sahibi Tanrı kızar, gazap ederse!

Öküz boyunduruğa gelmezse döverler. Fakat, uçmayan öküz, hiç döğülür mü, horlanır mı?

Öküz bile hizmetten kaçarsa mâzur tutulmuyor, peki, öküz sahibi, neden mâzur sayılsın?

Mademki, hasta değilsin, başını bağlama. İhtiyarın vardır, sakalına, bıyığına gülme.

Çalış, Tanrı şarabını iç, bir tazelik bul da o zaman ihtiyarsız bir hâle gelir, kendinden geçersin.

O zaman bütün ihtiyar, o şarabın olur. Sen de tam bir sarhoş gibi tamamıyle mâzur sayılırsın.

O zaman ne söylersen sözün, şarabın sözü olur. O zaman ne siler, süpürürsen silip süpürdüğün, şarabın silip süpürmesi olur.

Tanrı kadehinden şarap içen sarhoş, hiç adaletten ve doğrudan başka bir şey yapar mı?

Firavun, imâna gelen büyücülerin ellerini, ayaklarını kestireceği vakit Firavun'a yirmi kere dediler ki: Elimizin, ayağımızın kesileceğinden pervâmız yok.

Bizim elimiz, ayağımız, o tek Tanrı'dır. Zahirî else bir gölgeden ibarettir, eksilebilir.

«Tanrı, neyi dilediyse o oldu» hadisinin mânâsı. Yani dilek, onun dileğidir, onun rızasıdır. Onun rızasını arayın. Başkalarının hışmından, başkalarının reddetmesinden gönlünüz daralmasın. Hadisteki «Kâne - oldu» sözü mâzîdir ama Tanrı işinde geçmiş, gelecek yoktur. Çünkü «Tanrı yanında ne sabah vardır, ne akşam.»

Kulun «Tanrı, ne dilediyse o oldu» demesi, o işte tembel ol demek için değildir.

Bu söz, kalbini sağlam tutup, çalışmaya teşviktir. O hizmette daha fazla gayrette bulun, o işe daha fazla alış ve sarıl demektir.

Sana, adamım, ne dilersen dile. İşin iş, dilediğin şey, dilediğin gibi olacak deseler

O zaman tembellik etsen de câizdir. Çünkü ne dilersen olup bitecek.

Fakat, «Tanrı, neyi dilediyse o oldu». Hüküm, mutlak ve ebedî olarak onundur derlerse

Neden o işe yüzlerce adam gibi sarılmaz, kulcasına o işin etrafında dönüp dolaşmazsın?

Vezir, neyi dilerse o olur. Alıp tutmada hüküm, onun hükmü derlerse

Derhal yüz adammışsın gibi onun etrafında dönüp dolaşır, başına ihsan ve lûtuflar dökmesi için elinden geleni yapmaya mı kalkışırsın?

Yoksa, vezirden, vezirin köşkünden kaçıp gider misin? Bu son hareket, onun yardımını, lutfunu aramak değildir ki.

Sen, bu sözü ters anladın da tembelleştin, anlayışına ters bir hâl oldu, aklın karıştı gitti.

«Kalem, olacak şeyleri yazdı, mürekkebi bile kurudu» demek de buna benzer. Yani «Kalemin mürekkebi kurudu, ibadetle günah bir değildir, emin oluşla hırsızlık ediş bir değildir. Kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu, şükürle nankörlük bir değildir. Kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu, şüphe yok Tanrı, ihsan sahiplerinin ecrini zâyetmez», bunları yazdı da kurudu demektir.

«Kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu» sözü de insanı, en önemli işe teşvik etmek içindir.

Şu hâlde kalem, herkesin işine lâyık olan mükâfat ve mücazat yazmıştır.

Eğri gidersen kalem de sana eğri yazar. Doğru gelirsen, kalem de kutluluğunu arttırır.

Zulmedersen kötüsün, gerisin geriye gittin. Kalem bunu yazdı ve mürekkebi kurudu. Adalette bulunursan saadete erersin, kalem bunu yazdı, mürekkebi bile kurudu.

Elinle hırsızlık edersen cezasını çekersin. Kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu. Şarap içersen sarhoş olursun. Kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu.

Revâ görür müsün ki Tanrı, işten kalsın, hiçbir şey yapamasın.

İş, benim elimden çıktı, birşey yapamam artık. Benim yanıma bu kadar gelme, bu kadar sızlanma desin.

«Kalem kurudu» sözünü mânâsı, benim yanımda adaletle sitem bir değildir.

Ben, hayırla şerrin arasına bir fark koydum. Kötüyle daha kötüyü de ayırdım demektir.

İran Şahı ve eşi 2500. yıl töreninde.

2500 yıllık mâzîsi olan İran'ın efsaneleşen tarihinden birkaç yaprak

Keyhusrev'den III. Dârâ'ya

İran'ın 2500. yılını kutlama töreni eski Persepolis'te yapıldı. Resim, Persepolis harabelerini ve davetliler için kurulan yapıları gösteriyor.

yeni doğmuş bir oğlan çocuğu göstererek:

— Al bu çocuğu, yırtıcı kuşların, vahşî hayvanların en bol bulunduğu bir dağ başına götür ve oraya bırak. Şayet bu çocuğu ölüme terketmezsen, kralımızın bana verdiği emre göre sen öldürüleceksin, dedi.

Bu çocuk, Med kralının öz torunuydu. Ama ne var ki, daha çocuk doğarken, kralın gördüğü bir rüyayı tâbir eden müneccimler:

— Ey büyük kral, gördüğün rüya, bu torununun bütün Asya'yı fethedeceğini ve Med kavmini köleleştireceğini gösteriyor, demişti.

İşte, günahsız yavrunun suçu buydu. Kral, derhal vezirini çağırmış, ortadan kaldırması için tedbir istemişti.

Öte yandan çoban endişe içindeydi. Zira, sabahleyin evden ayrılırken, karısı doğum sancıları çekmekteydi. Acaba akşama kadar ne olup bitmişti?

Vezirin emrine itaat ederek, kendisine «öldürülmek üzere emanet edilen bebek kucağında evine dönerken, hep bunu düşünüyor, bir taraftan da kucağındaki zavallı «mahkûm»a acıyordu.

Bu endişeler yüreğini kemirerek eve döndüğü zaman, acı bir haberle karşılaştı; çocukları ölü doğmuştu. Fakat, kocasındaki «emanet»i görüp, maksadı anlayınca, ana yüreği dayanamadı:

— Adam, dedi. Al şu bizim ölü doğmuş yavrumuzu. Onu bırak dağ başına; o yem olsun kurtlara kuşlara. Biz de şu asîl yavruyu bağrımıza basıp kendi çocuğumuz gibi büyütelim.

İşte bu çocuk: Keyhusrev'di.

İsmini dünya tarihinin en büyük hükümdarları arasına geçiren ve en uzun ömürlü devletlerinden birinin kurucusunun hayatı böyle kurtulmuştu.

KRALIN HUZURUNDA

Keyhusrev büyümüş, tatlı bir çocuk olmuştur; güzel ve kuvvetli, akıllı ve beceriklidir. Bir gün, Ekbatan'da oyun sırasında arkadaşları kendisini kral seçerler. O da, yine oyun kurallarına göre, arkadaşları arasından kendine muhafızlar ve haberciler ayırır. Her biri görevini bilmektedir; efendilerine kayıtsız, şartsız itaate mecburdurlar.

Gelgelelim ki, içlerinden Artembar adlı bir yumurcak bu kaideye uymaz, zira, babası Medler'in ileri gelenlerindendir ve sarayda mühim mevkii olan bir şahsiyettir. Bir sığırtmacın oğluna itaati onuruna yediremez. Küçük kral, yarının büyük Keyhusrev'i de, bu «âsî»yi, sarayda uygulanan cezaya çarptırır; muhafızlarına emrederek onu yatırtıp bir güzel kamçılatır.

Çocuğun, babasına ve onun da Kral Astiyag'a şikâyeti üzerine, sığırtmaç ve oğ-

lu saraya, kralın huzuruna getirilir.

Kral kükrer:

— Demek sensin ha! Şöyle bir çobanın oğlu olup da, benim sarayımda en yüksek mevkii işgal eden bir şahsiyetin, bir yakınımın oğlunu kamçılatmaya cür'et eden sensin!

Ne sarayın korku veren havası, ne göz kamaştırıcı lüks, ne de kralın ihtişamı bu kendinden ve haklılığından emin çocuğa tesir eder. Gözlerini hiç kırpmadan Kralın gözlerine dikerek cevap verir:

— Ey Kral Hazretleri! Ben Artembar oğluna bu muameleyi yapmışsam, arkadaşlarımın beni kralları olarak seçtikleri ve buna içlerinde en lâyık beni gördükleri için yaptım. Ötekiler benim emirlerimi yerine getirirken, bu, umursamıyordu.

Astiyag, küçüğün izah ve kendini müdafaasını yarı dinlemekte, iyice allak bullak olmuş bir hâlde hep çocuğa bakınmaktaydı. Bu çocuk, şu kaba saba sığır

çobanı Mitridat denilen adamın çocuğu olabilir miydi? Kaldı ki, çocuk ona hiç benzemiyor, kendisine ise inanılmayacak derecede benziyordu. Küçük delikanlıyı gönderdi, çobanı alıkoydu.

Sığırtmaç'a sordu:

— Babası olduğunu iddia ettiğin bu çocuğu sen nerede buldun?

Adamcağız herşeyi olduğu gibi anlattı.

Astiyag derhal işi tahkik ettirdi; çobana çocuğu veren de olayı doğruladı. Bunun üzerine yine müneccimler çağırtıldı.

Müneccimler, uzun bir müzakereden sonra, krala şu sonucu bildirdiler:

— Bu çocuk, senin öldürtme emrine rağmen hâlâ yaşamaktadır. Demek ki, Tanrılar onu korumuşlar. Bununla beraber, sen yine de kafandaki her türlü endişeyi silebilirsin; şimdi mademki o kendi akranları arasında bir defa kral olmuş, bunu ikinci defa elde edemiyecektir. Bu da iyi olacaktır, zira iktidar, Pers olan bu çocuğa ilerde geçseydi, başka kavimden birine geçemiyecek ve biz de, bu sebeple, Med kavminden olduğumuz için onun köleleri olacaktık. Senin rüyan yine çıktı, müsterih ol; senin soyundan bir çocuk gerçekten kral olmuş bulunuyor; artık ondan korkacak bir sebep yok. Kendisini Pers ülkesine yolla.

KEYHUSREV, DEDESİNİ TAHTINDAN EDİYOR

Böylece Keyhusrev, Anzan kralı olan babasının yaşadığı Parsumah'a yerleşti. Oradaki Ahmenî hanedânı üç nesilden beri hüküm sürmekteydi ve en kudretli İran kabilelerinden birinin başındaydı. İşte bu kabile, tarihteki ilk imparatorluğun hâkimi olacaktır. Onlar da Medler gibi hâlis Ârî idiler.

Kral Astiyag, aynı zamanda çok yakın adamı olan Harpagos'un oğlunu da öldürtmüştü. Harpagos, bu büyük acısının intikamını almak için Keyhusrev'i dedesine karşı kışkırtarak hücum ettiği takdirde, kendisine yardım edeceğini söyledi. Keyhusrev, tereddütsüz harekete geçti.

Herşey yolunda gitti. Med İmparatorluğu bir hâtıra olarak kaldı ve Keyhusrev «Persler'in Kralı» unvanını aldı. Medya ise üçüncü dereceden bir satraplık oldu.

Medler'den bu galip kavme yalnız pantolon (şalvar) — pantolon, Medler'in icadıdır — kalmadı, onlara aynı zamanda otuz altı harflik bir alfabe, güzel sanatlarla, yazı yazmaya mahsus pişmiş, kullanışsız kil yerine, parşömen ve kalem de kalmıştı.

Keyhusrev, artık yavaş yavaş, Hindistan'dan Marmara sahiline, Kafkasya'dan Nil kıyılarına kadar uzanan 3600 kilometre mesafeye uzanan imparatorluğunu kuracaktır.

Persepolis harabelerinde, tören dolayısıyle, 2500. yıl öncesinin kılığına girmiş İranlılar.

KREZÜS'E KARŞI

Keyhusrev, ilk önce Krezüs'e yüklenmeye karar verdi. Casusları, ona, Lidya kralının kendisine saldıracağını bildiriyorlardı. O devirde kız kardeşlerle ve ölen babaların karılarıyle evlenilebiliyordu: Krezüs, kayınbabasının kendi torunu tarafından tahtından atıldığını üzüntüyle öğrenmişti. Lidya hükümdarı, Medler'in kralının dâmâdıydı.

Anadolu'nun ortasından uzanan tarihin meşhur «Kral Yolu» boyunca tozlar içinde yürüyen Keyhusrev'in askerleri, «Krezüs gibi zengin» sözünün câzibesine ka-

pılmış, yakında ele geçirecekleri efsânevî hazinelerin hayâlini kuruyorlardı.

Lidya kralı, sadece Tmolos'un altın madenlerine sahip olmakla kalmıyor, ayrıca, büyük külçelerini başkentinin kapılarına kadar sürükleyip getiren bir nehirden de fayda sağlıyordu. Adı, böylece bütün dillerde zenginliğin alemi ve eşanlamı olmuştu.

Keyhusrev, hiç güçlükle karşılaşmadan Kapadokya'ya kadar geldi; bu bölge, Lidya krallığının bir parçasıydı. Kızılırmak'ı geçmeden, Krezüs'e sulh teklifinde bulundu. İstediği; Lidya kralının Presler'in kralının iyi bir tâbîi olarak hareket etmek hususunda söz vermesiydi. Mağrur Krezüs, buna karşı kahkahalar savurdu ve şöyle haykırdı:

— Kölelik, şüphesiz ki, daha dün Medler'in tab'aları olan Persler'e daha çok yakışır, daima efendi olmuş Lidyalılar'a değil!

Harp, kaçınılmazdı. İlk karşılaşma Pterya ovasında oldu. Akşam olduğu zaman, yarı mağlûb durumda olan Krezüs, muharebe sahasını terkedip, şimdiden karla örtülü dağlara doğru çekilmeye karar verdi.

Düşman, kendisini takip etti ve Hellenizmin ileri karakolu Sarde'ın görülebileceği bir yerde peşinden yetişti.

Pers kralı, boğazların girişinde; Adala'da durdu ve muharebeyi beklerken, bir taraftan da harp hilesi hazırladı. Lidyalılar'ın meşhur uzun mızraklı süvari ordularından haklı olarak çekiniyordu. Krezüs'ün süvarileri bu silâhı çok meharetle ve inanılmıyacak bir çeviklikle kullanıyorlardı; Keyhusrev, önce develerin sürülmesini emretti.

Bunda, mide bulandırıcı bir tahkimat sistemi bahis konusuydu, zira atlar, bu çöl beylerinin yaydıkları iğrenç kokudan müthiş huysuzlaşır, ürkerlerdi. Develerin sırtına demir kafesler gibi kulecikler yerleştirildi ve Pers askerleri içine bindiler.

Piyadelerin arkasında, yine zırhlı savaş arabaları yer aldı. Nihayet, süvariler, artçı mevkiinde, baldırları zırhlı ve askerler, iç gömlekleri üzerine zırhlarını geçirdiler.

BİR MİĞFER VE BİR ZAFER

Nihayet, eski çağın en kanlı muharebelerinden biri başladı. Tarih: Milât'tan önce 546 idi.

Başlangıçta, Lidya süvarisi Keyhusrev'in develerinden gerçekten dehşete düştü. Ağır savaş arabaları, düşman saflarını çökerttiler, içlerine girdiler. Sonunda Krezüs yakalandı ve yakılarak ölüme mahkûm edildi. İnfaz günü bir odun yığını üzerinde, altın tahtında oturan Krezüs, mutlu ve sakin, tatlı tatlı gülümsüyordu. Böyle bir istiğna karşısında hayrete düşen Keyhusrev, mağlûb hükümdardan bu fütursuzluğunun sırrını sordu. Mağlûb ve mahkûm kral cevap verdi:

— Kanun yapıcı ve filozof Solon'un bana söylediği şeyi düşünüyorum. Kendisine, benim zenginlik ve saadetim hakkında ne düşündüğünü sorduğum zaman, şöyle haykırmıştı: «Yaşadıkça, hiç kimseye mesut denemez. En varlıklı, en kudretli bir fanî, bir gün kaderin kendini birden terkettiğini görebilir. Sard'ın kadîm kalesi bugün düşmüş bulunuyor ve dalgaları altın yüklü ırmağın suları, şimdi kanlarla bulanmış akıyor. Solon haklıymış, insan ancak hayatı gerisinde bıraktığı zaman mesut olabiliyor!»

Bu sözler Keyhusrev'i hayranlığa garketti:

— Söndürün odunları! Ey Lidya Kralı seni affediyorum! diye heyecanla bağırdı.

BÂBİL ÖNLERİNDE

Yedi yıl sonra, M.Ö. 14 ekim 539'da Keyhusrev, ordusuyla o devirde dünyanın merkezi sayılan Bâbil kapılarına dayandı.

Bâbil, efsânevî asma bahçeleriyle, harikulâde parlak bir yeşillik ortasında yükseliyordu. Şehrin surlarının boyu 90 km., yüksekliği 48 ve kalınlığı 7 metreydi ki, üzerinden iki harp arabası karşılıklı geçebilirdi. Asma bahçeleri, topraktan 50 metre yükseklikteydi. Bahçe terasları, içleri oyuk ve toprak dolu sütunlar üzerindeydi. Şehre, dev bir bina hâkimdi: Ziggurat. Yani çok katlı bir tapınak.

Keyhusrev, bu tapınağı görünce hayretten donakaldı. Ay ışığını temsil eden, en sonuncudan bir evvelki gümüş kattan sonra, en zirvede güneşin rengi olan altın parlıyordu.

Bu manzara karanlığa gömülünce, Keyhusrev, Nabukodonosor'un şehrinin aydınlandığını gördü, bunun, toprağın yüzündeki hakikî madenî yağ damarları, neft sebebiyle olduğunu ancak sonra keşfedebildi. Şehir, gecenin karanlığı içinde binlerce ışıkla pırıl pırıldı.

Keyhusrev, Fırat'ın yatağını değiştirerek şehri kolayca ele geçirdi. Bir sığırtmacın vahşî hayvanlara yem olmaktan kurtardığı Pres Kralı Keyhusrev, artık Âsur imparatorluğunun büyük efendisi olmuştu!

KEYHUSREV'İN ÖLÜMÜ

M.Ö. 531 yılında Keyhusrev, Masagitler'e taarruz etmeye karar verdi. Tarihle-

re göre 120.000 süvari, 2.000 savaş arabası ve 600.000 piyade Babilonya'da toplandı.

Türkistan'dan gelen bu süvariler, ok ve yaylarıyle, Hazar Denizi'nden Afganistan'a kadar at koşturarak Keyhusrev'in imparatorluğunu tehdit ediyordu. Şeflerinin Tomris adındaki dul karısına itaat ediyorlardı. Keyhusrev nehre indirilen gemilerine binmek üzereyken, dul başbuğdan şu mesajı aldı:

«Medler'in kralı, bu canîce teşebbüsünden vazgeç, zira bunun senin lehine neticeleneceğini bilemezsin. Kendi tab'an üzerinde hüküm sürmeye devam et ve bizleri de kumanda ettiklerimize kumanda eder görmek tarafını tut».

Keyhusrev omzunu silkti ve düşmanı bekledi. Çarpışma korkunç oldu. Herodot, muhariplerin dişe diş, göze göz döğüştüklerini, taraflardan birinin yenilmeden bu mezbahaya dönen yeri terketmediklerini nakleder. Savaşı Masagitler kazandı. İlk defa mağlûbiyete uğrayan Persler ezildiler. Keyhusrev de ölüler arasındaydı.

MISIR'I İRAN'A KAZANDIRAN «FİRAVUN»

Keyhusrev'in büyük oğlu Keykâvus M.Ö. 529'da tahta geçti. Bu hükümdar, zulümde eşsizdi: Yolsuzluğu sebebiyle bir yüksek hâkimin diri diri derisini yüzdürtmüş, sonra bu deriyle bir koltuk kaplatmış, aynı hâkimin oğlunu babasının yerine tâyin ederek, onun derisiyle kaplı koltuğa oturtup, adalet tevzi ettirmişti.

Keyhusrev Mısır'la meşgul olmamıştı, oğlu, împaratorluğunu güneye doğru genişletmeye ve Mısır'ı ele geçirmeye karar verdi. Herodot'a inanmak gerekirse, Keykâvus (Kambiz) bu sefere çıkmadan evvel, tahtına göz diker endişesiyle kardeşi Bardiya'yı gizlice katlettiimişti.

Bedevî şefleri, evvelâ binler ve binlerce deve topladılar; ordunun Filistin (Sîna) çölünü susuzluktan kırılmadan geçmesi için gereken su ikmalini yapıp yüklediler.

Mısır'a, III. Prametik adında bir firavun hükmediyordu. Pers kıt'alarının ilerlemesine mâni olmak istediyse de, ordusu Peluz mevkiinde mağlûb oldu ve kaçtı. Âkıbeti meçhul kaldı. Pers imparatoru Menfis'e girdi ve Aryandes isimli birini Mısır valisi tâyin etti ve kendisi de firavunlara mahsus arma, kostüm ve saç biçimini kabûllendi.

Sar'alı olan Keykâvus, bir süre sonra Memfis'te deliliğe varan hareketlere girişir. Tarihçi gerçi ihtiyatlı olmalıdır, ancak an'ane ve rivayetlerin naklettiğine göre, hükümdar yeni tab'alarının bir Apis öküzünü mukaddes mevkiine yerleştirme törenini görerek, kendisinin uğradığı yarı mağlûbiyeti kutladıklarını sanarak, hayvanı kalçasından hançerler.

Bu mukaddesâta tecavüz, Mısırlılar'ı çok derinden sarstı. Deli hükümdar da çok geçmeden öldü.

BİRİNCİ DÂRÂ (DARYÜS)

Deli hükümdarın yerine kim tahta çıkacaktı?

Büyük imparatorluğun yeni şehinşahını tâyin, bir an'aneye göre, atlarla kehânet suretiyle oldu. Tahta çıkmak arzusunu şiddetle gösteren yedi ailenin atları belli bir mahalle götürüldü. Kimin atı güneşin doğuşunu kişnemek suretiyle ilk defa selâmlarsa, sahibi, kral ilân edilecekti.

Daryüs'ün seyisi, efendisinin saf kan atını tecrübe maksadıyle daha önceden o mahalle götürdü ve hayvana bir kısrak koklattı ve onunla seviştirdi. Ertesi sabah, at aynı yerde olduğunu hissetti, duyguları tazelendi ve keyifli keyifli kişnedi. İşte Ahemenîd sülâlesinin en büyük kralларından biri olan Dârâ, işte böyle tahta çıktı.

Dârâ evvelâ, Ârî ırktan göçebe İskitler'in konakladıkları güney Rusya'ya doğru kuvvetlerini sevke karar verdi. Kendisinin isteği üzerine, Küçük Asya Grek kolonilerinin ve İyon derebeylerinin gemilerle kurduğu bir köprüden Boğaz'ı geçti ve Tuna deltasını aştı.

Daha sonra sıra, Yunanistan'ın kalbine geldi: İyonyalılar'ı isyan sırasında destekleyen küstah Atina'ya. İstilâ ordusu Kilikya'da toplandı. Persli Artafen ile Medli Satis'in kumanda ettikleri orduyu naklet mek için altı yüz gemi lâzımdı.

Delos adası önünden hiç beklenmeden geçilir; şöhretli Apollon mâbedini kirletmek istenmez, buna karşılık Naksos ve Obe adaları tahrip edilir, sakinleri derhal köleleştirilir.

Eski Atina Tiranı, Pers donanmasına katılıp, en münasip demirleme yeri olarak Maraton'u gösterir. Buradan Atina'ya yirmi dört millik bir ova uzanmaktadır. İşte o zaman, Miltiyad'ın komutasındaki Grekler, sayıları az olmasına rağmen, düşmanın iki kanadına birden saldırırlar.

Sağ ve solda zafer kazanan Grekler, Persler'in merkezine yüklenirler ve çökertip, mahvederler. İstilâcılardan bir kısmı yeniden gemilerine binmeye muvaffak olurlar. Fakat, mağlûbların kemiklerinin külleri bir tepe teşkil edecek kadar olmuştur ki, bugün oradan, bu müthiş muharebe sahası turistlere seyrettirilmektedir.

Dârâ'nın eseri büyük ve bereketli olmuş-

İran'ın 2500. kuruluş yıldönümü merasimine katılan Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, yukarıdaki levhayı, Persepolis Müzesi için İran Şâhı'na bizzat hediye etmiştir. Levhada, mutasavvıf şâirlerimizden A. Mecdî Tolun (1865 - 1941) a ait «Düşündüm» manzumesinin Persepolis'den bahseden:

«Pür şa'şaadır şân ile, şeh-nâme-i Îrân,
Tuğrây-ı şehâmetleri hep şems-i fürûzân.
Bin cild-i edeb kasr-ı harâbında nümâyân,
Persêpolis'i ziynet-i inşâyı düşündüm».

kıt'ası ile, bunun Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan tarafından yapılan Farsça tercümesi vardır. Ecz. Uğur Derman'ın Ta'lik hattıyla yazdığı levhayı, Dr. Ünver, eski Persepolis tezyinatından ilham alarak tezhib etmiştir.

tur. Bu hükümdar, sağlam bir ekonomi, gerçek banka tesisleri kurulmasını sağladı. Babilonya'da Egibi firması; Nipar'da Murashu ve oğlu bankası ki; % 20 faiz veriyordu; ayrıca köleler, hayvan, arazi ve emlâk sahibi veya endüstri teşebbüsleri — balıkcılık ve biracılık gibi — üzerine sermaye yatırımlarına girişiyor, depolar, mağazalar açıyordu.

Persepolis'te bulunan ve Fırat'la Dicle arasında yakın bulunabilecek bütün tabletlerin anahtarı olabilecek şu tablette, kralın satraplarından birine yazdığı şu mektup okunuyor:

«Benim, tanrılara karşı takındığım vaziyeti umursamadığın için, şayet bu tutumunu değiştirmezsen, memnuniyetsizliğimin delilini göstereceğim. Zira, Apollon'un takdis ettiği bir çiftçi kabilesini yerlerinden zorla çıkarmış ve onlara lânetlenmiş bir yeri işlemelerini emretmişsin».

Her yıl şehinşahın önünde tâzime gelen temsilciler, büyük şeflerine, kendisine mektupları sunduklarının ertesi günü göstermiş oldukları müsamaha ve bahşettikleri hürriyet için teşekkür edebilirlerdi.

Nevrûz bayramında, Dârâ (Daryüs) bütün elçilerine şu şekilde ifadelendirebileceğimiz mesajını bildirdi:

Adaletli olanın dostuyum, adaletsiz olanın dostu değilim. Zayıfları ezen kötülerin düşmanıyım. Şunu da iyi biliniz: Meşrû hareket edene iyi muamele edeceğim, âsilik eden cezalanacak.

Sahildeki kayalık üzerine, sulh, hakikat ve hürriyet götürdüğü yirmi üç eyâletin adlarını üç dilde hâkkettirmiştir:

«Kral Dârâ îlân eder: Sen ki benim bu kayaya kazdırdığım bu kitâbeyi gelecek günlerde göreceksin, hiçbir şeyi silme, tahrip etme! Gelecek nesiller devam ettikce, onları el sürülmemiş olarak muhafaza et».

Dârâ ölmeden önce yerine Serhas'ı seçti. Serhas büyük bir hükümdardır. Birçok zaferler kazanır. M.Ö. 48'de Anadolu'ya geçerek Yunanlılar'ın üstüne yürür.

Bin iki yüz harp ve üç bin nakliye gemisiyle Çanakkale'yi geçer. Mermer bir taş üzerinde oturan Serhas, gemilerden Boğaz'ın en dar yeri Abides'le Sestos arasında kurulan köprüden ordusunun geçisinde hazır bulunur.

Şöhretli «Ölümsüzler», başlarında çiçeklerden çelenkler olduğu hâlde karşı sahile en önde adım atarlar. Harekât yedi gün sürer; sonuncu günü sabahı, kral, deniz tanrılarına adak olmak üzere, altın bir kâseden şarap içer ve sonra onu dalgalara fırlatır.

Ispartalılar, istilâcılara karşı Leonidas'ın komutasında yedi bin kişilik bir kuvvet gönderirler. Ünlü komutan, bu kuvvetle, meşhur Termopil geçidini tutmakla görevlendirilmiştir.

Persler geçidi zorlarlar, fakat bütün yüklenişleri sonuç vermez; geçemezler. Ne var ki, bir Grek'in ihaneti sayesinde, Serhas'in ordusu tepelerden dolaşmak suretiyle maniayı aşar.

Leonidas'ın etrafındaki üç yüz Ispartalı mücahid, Grekler çekilmeye mecbur olurlar.

Pers hükümdarı şimdi Atina önlerindedir ve ordusu da şehri zaptetmiştir. Galipler, Akropol'deki Atena Mâbedini ateşe verirler; Sard yangınının öcünü alırlar. Tam bu sırada, Salamin'deki Pers - Grek deniz savaşı Pers donanmasının mahvıyle sonuçlanır.

Tahtında oturmakta olan Serhas, kendi gemilerinin felâketini gözleriyle görür; Pers deniz kuvvetleri harp nizamına girememişler, üstelik birbirleriyle çarpışarak, tunç mahmuzlarıyle karşılıklı olarak kendi kaburgalarını yırtıp, delmişlerdir.

Serhas için artık yapacak tek şey kalmıştır: Ordusunun geride bırakıp, imparatorluğuna dönmek. Ordu da, yavaş yavaş iyice güçlenmiş olarak, Akdeniz'de baş mevkii işgal etme imkânını verecektir.

Serhas için kader saati vurmaktadır; bu, aynı zamanda M.Ö. 558'de başlayan «Büyük Pers Asrı»nın da sonudur.

İSKENDER İSTİLÂSI

Üç Artaserhas (Artakserses) ler zamanında önemli birşeyler olmaz. Bazı alışılmış isyanlar, suikastler vesaire. II. Serhas ve II. Dârâ zamanı an'anevî saray entrikalarıyle geçer.

Artık başaşağı gidiş başlar, hem de pek fecî bir hızla...

Grekler ise, fırsatı ganimet bilip, imparatorluğu istilâya başladılar ve ancak Pers süvarilerinin yiğitce vuruşmalarıyle durdurulabildiler. Sağ kalanlar — ki on bin kadardır — içlerinde bulunan ve en kenarda kalan, en tanınmamış birinin, Ksenefon adındaki ve Sokrat'ın tilmizlerinden, Atinalı bir generalin, kendilerini Dicle vâdisini takib edip, Bitlis'ten geçirterek, dağlar arasında o muazzam çekilmeyi başarması sayesinde ancak kurtulabildiler. Tarihe, hem bir asker, ve ondan daha büyük bir şöhretle, bir filozof, bir tarihçi olarak geçmesini de; Ksenefon, bu akıl almaz harekâtı «On binlerin Ric'atı» eseriyle âbideleştirmek suretiyle başarmıştır.

Bugünkü Persepolis'ten bir görünüş.

Zehirlenerek bir suikaste kurban giden kralın yerine oğlu III. Dârâ (Daryüs) geçti. Yıl M.Ö. 335'ti.

İşte, Büyük İskender'le karşılaşan Dârâ, bu III. Dârâ'dır. Bu yeni kral, tahta çıkışından bir yıla yakın bir zaman sonra, M.Ö. 334 yılının ilkbaharında, Çanakkale'den geçip, tarihin en büyük fütuhatından birine, Asya'nın fethi harekâtına Anadolu'dan başlamıştı.

Kapadokya'dan geçerek, Persler'i yendi, Suriye'yi, Sur (Tyr)'i, Gazze'yi, İskenderiye'yi (kendisi orada büyük bir şehir kurdu) ve Memfis'i zaptetti.

Anadolu'ya geçişinin üçüncü yılında, 331 ilkbaharında Bâbil'i aldı. Kısa bir müddet sonra, Makedonya lejyonları Persepolis topraklarını çiğnemeye başladılar.

Tarih kaydetmez, fakat efsâne şöyledir:

Eski çağın dillere destan fâhişesi Thais, Makedonyalı askerleri eğlendirmek için, beraberindeki kızlarla orduyu tâkib ederek, Persepolis'e gelir. Sarayının taht salonunda, Büyük İskender şerefine bir ziyafet tertip etmişti. Muhteşem ziyafetin sonunda ünlü Makedonya fâtihi ile, gönüller fâtihi şöhretli aşifte arasında şu karşılıklı konuşma geçer:

— Ey Kral, sana bir dilekte bulunabilir miyim?

— Söyle Thais.

— Senin yiğitliğin sayesinde Yunanistan'ın öcü alındı. Pers imparatorluğunun efendisi sensin. Şu anda kaldırdığımız şarap kadehleri, Kral Daryüs'ün altın kâseleridir; şaraplarımızı onlardan içiyoruz. Fakat bu da kâfi değil!

— Ya ne yapmalıyız, Thais?

— Vaktiyle Atina'yı yakmış olan Serhas'ın sarayını ateşe verip, bir şehrâyin yapalım!

İskender evvelâ tereddüt eder gibi olur:

— Böyle bir intikam! Nasıl olur? Kavimler arasındaki kini devam ettirmemek lâzımdır!

Fakat Thais tekrar konuşur:

— Athena tapınağını kül eden alevleri düşün. Konuşan ben değilim, şu anda bende, Tanrıça Athena konuşuyor.

Kral baş eğer:

— Pekâlâ! Herşey senin arzuna göre olsun!

Thais bir meş'ale getirir ve Persepolis yakılır.

Tarihçiler, İskender'in bu kutsal şehrin böyle yakılmasına müsaade edemiyeceğini kabûl ediyorlar. Pers Prensesi Parisatis'le evlenen de kendisi değil midir? Mağlûp Dârâ'nın şânına yakışır şekilde gömülmesini emreden de o olmamış mıdır? Kendisini Keyhusrev (Kuroş)'un vârisi telâkki etmemiş midir

Bütün bunlara cevap olarak bazı arkeologlar, yakın zamanlara kadar Persepolis sarayının taht salonunu örten kül yığınlarını gösteriyorlar.

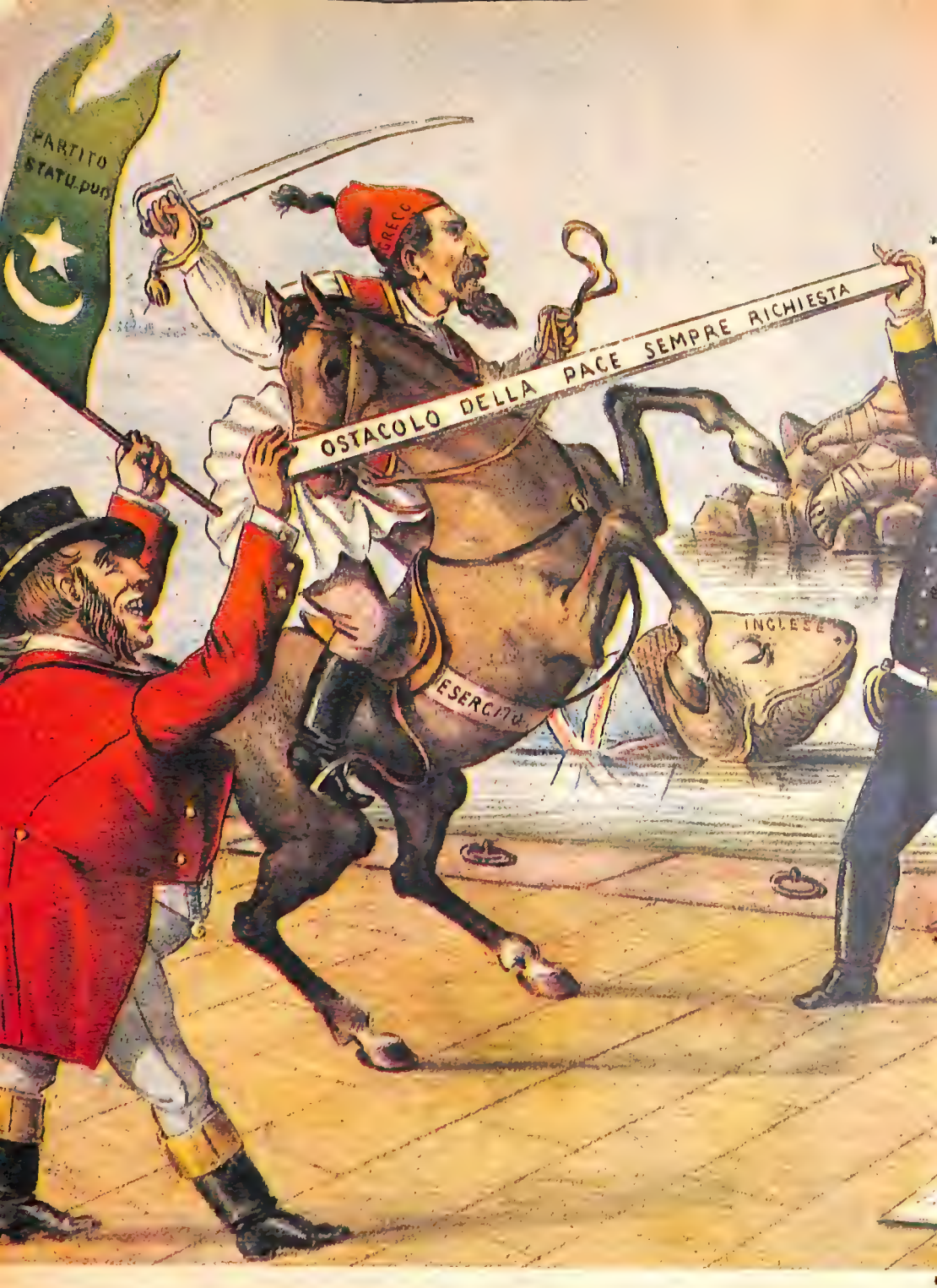

Bu karikatür, İtalya'da yayınlanan Le Perroquet mecmuasının 27 haziran 1909 sayısında yayınlanmıştır. Doğrudan doğruya Girit'e gitmeye kalkan Yunan süvarisi, İngiltere ve Almanya tarafından engellenmiştir. Türk ise, sa-

vaşmaya hazır durumdadır. Palasını çekmiş, düşmana atılmaya hazırlanmakta ve şunları söylemektedir: Anayasamı çiğneyip geçen, bu konuda benim ihtiyar Türk değil, genç Türkler'in en genci olduğumu görecektir.

Bu karikatür, İtalya'da yayınlanan Le Perroquet mecmuasının 27 haziran 1909 sayısında yayınlanmıştır. Doğrudan doğruya Girit'e gitmeye kalkan Yunan süvarisi, İngiltere ve Almanya tarafından engellenmiştir. Türk ise, savaşmaya hazır durumdadır. Palasını çekmiş, düşmana atılmaya hazırlanmakta ve şunları söylemektedir: Anayasamı çiğneyip geçen, bu konuda benim ihtiyar Türk değil, genç Türkler'in en genci olduğumu görecektir.

Son Mektup

YAZAN: CLAUDE FARRERE
ÇEVİREN: ORHAN YÜKSEL

Prenses Seniha'dan
Madame Simone de La Cherté'ye
91, rue de Varenne, Paris
Haliç, 19 şevval 1329 (1)

AH sevgili iki gözüm, bugün çok hazin geçen hayatımın en acı, en üzüntülü mektubunu yazıyorum! Size yazdığım son mektup olacak bu. Evet, belki de bir daha hiç yazamıyacağım.

Son mektup... Bu iki kelimeyi yazarken, kalemimin ucu kırıldı!... Yeni bir kalem gelinceye kadar beklemem gerekti. Başımı ellerimin arasına alıp bekledim. Bekledim ve düşündüm... Mümkün mü bu?... Bunları yazan ben miyim?... En sevgili dostuna kesin olarak, kahrolarak elveda diyen ben zavallı Seniha'cık mıyım?... Bu korkunç gürültülü yabancı gemiye bindirilecek şahıs ben miyim? Belki bir daha asla, asla dönemiyeceğim... Bu sonsuz seyahate çıkan ben miyim?

Ama hiçbir şey bilmiyorsunuz... Önce anlatmalıyım.

Aslında öyle de basit ki! Nasıl oldu da daha önceden tahmin etmedim? Tahmin etmedik?... Gözlerimize perde mi inmişti, ne olmuştu?

İtalyan tecavüzünü (2) siz de bizimle beraber, hattâ bizden daha önce tattınız. Bana yazdığınız gibi ilk tecavüzü... O zaman, Polonya'nın taksiminde olduğu gibi, bütün Avrupa'nın müsamaha ettiği bu eli silâhlı soygunu, bu menfur hareketi protesto etmek için bana yazmıştınız. Ya onun devamı?... Sizin Fransa'nız, kendi sınırları dışında olan şeyler için öyle kayıtsız ki...

O halde dinleyin: Uzun zaman kör kalan bizim halkımız, ihtilâli büyük bir heyecanla karşılayan halkımız, bütün sefâletlerin, geriliklerin artık bittiğine inanan halkımız, işlediği masumâne hatayı artık görüyor. Böylesine alkışladığı, böylesine inanarak, güvenerek bağlandığı ihtilâl ne getirdi ona? Neyi gerçekleştirdi? Bilançosu nedir?

İçeride zulüm, örfî idare, feminizm konularında belirli bir gerileme, bütün hazinelerin, bütün ihtiyat akçalarının gasbı... Dışarıda Bulgaristan'ın kaybı, Doğu Rumeli'nin kaybı, Bosna'nın kaybı, Hersek'in kaybı, Trablus'un kaybı, Girit'in müstakbel kaybı, Fransızlar'dan düşmanlık, İngilizler'den düşmanlık ve Almanlar'la ittifak. Kurtla kuzunun ittifakı (3). Yemen'de isyan, Arnavutluk'ta isyan, Evet, bunların hepsi! İşte şimdi Türkler,

---

1) 11 ekim 1911.

2) Trablusgarp ve Doğu Libya'nın gasbıyla son bulan 1911 İtalyan tecavüzü.

3) Türkler'in en sonunda Almanya'nın kollarına atılmasından İngiltere ve Fransa'nın, Türkiye'ye karşı, daima düşmanlarının tarafını tutmalarının büyük rolü olduğu münakaşa edilemez.

«Tarifsiz kederler içindeki ben hemşireciğinizi unutmayın».

iri iri açılmış gözlerinin karşısında bu manzaraları görüyor.

Ve şüphesiz o zaman bir hiddettir başlıyor. Ve... İntikam almak istiyor... İntikamı yüzünden ıztırap çekmeye, ölmeye mahkûm olsa bile!

O hâlde, benim ileri görüşlü iki gözüm, bu intikamın şimşeği elbette birinin üstüne düşecek. Kimin üstüne dersin? Bizim üstümüze tabiî... Bizim üstümüze!

Başka kimin üstüne düşebilir? Fırka, yani İttihad ve Terakki Fırkası — ne isim Yâ Rabbîm, ne dehşet verici bir istihzâ — bu meş'um fırka, iktidarı Abdülhamid'in ihtiyar ellerinden kopardığı zaman, henüz, namuslu, cesur, fedakâr, zeki, kendisini halkın menfaatlerine vakfetmiş gençlerden ibaretti. Ama hepsi de çok tecrübesizdi! İnanılmayacak kadar, akıllara durgunluk verecek kadar tecrübesiz!

Bu saf insanlar da, halk gibi, kendilerinin zaferiyle Türkler'in bütün bedbahtlıklarının bittiğine inandılar ve sandılar ki, Türkiye'yi saadet ve iktidara götürmek için iyi ve dürüst olmak kâfidir.

Heyhat, ne hatâ! .. Ne dürüstlük, ne iyilik, dünyanın bütün hükümetlerindeki cihanşümul sapıklığa karşı bir işe yaradı. Başlangıçta hiç kusursuz olan fırka da, sonunda ülkeye, Mecid, Hamid ve Aziz'den daha az kötülük etmedi. Zira, bu üç padişah, hüküm sürdükleri üç çeyrek asır içinde Türkiye'ye, Genç Türkler'in üç senelik iktidarı boyunca olduğundan daha ucuza mal olmuştu.

O hâlde kabahat, iyi olsun, kötü olsun Jön Türkler'lerdedir. Zira, aradan geçen üç yıl içinde ilk sürüye katılan bunca aç gözlü koyuna rağmen, bugün bile içlerinde hâlâ iyiler var.

Evet, kabahat Jön - Türkler'de o hâlde; öyle ki, bu meş'um maceradan, şereflerini bile kurtaramıyacak kadar.

Daha dün kocam saraydan dönüşünde kendisini göz yaşları içinde divana attı ve şu korkunç sözleri söyledi bana:

«Öldürecekler beni. Zararı yok! Ama ardından, vatanın elden gitmesine benim sebep olduğumu söyleyecekler... Ve tarih buna inanacak. Kimbilir, belki de doğrudur».

İşte, şimdi öğrendiniz. Beni Leylâ'm ve bütün haremle birlikte gönderiyor. Yanında kalmamızı istemiyor. Yalnız başına olursa düşmanla daha iyi mücadele edebileceğini, iç ve dış tehlikelere karşı daha iyi göğüs gerebileceğini söyledi. Biz, hepimizi Beyrut'a gidecek Fransız yolcu vapuruna bindirdi. Biz dördümüz, annesi, teyzesi, ben ve Leylâ, Beyrut'tan Şam'a gideceğiz. Şam'dan da, daha öteye. Kesin olarak nereye gideceğimizi ben de bilmiyorum. Paşa'nın oralarda eskiden kalma bir arazisi var.

Belki, çölün kumları arasında kaybolmuş bir şehre, her türlü tecavüzden korunabileceğimiz bir yere... İşte orada bekleyeceğiz... Sonumuzu bekleyeceğiz.

Ne son? Şu anda, Allah'tan bu sonun, sadece ânî ve rahat bir ölüm olmasını niyaz ediyorum!...

İtalyanlar sadece hırsızlık yapmakla kalmadı, aynı zamanda cinayet de işlediler. Milletimizi de öldürdüler. Tıpkı daha önce Ruslar'ın Polonya'yı öldürdüğü gibi. Bilerek, soğukkanlılıkla, taammüden öldürdüler. Türkiye, doğum yapan bir kadın gibiydi. Hürriyetini, medeniyetini, terakkisini doğuruyordu. İnliyor, acı çekiyor, kıvranıyordu; etrafını çeviren aç gözlü ve düşman komşularının arasında kendisini müdafaadan âcizdi. Zehirli bir Yunanistan, endişeli bir Sırbistan, vahşî bir Bulgaristan ve daha ötede Avusturya, Almanya ve Rusya. Belki gizli bir anlaşma, belki de bir çeşit mahcubiyet yüzünden, bu devletlerden hiçbiri henüz mukaddes hastanın boğazına sarılmaya cesaret edememişti. Ama, Rusya'nın, Alman-

«Vatanıma, şehrime, sevgili camilerime elvedâ diyorum».

ya'nın, Avusturya'nın, Yunanistan'ın, Bulgaristan'ın cür'et edemediği bir işe İtalya cür'et etti (4). Kıyâmete kadar Allah'ın lâneti üzerlerine olsun!

Onların hareketi ayaklanmayı başlattı. Bütün ihtiraslar artık açığa vurulacak. Geçen her saat tehlikeyi büyütüyor. İlâhî an — ölüm ânı — yaklaşıyor!... İtalya'ya da lânet olsun, Avrupa'ya da! Lânet olsun o kötü çobanlara ki, başlarını öteye çevirdiler ve cinayetin işlenmesine seyirci oldular. Artık ne yemin, ne söz, ne muahedeler var! Dökülen bütün kanlar, onun, suç ortaklarının ve bütün taş kalplerin üzerine yağsın! Ve benim göz yaşlarım... acı, zehirli, yakıcı göz yaşlarım, aksın... aksın...

Demir alınıyor. Sevgili hemşirem, elvedâ diyorum size... Bütün sevdiklerime, vatanıma, şehrime, sevgili camilerime ve size... Unutmayın... Unutmayın!...

Bir vakitler burada yaşayanların, yine de yaşamakta devam edecek olanların, dünyadaki bütün halkların en namuslusu, en cesuru, en yumuşak huylusu, en fedakârı olduğunu unutmayın. Ve hele, bu halkın kimin elinde ve nasıl öldürüldüğünü de hiç, ama hiç unutmayın.

Sonra da beni, tarifsiz kederler içindeki ben hemşireciğinizi unutmayın.

Seniha

EPİLOG TARZINDA

Prenses Seniha, bu mektupları Osmanlı faciasının başlangıcının yaşandığı, o kötü 1911 yılında yazdı. O zamandan beri olup bitenleri herkes biliyor: İtalya tarafından yenilme; Yunan, Sırp, Karadağ, Bulgar dörtlü ittifakınca yenilme. Bu dörtlü ittifakın üyelerine gelince, sadece avlarını yemekle kalmadılar, kanları akan bu taze avın kanını sıcak sıcak en çok kim içecek diye birbirlerini de yediler. Sonra bütün Avrupa tarafından, hakaretâmiz bir şekilde alay mevzuu olma!... Evet, bütün Avrupa tarafından. Avrupa,

---

4) Bu mektuplar 1911'de yazıldı. Olaylar, gerçekten, Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'ın hasta Türkiye'nin boğazına sarılmaya henüz cür'et edemediklerini ortaya çıkardı. Onlar, Türkiye'nin İtalyan hançeriyle ağır şekilde yaralanmasını beklediler. Ve sonra... 1912'de, Balkan devletleri de «cür'et etti».

son nefesini vermekte olan ihtiyar Türk aslanına eşek çiftesi savuruyordu. Türkler Fransa tarafından bile ihanet gördü; o ransa ki, çocukça bir cehaletle, bütün dış meselelerden habersizdir; bütün coğrafyadan, bütün tarihten, hattâ kendi tarihinden bile habersizdir. Evet, bu Fransa, hiç fasılasız ve daima ittifak antlaşmalarıyle bağlı olmak şartıyle 1527'den 1914'e kadar müttefiki olan bu iyi, bu fedakâr milletin uğradığı bozgunu, aptalcasına alkışladı!

Kısacası, ezilmiş, parçalanmış, bütün kanını akıtmış Türkiye, art arda, Avrupa ve Afrika'daki bütün topraklarını, Asya'dakilerin de çoğunu kaybetti. Halbuki buralarda yaşayanların hepsi kalpleriyle, ruhlarıyle Türk'tüler; kanunen Türk'tüler. Bu ülkelerin hepsinin nüfuslarının dörtte üçü — muhacirleri de saymak şartıyle — Türk'tü. Bu bakımdan, Prenses Seniha, Istanbul'dan ayrılırken bütün ümidini Allah'a bağlıyor; kendisi ve mensup olduğu ırk için gelecek âkıbetin hiç olmazsa süratli ve rahat olmasını Allah'tan niyaz ediyordu.

O zamandan bu yana...

Evet, o zamandan bu yana, zavallı Prenses ne oldu? Biz, eski mektup arkadaşları, hiçbir şey bilmiyoruz.

1913'te Türkiye ölüm şerbetini içmiş gibi görünüyordu. Şimdi onun için hiçbir zaman başa çıkamıyacağı daha kötü bir felâket vardı: Padişah, Çanakkale ve Boğaz'ın bekçisi olarak bir tampon devlet durumunda değil miydi? Bu tamponluk, bilhassa yaratılmıştı: İki dev rakibi, İngiltere ile Rusya'yı birbirinden uzaklaştırmak için. Petersburg gibi Londra da, Avrupa muvazenesini dengede tutabilmeye muktedir tek çare olan **statuquo**'nun değişmesine sistemli olarak muhalefet etmişti.

Nihayet 1914 geldi... Almanya, bütün Avrupa devletlerinin hatâlarından, cehaletlerinden, alçaklıklarından istifade etmesini bildi. Batılılar'ın haksızlığı karşısında perişan olmuş Istanbul, Alman projeleri için olmuş meyva idi. Jön Türk hükümeti, son bir cinayet daha işleyerek, Türkiye'yi, — farkına bile vardırmadan — savaşa soktu. Ve bu, son faciayı teşkil etti.

Barış olduğu zaman, İngiliz hiyaneti Rus ihtilâlinin tetiğini çekmişti; yani artık Rusya yoktu ve Fransa, Doğu'daki bütün menfaatlerini tehdit eden bu yeni tehlikeyi zamanında kestirmeyi bilemedi. Kısacası, artık Petersburg'un muhalefeti olmayınca, Paris de (5) muhalefet etmeyi düşünmeyince, Londra, kendisini doğrudan doğruya padişahın yerine geçirmek için fırsatı ganimet bildi. Mareşal Franchet d'Espérey Istanbul'u aldı, İngiliz generalleri — kesin olmak kaydıyle — sehri işgal ettiler. Bir defa daha, kedi, kestaneleri ateşten çekmişti ve maymun yiyordu.

■

Prenses Seniha'ya gelince:

1918'e kadar, hâlâ ondan haberler geliyordu. Avrupa'da hüküm süren kralların sonuncularından — ve en sonuncusu sanıyorum —, aynı zamanda kibar, zarif, yürekli bir adam olan bir kral, önce yaşadığı evden, sonra şehirden ve nihayet ülkesinden kovulan bizim münzevî Prensesimizin uğradığı felâketlerden müteessir olarak, postacılık vazifesini gördü. Avrupa postasını — harbe rağmen — ona ulaştırdı, onun yazdığı bazı mektupları da Avrupa'ya iletti.

Ama barış olunca herşey bitti. İnsafsız İngiliz ablukası Paris'i öylesine seven Prenses Seniha'cığı, Batı Dünyası'ndan, Paris dünyasından tamamen kopardı.

■

Kesin olarak mı?

Kimbilir?... Türkiye'nin son derece kuvvetli bir bünyesi vardı. Öyle görünüyor ki, bu bünye, kafası kesilse bile, kendisini kolay kolay ölüme terketmiyecektir. Londra, istediği kadar Atinalı uşaklarını Ankara'ya salsın, son söz henüz söylenmiş değildir! Belki bir gün mutlak olarak hür bir Türkiye'de, hür bir Prenses Seniha, dilediği bir kimseye mektuplar yazarak, nesiller boyu çekilen bütün ıztırapların hikâyesini anlatacaktır. Yunanistan'a rağmen, Ermenistan'a rağmen, Sovyetler'e rağmen ve... İngiltere'ye rağmen (6).

---

5) Musul'un nerede olduğunu bilmeyen Paris, belki Istanbul'un da nerede olduğunu bilmiyordu. Yahut belki de, Londra, Paris'in gözlerini altın bir örtüyle bağlamıştı.

6) Bu satırların 1921'de yazıldığını unutmayalım. Yazarın bu inanılmaz kehâneti iki yıl içinde gerçekleşti. Claude Farrère bizi öylesine içi titreyerek seviyor, dâvâmızı öyle candan benimsiyordu ki, insanın, onun bir Fransız yazarı değil, bir Türk vatanperveri olduğunu düşünesi geliyor. Claude Farrère daha sonraki yıllarda hür Türkiye'ye gelmek, Atatürk tarafından misafir edilmek saadetini tattı. *O. Y.*

SON

Afrika cephesinde kazandığı başarılar dolayısıyle Çöl Tilkisi diye anılan

ROMMEL'İN öldüğü haberi duyulduğu zaman herkes şaşmıştı. Naziler, mareşale şâhâne bir cenaze töreni düzenlediler; bunu, bir günlük millî yas takib etti. Ama bütün bunlar, aslında, bu ölümün gerisindeki trajediyi örtbas etmek içindi.

■

7 ekim 1944 cumartesi, öğleden sonra bir telgraf geldi.

Güzel bir sonbahar günüydü. Ulm yakınındaki ufak Herrlingen kasabasının kırmızı kiremitli damlarının üstünde, rüzgârın sürüklediği yağmur bulutları koşuşuyordu.

Geniş bir parkla çevrili köy evinin kapısı açıldı ve birkaç çam ağacının gölgelediği taraçanın taş zemini üzerinde ayak sesleri gezindi. Rommel başını kaldırdı. Köpeği Wolf, elinde beyaz bir kâğıtla

Feld-mareşal Erwin Rommel Trablusgarb cephesinde.

Rommel'in Âkıbeti

YAZAN: JACQUES ROBİCHON — ÇEVİREN: AYDA DÜZ

Mareşal'e doğru ilerleyen yüzbaşının yanına koştu.

Emir subayı Yüzbaşı Hermann Aldinger'in düşünceli hâli, Erwin Rommel'in dikkatini çekti ve içini, sebebini tayin edemediği bir sıkıntı kapladı.

Yüzbaşı:

— Berlin'den bir mesaj, Herr Mareşal, dedi.

Rommel irkildi. Kâğıdı heyecanla aldı ve göz gezdirdi; ama yazılanları güçlükle okuyabildi.

Sağ gözü iyi görmüyordu; sol gözü de, üç ay süren tedaviye rağmen hâlâ şişti ve çok acıyordu. Rommel'in savaşlarda yıpranmış yağız çehresi ekimozlar içindeydi.

Aldinger:

— Keitel sizinle görüşmek istiyor, dedi. Genelkurmay, gelecek hafta sizi Berlin'e çağırıyor.

Rommel'in rengi attı, fakat birşey demedi. Berlin'dekiler, sıhhatinin uzun bir yolculuğa çıkmasına müsait olmadığını bilmiyorlar mıydı?

Alman ordularının en ünlü ve en sevilen komutanı, on bir haftadan beri, elli iki yaşında, bir harp malûlünden başka birşey değildi. Hattâ hayatta kalmış olması, bir mucizeydi.

KOCA BİR MERCEDES

O tarihten üç ay önceydi; 17 temmuz saat 6'da Normandiya'da, Livarot ve Vimoutiers arasında, Argentan yakınlarında idiler.

Amerikalılar'ın ve İngilizler'in, Fransa kıyılarına çıkarma yapmalarından bu yana her günkü gibi, o pazartesi sabahı da Rommel cepheyi teftişe çıkmıştı. Tarlalar, yanmış tanklar ve araçlarla doluydu. Düşman uçaklarının attığı bombalar göklerde yere yağarcasına iniyordu; yolları, köyleri, ormanları ateş sarmıştı.

Rommel'in, kurnaz ve atik savaşçılara has o yanılmaz içgüdüsü, pek yakında kesin sonuçlara vardıracak saatler yaşayacaklarını ve geleceğin, ezelî rakibi Montgomery'ye güleceğini ona haber veriyordu.

Bir veya en geç iki gün sonra İngiliz Mareşali saldırıya geçecekti; Rommel, bunu bekliyordu.

Ordunun siyah - beyaz - kırmızı sancağını taşıyan üstü açık koca Mercedes'inde feld mareşal, verdiği emirlerin yerine getirilip getirilmediğini görmek üzere cepheye gidiyordu. Teftiş uzun sürdü.

Dönüşte, otomobiline binerken Rommel, şoförü Başçavuş Daniel'e:

— Şimdi Dietrich'e, dedi.

Rommel, Sepp Dietrich ve başka bir S.S. generali Bittrich, son bir konferans daha yapmak üzere toplanacaklardı.

Konferans sona erdiği zaman Dietrich, ziyaretçilerini kapıya kadar uğurladı.

Feld Mareşal, her zamanki gibi arabada, ön koltuğa oturdu. İngiliz uçakları cephe üzerinde durmadan uçuyordu. Son haberlere bakılırsa cephe, başka bir kesimde yarılmıştı. Rommel, Normandiya ile Paris arasında, La Roche - Guyon'daki karargâhına telefon edip bilgi istedi.

Dietrich'in arabaya doğru ilerlediğini gördü ve motörün gürültüleri arasında şöyle dediğini duydu:

— Herr Mareşal, bu koca araba, Montgomery'nin avcı uçakları için bulunmaz bir av! Benim Volkswagen'le yola çıkarsanız daha iyi olur.

Rommel, bir el işaretiyle öneriyi reddetti. Koca Mercedes yola çıktı. Gamalı haç çizili sancak, akşamın rüzgârında dalgalanıyordu. Daniel gazladı.

Hantal araba Livarot yolunda hızla ilerliyordu ve Lisieux'ye elli kilometre yaklaşmıştı. Arka sırada yüzbaşı Lang'dan başka, ordular grubu kurmaylarından Binbaşı Neuhaus ve Çavuş Holke oturmuşlardı.

Hemen hemen adım başında, tahrip edilmiş askerî araçlara rastlanmaktaydı; bunların bir kısmı yanıyordu. Ve sayısız düşman uçağı, akbabalar gibi bunların üzerinde dolaşıp duruyordu. Rommel şoförünü:

— Daha hızlı, Daniel. Daha hızlı, diye ikaz ediyordu.

Argentan ile Bernay arasındaki üç bin nüfuslu Vimoutiers köyünden ana yola iki saatte çıktılar.

Birden tarlaların üzerinde otuz metreye kadar inerek uçmakta olan iki İngiliz avcı - bombardıman uçağı onları gördü. Daniel heyecanla gaz pedalını kökledi. Mercedes, sürekli bombardımanlarla bozulan yolda sıçraya sıçraya hız aldı. İki yol ağzına varmışlardı. Rommel, sağ tarafta ufak bir köyün damlarını ve çan kulesini görerek, şoförüne, o yola sap-

Mareşal Rommel, Sollum'da bir teftiş sırasında.

masını emretti. İlk eve üç yüz metre kadar bir mesafe vardı.

Birkaç saniye sonra uçaklar, sancağı rüzgârda dalgalanan muhteşem arabanın üstüne vardılar.

Typhons'lardan birinin namluları ateş kusmaya başladı; şoseyi ve arabanın sol yanını delik deşik etti. Kurşunlar şoförün omzuna ve koluna isabet etti. Mercedes zigzagladı, sallandı ve bir ağacı tosladıktan sonra, hendeğe yuvarlandı.

Çarpma o kadar şiddetli olmuştu ki, Rommel, otomobilden fırlayıp, yolun üzerine düştü. Arabadan yirmi metre uzakta, kanlar içinde kımıldamadan kaldı.

Feld Mareşal bu kazada ölmedi. Birkaç gün sonra, fırtınalı ve yağmurlu bir havada gözlerini Bernay'deki askerî hastanede açtı.

FÜHRER UNUTMAZ

Aynı gün, üçüncü Reich'ın yüce şefi Adolf Hitler, Doğu Prusya'da, Rastenburg'daki karargâhında, günlük askerî konferansın yapıldığı toplantı salonuna girdi. Himmler ve Göring orada değillerdi. Benito Mussolini o gün diktatörü ziyarete geleceğinden, toplantı erken saate alınmıştı.

Konferans devam ederken, Albay Claus von Stauffenberg, çantasını, Hitler'in dayanmış, haritayı incelemekte olduğu masanın altında bırakarak usulca dışarıya çıktı. Tam beş dakika sonra şiddetli bir patlama duyuldu; toplantı salonunun camları ve tavanı yerinden söküldü; parçalanmış cesetler havaya uçtu. Hitler, ölüler ve yaralılar arasında, yıkıldığı yerden doğruldu. Elbiseleri lime lime, yüzü simsiyah olmuş, yaralanmış, ama kurtulmuştu.

1944 yılı, temmuzun 20'siydi; saat 12.42'yi gösteriyordu.

Fransa'da şiddetli yağmurlar ve dolu yağıyordu. Saat akşamın altısında radyo, Führer'e karşı bir suikast yapıldığını, ama başarısızlıkla sona erdiğini haber verdi. Hitler yaşıyordu.

Rommel, hastanedeki odasında şuursuz yatıyordu. Yüzü pansımandan görünmüyor, beynine dayanılmaz sancılar saplanıyor, ağırca zedelenen gözleri hemen hemen görmüyordu.

Aynı anda Rommel'in La Roche - Guyon'daki karargâhında, B. Ordular Grubu Kurmay Başkanı General Hans Speidel, Rommel'in masasında bulunan üç sayfalık gizli memorandumu ortadan yok etmekle meşguldü. Bu belge, 17 temmuz tarihini taşıyordu ve Hitler'e verilmek üzere hazırlanmıştı.

Rommel bunu, Normandiya cephesini teftişe çıkmadan önce bizzat dikte etmişti. Orduların batı cephesinde ümitsiz ve yararsız kanlı bir savaşı sürdürmekte olduklarını ve bu konudaki acı gerçekleri olduğu gibi anlatmaktaydı: Atlantik duvarı aşılmıştı, Göring'in hava kuvvetleri göklerden silinmiş ve ordu, her yanda ağır kayıplara uğramış, mânen de bitmişti.

Normandiya cephesinin çökmesi gün meselesiydi ve bundan sonra hiçbir güç, Müttefikler'in Rhin'e doğru atılıp, Almanya topraklarına girmelerini engelleyemezdi. Bin yıl süreceği hayaliyle kurulan Üçüncü Reich, Manş kıyılarında can çekişiyordu. Almanya, savaşı, Rusya'da olduğu gibi, burda da kaybetmişti.

İşte Rommel, diktatöre bunları anlatıyordu. Daktilolanmış metne Rommel, el yazısıyle bir de hâşiye eklemişti: **Bu durumu göz önünde tutmak ve ona göre davranmak zorundayız. Bu îkazı yapmak bir asker olarak, görevimdir**...

General Speidel'in anlattığına göre, Rommel bu satırları yazdıktan sonra bakışlarını, kurmay başkanına çevirmiş ve:

— Bu, ona tanıdığım son şanstır, demiş... Yine de akıllanmazsa, harekete geçeceğiz, Speidel...

Hitler Rommel'e cevap vermeyecek ve bu küstahça ültimatomdan ötürü onu asla affetmeyecektir.

KORKUNÇ TUTANAKLAR

Savaş devam ediyordu. 1944 ekiminde, Führer'in karargâhındaki gizli arşivler kasasında, üstünde **Hofacker** yazılı bir dosya duruyordu. İçindeki en korkunç belge, temmuz ayının son haftasında yapılan bir sorgunun tutanaklarıydı.

Rastenburg'daki suikastin başarısızlıkla sona ermesinden bu yana Amiral Wilhelm Canaris, ihtiyar Mareşal von Witzleben ve daha binlerce subay, ayrıca binlerce sivil, Gestapo'nun zindanlarına atılmış, işkence edilmiş ve çoğu idama mahkûm edilmişlerdi; birçokları ölüm kamplarına gönderilmişler, bir kısmı intihar etmişlerdi.

Himmler'in kayıtlarına göre tutuklananların sayısı 7.000'i bulmuştu. Bunlardan 4.000'i öldürüldüler.

Bununla beraber, suikastın elebaşısı Graff von Stauffenberg, beterine uğramaktan kurtulmuştu. 20 temmuzda, yani suikast günü, komploculardan biri tara-

Mareşal Rommel Tobruk cephesinde.

fından gece vakti gizlice kurşuna dizildi (1).

Hitler'in, mezbahadaki **sığırlar gibi** tepeleyin, diye emrettiği bir kısım komplocular, tekme - tokat Ploetzensee hapishanesine atılmış ve orada, piyano telleriyle duvarlardaki kancalara asılmışlardı.

Fransa'daki askerî komutan General Heinrich von Stülpnagel beynine bir kurşun sıkmış, ama ölmemiş ve gözlerini kaybetmişti. Berlin'e çağrıldı, mahkûm edildi, darağacına kadar sedye ile götürüldü ve üç yardımcısıyle birlikte asılarak idam edildi.

Batı orduları başkomutanı Gunther von Kluge azledildi. Akıbetini tahmin eden feldmareşal, siyanür içerek intihar etti.

Ve Almanya'da, Rusya'da, Fransa'da bir insan avıdır başladı. Bu iş, böyle şeylere ruhu yatkın olan Himmler'e ve yardımcılarına havale edildi.

Himmler ve S.S.'leri bu insan avını inatla ve insafsızca sürdürdüler. Berlin'deki Gestapo merkezine getirilen sanıklara en barbarca işkenceler yapılıyor, ağızlarından itiraflar alındıktan sonra, hazır bekleyen idam mangasının karşısına sürükleniyorlardı.

Tutuklanıp işkence edilenlerden biri de Yarbay Cäsar von Hofacker idi. Sonunda, muhtemelen bir uyuşturucunun etkisiyle bazı arkadaşlarının adlarını vermişti.

İtirafları kaydedildi ve tutanaklar saklandı. Bunların bir kopyası da Hitler'e gönderildi. İçinde yazılı adlardan biri, diktatörü fazlaca ilgilendirmiş, üstünden haftalar ve aylar geçtiği hâlde, ne unutabilmiş, ne de sindirebilmişti. Bu ad, Erwin Rommel idi.

BİR TUZAK

Herrlingen'de, o, 7 ekim cumartesi öğleden sonra Mareşal Keitel'in telgrafını alır almaz Rommel kararını verdi.

Yaralanıp uzun zaman cepheden uzak kalmasına rağmen, sivil elbiselere içi ısınamamıştı. Afrika savaşları sırasında giydiği sevgili özel üniforması ve mareşal bastonu birinci katta, bir odada duruyordu. Rommel, Wehrmacht'ın (Alman kara ordusu) çizmeli pantolonunu giymekte devam ediyordu; buna beyaz bir gömlek, koyu renk dradan bir ceket ve bir kravat eklemişti.

Telgrafı okuduktan sonra birden, karısı Lucie - Maria'ya döndü ve sakin bir sesle:

— Tuzaklarına düşecek kadar budala değilim. Hitler canıma kastetmiş madem, gelip alsın, dedi.

Rommel'in, pencereleri vâdilere ve or-

---

1) General Fromm komploya katılmış olmakla beraber, suikastin başarısızlığa uğradığını duyunca arkadaşlarının aleyhine dönmüş; böylece hükümet darbesinin de başarısızlığa uğramasına sebep olması yetmiyormuş gibi; komplocular dan olduğu meydana çıkmasın diye, içlerinde von Stauffenberg'in de bulunduğu bir grup arkadaşını kurşuna dizmişti. (Ç. N.)

manlara bakan geniş ve aydınlık çalışma odasında idiler. Bir köşeye çekilmiş duran Yüzbaşı Aldinger'in sesi duyuldu. Emir subayı:

— Herr Mareşal, müsaadenizle aynı kanaatte değilim... Hitler asla size dokunmaya cesaret edemez. Çok seviliyorsunuz ve tutuklanmanız büyük gürültülere sebep olur.

— Yanılıyorsunuz Aldinger. O sadik deli, hiçbir şeyden çekinmez. Kendisine gerçekleri olduğu gibi göstermek, Almanya'yı bozgundan ve korkunç bir kargaşalıktan kurtarmaktan başka suçu bulunmayan kişilerden kanlı bir öç almayı aklına koymuş bir defa.

Bir an yüzünde kaygılı bir ifade belirdi. Sonra şöyle devam etti:

— Berlin'e gidecek olursam, sağ dönmeme imkân ve ihtimal yok, Aldinger. Emin olun.

Rommel'in La Roche - Guyon'daki yardımcısı General Hans Speidel eylül başında Gestapo tarafından ânî olarak tutuklanmış ve Berlin'e götürülmüştü. Speidel'ın âkıbetinden kimse haberdar değildi. Rommel, bu tutuklamayı, kendisine yapılan bir uyarma sayıyordu.

Hitler, Naziler'in Almanya'yı mahva sürüklediklerini düşünme cüretini gösteren kimseleri asla affetmezdi. Üstelik şimdi, belki de en sevdiği mareşalinin bu durumdan bazı sonuçlar çıkartmayı düşündüğünü, Livarot'daki o feci kaza başına gelmeseydi, 20 temmuzda isyancılara yardım edeceğini tahmin ediyordu.

Mareşalliğini 1942'de Tobruk savaş alanında kazanmış olan Rommel, savaşın kaybedildiğini çoktan biliyordu. Zaferlerin peşpeşe kazanıldığı devirde Nazi generalini en mükemmel şekilde canlandıran adam, şimdi, Führer'ine karşı çıkmış ve başı istenen bir isyancı durumuna düşmüştü.

Birden, Aldinger'e dönüp:

— Berlin'e telefon edin, dedi. Kuruntuya kapılmış olmayayım. Keitel'i isteyin.

HOFACKER'İN İTİRAFLARI

Az sonra genel karargâhla bağlantı kuruldu. Telefona, ordu personel dairesi şefi kaba ve alkolik General Wilhelm Burgdorf çıktı.

— Herr Mareşal, dedi; Führer, Mareşal Keitel'e tâyininiz konusunda sizinle görüşmesini emretti. Konferans salı 10'da yapılacak. Ulm'a özel bir tren gönderilecek; saat akşamın 9'unda bineceksiniz...

Rommel, kuru bir tonla, birkaç ay daha kendisi için hiçbir komutanlığın söz konusu olamıyacağını anlattı. Doktorları, Dr. Stock ve Tübingen Üniversitesi nöropsikiatrı Prof. Albrecht bu noktada kesin konuşmuşlardı.

— Öyle ki, bu yolculuk tamamıyle yararsız, diye ekledi. Sağlık durumum müsait değil.

Karşısındakinin ısrar ettiğini görünce:

— Tedavim bitmedi henüz, Burgdorf, dedi. Gelecek hafta yeniden muayene edecekler...

Berlin bağlantıyı kesti; Rommel alıcıyı yerine yerleştirdi. Aldinger'in anlattığına göre, Mareşal bir an «kaygılı, sinirli ve huzursuz» kaldı. Bu konuşma onu allak - bullak etmişti. Odada bir süre yukarı - aşağı gezindi. Tâyin edileceği görevden söz ederek:

— Doğu'ya gönderecekler herhalde... dedi.

Aldinger,

— Herr Mareşal, kabûl edecek misiniz yoksa? diye sordu.

Rommel:

— Sevgili Aldinger, dedi, oradaki tehlike öyle büyük ki, her türlü kaygı, onun yanında hiç kalır. Ruslar Avrupa'ya geçici bir zaman için bile hâkim olurlarsa, hayat, yaşamaya değer olmaktan çıkar... Evet Aldinger, beni Doğu'ya göndermeye kalkışırlarsa, giderim...

Madame Rommel kaygıyle susuyordu.

O sırada Hitler'in genel karargâhında üç kişi pürdikkat bekleşiyorlardı: Himmler, Martin Bormann ve General Burgdorf. Bunlar, Cäsar von Hofacker'in sorgu tutanaklarında, Rommel için korkunç sonuçlar doğurabilecek bir cümlenin bulunduğunu biliyorlardı: **Berlindekiler'e, bana güvenebileceklerini söyleyin.**

Berlindekiler'e, yani Stauffenberg'e, Beck'e, Gardeler'e ve bugün hepsi ölmüş olan öteki suikastçilere.

BİR GEZİNTİDEN DÖNÜŞTE

Aradan dört gün geçti. 12 ekim perşembe sabahı, bir ziyaretçi Herrlingen'deki evin kapısını çaldı. Bu, Rommel'in Fransa'daki deniz kurmayı Visamiral Frederich Ruge idi.

Feld Mareşal, Ruge'ye:

— Hitler denen o hayalci, bütün bütüne aklını kaçırmış, dedi. Benden kurtulmayı kafasına koymuş ve bunun için her çareye baş vuracak. Ama beni ele geçiremiyecek.

Amiral, eski şefinden ayrılırken, Hitler'in elinden kurtulabilecek bir tek insan

var mı? diye düşünüyordu. Ve Rommel'i bir daha görebileceğinden şüpheliydi.

Birden olaylar hızlandı. Cuma sabahı Rommel karısını alıp otomobille uzun bir gezintiye çıktı. Aldinger de onlarla beraberdi. Eve geç döndüler.

Rommel, bürosuna girdiği zaman, Stuttgart Askerî Komutanlığı'ndan gelen bir telefon mesajı buldu. Konuşmayı Rommel'in şahsî kurmayından genç bir çavuş yapmıştı. Yüzbaşı Aldinger mesajı şefine okudu.

— Burgdorf geliyor, dedi.

Bir haber daha ulaştı. Hâlen bir Luftwaffe birliğinde yardımcı er olan oğlu Manfred sabah 6 treniyle izinli geleceğini bildiriyordu.

EV KUŞATILIYOR

Manfred Rommel çayını içti ve babasına baktı. Feldmareşal ayağa kalkmıştı.

— Gel Manfred, dedi. Seninle bir tur yapalım.

Hava sıcak ve güzeldi. Manfred, Rommel'in tek evlâdıydı. Doktorluk tahsil ediyordu; ama babasının şanı, onu çevreleyen destanî hayranlık ve heyecanlı atmosfer, çocukluk ve delikanlılık çağını öyle bir doldurmuş ve etkilemişti ki, genç adam az çok ezilmiş hissediyordu kendini. Yolda, Manfred'in geleceği konusu açıldı. Rommel oğluna:

— Bir karar almak için vakit henüz erken, dedi. Savaşın sonunu bekle hele...

Baba - oğul bahçede sakin sakin gezinedursunlar, Gestapo ve S.S.'in arabalarından birtakım silâhlı adamlar çıkmakta, evi ve parkı kuşatmaktaydı.

Saat 11'e doğru Rommel, birinci kattaki odasına çıktı. Az sonra, yakasında meşe yaprağı armalı deri ceketten ve siyah çizmeden ibaret Afrika ordusu üniformasını giymiş olarak döndü. Babasının öğleden önce resmî bir ziyaret beklediği Manfred'e söylenmişti.

Yüzbaşı Aldinger koltuğunun altında bir dosya ile şefinin odasına girdi. Bir süre büroda yalnız kaldılar.

Herrlingen kilisesinin çanları öğleyi çaldı. Tam o sırada koyu yeşil bir araba kapının önünde durdu. İçinden iki general indiler; kırmızı suratlı ve dev yapılı Burgdorf ile ufak - tefek, çelimsiz Ernst Maisel. Emir subayı binbaşı Ehrensperger birkaç adım geriden geliyordu.

Burgdorf ve Maisel salona girdiler. Manfred ve annesi de orada idiler. Rommel odanın ortasında, dimdik ayakta duruyordu.

General Burgdorf, Rommel'le yalnız görüşmek istediklerini söyledi.

Bir saat kadar sonra salonun kapısı açıldı ve Rommel hızlı adımlarla merdivenleri çıkmaya başladı. Karısının odasının önünde durdu. Maria Rommel kocasını eşikte kaskatı durmuş görünce dehşetle irkildi. Mareşal'in yüzü sapsarı idi ve gözlerinde korkunç bir ifade vardı.

— Bir saat sonra ölmüş olacağım, Lu, dedi.

Madam Rommel, aylardan beri, o ânın gelip çatacağı korkusu içinde yaşıyordu. Zavallı, hıçkırıklarını zaptedemedi ve:

— Erwin, Erwin, diye inledi sadece.

Rommel, kollarını karısının omuzlarına doladı. O sırada Manfred içeriye girdi ve babasının şunları söylediğini duydu:

— Zehirle, şerefsizlik arasında bir seçim yapmamı istiyorlar. İntihar etmem emrediliyor.

Rommel oğluna dönerek şu sözleri ekledi:

— Manfred, sevgili oğlum; bir Alman askeri için, benim için başka yol yok...

ÜÇ SANİYE BİLE SÜRMEZ

O ânı izleyen olaylar Manfred Rommel için kâbuslu bir rüyadan farksızdı.

Hitler'in emriyle, Burgdorf onu vatana ihanetle suçlamıştı. Feldmareşal'in güçlükle zaptettiği şaşkınlığı, Burgdorf'un gözünden kaçmadı. Kuru bir jestle çantasını açtı, içinden daktilolu sayfalar çıkarttı, masanın üstüne, Rommel'in önüne koydu.

— Bunlar size yeterli bilgi verir sanırım, Herr Mareşal, dedi.

Rommel pencerelerden birine yaklaştı ve belgeleri okudu. Bunlar Hofacker'in itirafları ve General Stülpnagel'in başarısız intiharından sonra Verdun Hastanesi'nde, ameliyat masasında yarı baygın yatarken, birkaç defa Erwin Rommel adını söylemiş olduğuna dair bir rapordu.

Feldmareşal, kâğıtları masanın üstüne fırlatarak:

— Bütün bunlar yalan, dedi. Hiç bir şeyi ispatlamaz.

Ama bunu söyler söylemez de, itirazların bir işe yaramıyacağını düşündü. Burgdorf, Hitler'den kendisini, Tobruk zaferinin ve Üçüncü Reich'ın en parlak zaferlerinin yaratıcısını tevkif etme emrini almıştı.

Suçsuzluğunu isbat edebilse bile — Rommel, Hitler'in öldürülmesine hep karşı çıkmıştı — aleyhindeki deliller o kadar kuvvetliydi ki, adalete teslim edilmesi hâlinde kurşuna dizileceği, hattâ âdî bir cani gibi asılacağı şüphe götürmezdi.

Öyle olduğu hâlde, bir âlicenaplık gös-

termiş, Rommel'in vatanına ettiği hizmetleri göz önünde tutarak 1940 - 1942 yıllarının zafer arkadaşını hapis ve idamın yüz karasından kurtarmak istemişti.

Burgdorf soğuk bir edâ ile:

— Mareşal Keitel size teslim edilmek üzere bir siyanür hapsülü verdi bana, dedi.

O ana kadar ses çıkartmadan duran General Maisel, zehirin çok ânî etkili olduğunu söyledi.

— Üç saniye sürmez, diye de tasrih etti.

Herşey, en ufak teferruatına kadar düşünülüp düzenlenmişti. Zırhlı ve içi tıka basa S.S.'lerle dolu beş araba, generallerle birlikte gelmiş, ama kasabada kalıp, bellibaşlı yolları tutmuştu. Bütün çıkışlar kesilmişti; her taraf kontrol altındaydı. Karşı gelmek imkânsızdı.

ÖLÜM HIÇKIRIKLARI

Rommel, bahçenin çakıllı yolunda ağır ağır ilerliyordu. Gece fırtına çıkmış, ama toprak, yağmuru iyice emmişti; şimdi, sonbaharın ılık güneşinin altında toprak burcu burcu kokuyordu.

Birden, yeşilliklerin içinden bir karaltı fırladı ve Rommel'in dizlerine sıçradı. Bu, Fransa'dan getirdiği köpeği Wolf idi. Feldmareşal onu okşadı ve babasının bir işareti üzerine Manfred hayvanı eve soktu.

Rommel'in sol elinde kırmızı kadifeli, kartal ve gamalı haçlı altın mareşallik bastonu vardı. Birden onu, deri ceketine vurdu ve emir subayına dönerek:

— Aldinger, dedi. Üstümde beş yüz mark para var, ne yapsam?

Duyduğu acıyla perişan olan emir subayı:

Rommel, sonunda yenilmeye başlamıştı. İşte onun birliklerine mensup bir tank, bir İngiliz askerine teslim oluyor.

— Herr Mareşal! Ne önemi var... diye kekeledi.

Rommel:

— Öyle ya, diyerek cüzdanı cebine koydu.

Her tarafı garip ve ağır bir sessizlik kaplamıştı. Herrlingen'deki evin çakılları bu kadar acayip, matemli bir gürültüyle takırdamamıştı hiç. Manfred Rommel'in kulaklarından hiç gitmeyecekti, bu sesler.

Birinci katın pencerelerinden birinin gerisinde birden yaşlanıveren kadın, bahçeyi sert ve kararlı adımlarla geçip uzaklaşan kocasının peşinden yaşlı gözlerle bakıyordu. Lıcue - Maria Rommel, kocası gözden kayboluncaya kadar orada öyle kaldı.

Araba, yolun üstünde bekliyordu. Rom-

mel büyük bir soğukkanlılıkla oğlunun ve emir subayının elini sıktıktan sonra arka sıraya geçip oturdu.

Burgdorf ve Maisel de bindikten sonra kapılar kapandı. Siyah S.S. üniformalı şoför, arabayı hareket ettirdi. 14 ekimdi, saat 13'ü gösteriyordu.

Araba, Ulm'un batısındaki Blaubeuren yolunda birkaç kilometre gittikten sonra General Burgdorf şoföre durmasını emretti. Şoför ve Maisel indiler; telâşlı adımlarla ormana doğru uzaklaştılar.

Döndüklerinde Burgdorf'un, asfaltın üzerinde arabadan az uzakta sinirli adımlarla dolaştığını gördüler. Burgdorf saatine baktı ve onlara bir işaret yaptı. Üçü birden arabaya yaklaştılar. Rommel, bıraktıkları yerde idi, ama çökmüş, başı hafifçe öne düşmüştü. Mareşallik bastonu, yanında, sıranın üstünde duruyordu. Şoför, Mareşal'in yere düşen kasketini eğilip aldı.

Rommel'in hâlâ nefes aldığını ve vücudunun ihtilâçlarla sarsıldığını o zaman farkettiler. Halbuki orada duralı, yaklaşık olarak on dakika geçmişti. Zehir, General Maisel'in dediği gibi ânî etkili değildi.

ÖLÜM MARŞI

Otomobil, yeniden yola koyuldu ve hızla Ulm'daki askerî hastaneye doğru yol aldı. Hastaneye geldikleri zaman saat 13.25'i gösteriyordu. Rommel'in kalbi durmuştu; dik bedeni soğuk bir cesetti artık.

Hastanenin başhekimi, Burgdorf'un emrine uyarak, Rommel'in, beyin kanamasından öldüğüne dair bir rapor verdi. Ve otopsi yapmaya koyuldu.

O sırada General Burgdorf öfkeyle içeriye girdi.

— Hayır! Yeter! Otopsiye gerek yok! diye haykırdı. Cenazeye dokunmayın! Berlin'den emir var!

Doğruydu. Aynı anda Herrlingen'deki evin telefonu çalıyordu.

Yüzbaşı Aldinger açtı. Alacağı haberi biliyordu. Ama yine de Burgdorf'un emir subayı Ehrensperger, Mareşal Rommel'in öldüğünü haber verince, bir an donup kaldı. Ehrensperger sinirlendi:

— Ne susuyorsunuz? Duydunuz mu? diye çıkıştı.

Aldinger toparlandı ve bitik bir sesle:

— Evet! Evet! diye kekeledi.

Önceden kararlaştırıldığı gibi Feldmareşal Rommel'in cenaze töreni görülmemiş bir ihtişamla düzenlendi; bir gün millî yas, askerî bando, gamalı haçlı ve kanat açmış kartallı sancaklar, defne dalları... Tören üniforması giymiş askerî birlikler, **«Tanrılar Gurubu»** (2) müziğinin refakatinde, İkinci Dünya Savaşı'nın en ünlü Alman askerine son saygı görevini yerine getirdi.

Kocasının cenazesi Herrlingen'e getirildiği zaman Madame Rommel bir süre onunla başbaşa kalmıştı. Birşey dikkatini çekti. Rommel'in yüzünde, sağken çok seyrek görmüş olduğu bir ifade, olağanüstü ve sonsuz bir istihfaf ifadesi vardı...

2) Wagner'in operalarından biri.

Mareşal Rommel, çöl savaşlarında bir dinlenme ânında.

Amiral Osman Paşa'nın yüzbaşılık resmi.

Ertuğrul Firkateyni Komutanı
Amiral Osman Paşa'nın Mektupları: 2

YENİ BELGELER

YAZAN: OSMAN ÖNDEŞ

BAHRİYE Nezâreti, Ertuğrul'u sefere çıkartırken nasıl bir masa memuru kisvesinde hakikatlerden uzak kalmışsa, bu uzak diyarlardaki Ertuğrul için verdiği emirlerle, yine aynı kısır görüşlere saplanmış durumdadır.

Nezâretin verdiği emirler, daha ziyade zevâhiri kurtarmak kabilindendir. Mektûbî kalemi 624/97 numarada kayıtlı vesika, Japonya'da bulunan Ertuğrul firkateyn komutanlığına gönderilmiş bir emri ihtiva etmekte olup, bugünkü anlatım şekline göre düzenlenmiş özeti şöyledir: «Japonya'da bulunan Ertuğrul firkateyni komutanlığına,

Firkateynin avdetine müsait güney rüzgârlarının esme mevsimi olan ekim ayına kadar, Japonya sahillerinden Goraka, Hibogo, Nagasaki ve hattâ güneyin en meşhur iskelesi bulunan Şanghay limanında vakit geçirilmesi uygundur.

Padişah hazretlerinin 2 haziran 1306 tarihiyle yayınlanmış olan yüce hükümlerine göre, Müslüman ahalisi çok olan Kalküta'ya dahi uğranılması lâzım geleceğinden, gerekli olan hususların yerine getirilmesi. 6 Zilkade 1307».

Yine Bahriye Nezâreti'nin Mâbeyn-i hümâyûn'a gönderdiği ve Mektûbî Kalemi 641/25-1 numarada kayıtlı olan yazının son kısmı şöyledir:

«... Amiral Osman Bey'in Singapur'da olduğu gibi yeterli bir müddet Japonya'da beklendikten sonra hareketin uygun olacağı şeklindeki cevabı, fırkateynin seyr ve seferinden doğan iyi tesirin, ecnebiler tarafından kötü tefsire uğramaması düşüncesine dayanmaktadır. Ayrıca, Müslüman ahalisi en çok olan Kalküta'ya uğraması faydalı görüldüğünden, bu konuda padişah hazretleri her ne şekilde emir buyurursa, ona göre talimat verilecektir.

29 mayıs 1306»

Bahriye Nezareti, harekete hazırlanan Ertuğrul firkateynine bir yazı göndermiştir. Mektûbî kalemi 624/3 numarada kayıtlı yazı, Osman Paşa'ya gönderilmiş olan bir emir ve açıklamayı ihtiva eder:

«Japonya'da bulunan Ertuğrul firkateyn-i hümâyûnu komutanı Osman Paşa'ya,

«Avdete müsait güney rüzgârlarının esme mevsimi olan ekim ayının başlamasına kadar geçecek müddet süresince, Japonya sularında kalınması, Ertuğrul firkateyninin hâli hakkında bazı dedikodulara sebep olacağından, görevini tamamladıktan sonra, orada bir aydan ziyade va-

kit geçirmeyip, avdet etmek üzere hareket ederek Japonya sahillerinden Osaka, Hibogo ve Şanghay limanlarına gidilerek birer ay kalınması.

«Singapur'dan 27 şubat 1305 tarihinde gönderilmiş olan yazılarınızda, gerek Japonya'ya gidişte ve gerekse dönüş seyrinde kömür istemiş ve 8.000 liranın kifayet edeceğini açıklamıştınız. Selâmetle Yokohoma'ya varışınız, bu konudaki telgrafınızdan anlaşılmıştır. Aynı şekilde Allah'ın lutuf ve inâyeti ile yine tecrübeniz sayesinde selâmetle avdet etmenizde, başarıya ulaşmanız tekrar dua olunur.

«Yukarıdaki şekilde hareket etmeniz padişah hazretlerine arzedilmiş olup, uygun bir zamanda hareket edilmesi ve açıklanmış limanlara uğranarak, keyfiyetin gerek limanlara intikalde, gerekse limanlardan ayrılışta bildirilmesi gereklidir.

«Ertuğrul firkateyninin Japonya'ya gidiş seyri sırasında bilinen ârızası sebebiyle kömür bakımından birçok masraf yapılması mecburiyeti hâsıl olmuştu. Yüce devlet hazinesinin bilinen durumunun tasarruf kaidesine âzamî derecede uymayı gerektirmekte olduğunun şahsınıza izahına ihtiyaç yoktur. Şimdi maaşlar vesaire dahil olduğu hâlde, yurda intikal seyri masrafları için, yüce devlet hazinesinden 5.000 lira daha alınıp gönderilecektir.

ISTANBUL'A KADAR YELKENLE GELİNİZ

«İşte bu imkânsızlık bilhassa dikkate alınarak, tasarrufa büyük bir itina ile uyulması ve seyir esnasında bir mecburiyet ve kat'î ihtiyaç meydana gelmedikçe kömür sarf olunmayarak, Allah'ın yardımı ile Yokohama'dan Istanbul'a yelkenle yol alınması, velhâsıl göndereceğimiz bu para ile idare-i maslahat olunması şarttır. Fakat Istanbul'a bir an evvel ulaşabilmek arzu ve isteği ile Allah korusun bir kaza vukuuna sebep olabilecek acelecilik gibi hatalardan çok dikkatle kaçınılması ve herhâlde temkinli olma kaidesine ve ihtiyata riayet edilmesi.

26 Şevval 1307

Zavallı Osman Paşa, gemisinin hâlini, imkânsızlıklarını defalarca yazmıştır. Gemisi eskidir, kömürlükleri küçüktür, makineleri kifâyetsizdir. Uzun seyir yapma imkânları yoktur; yelken değil, makine dahi çalıştırsa, geminin baştan gelen denizlerle başa çıkamadığını ve çok tehlikeler doğduğunu bizzat görmüş ve bildirmiştir.

Yolcu gemilerinin okyanuslarda muntazam seferler yaptığı ve saç gövdeli gemilerin çoktan gemi inşa alanında yerleştiği bir devirde, ahşap Ertuğrul'da çektiklerinden dolayı firar veya intiharın mümkün olacağını dolaylı şekilde ağabeyine yazmıştır.

Müsait rüzgârları beklemek zorundadır. Ancak bu şekilde iptidaî bir seyirle, yelken açarak yola devam edebilecektir. Bütün bu gerçekleri madde madde bildirmiştir. Hakikat meydanda iken, Bahriye Nezâreti'nin insanı kahreden emri, aslından naklettiğim üzeredir.

Deniliyor ki, «İdare-i maslahat ediniz». Denizin gazabı ile idare-i maslahat edilemeyeceğini biz denizciler çok iyi biliriz. Geçmiş hayatımızın kâbuslarıdır bunlar...

DÖNÜŞ BAŞLIYOR

Tuğamiral Osman Bey'in Yokohama'dan yolladığı bir telgrafın metni şöyledir:

«Hepimizin sıhhati yerinde olup, inşallah gelecek hafta hareket edileceği umulmaktadır. 1 eylül 1890».

Amiral Osman Bey 13 eylül 1890 tarihinde Yokohama'dan bir diğer telgraf daha göndermiştir:

«Yarın değil, öbürgün hareket olunacağı umulmaktadır».

Ertuğrul firkateyni Japonya'daki görevini tamamladıktan sonra, Yokohama'dan vatana müteveccihen, hasret ve özleyiş dolu kalpleri hâmilen 15 eylül 1890 tarihinde, yani pazartesi günü çıkmıştır. Bu günden, kazanın vuku bulduğu perşembe gününe kadar geçen 87 saat, bu yaşlı teknenin can çekiştiği son nefesleridir.

Nasıl vuku bulduğu pek çok yönlerden meçhul kalmakla beraber, bu feci kazadan kurtulabilenler içinde bulunan gemi imamı Ali Efendi'nin ve bazı erlerin ifadelerine nazaran, bu fedakâr ve talihsiz subay ve erlerin facialarını anlatan mersiyeleri, kalpleri parçalayan birer hâtıra olarak yaşayacaktır.

SON İKİ BELGE

Ertuğrul firkateyni son derece kifayetsiz ve eski bir gemi idi. Açık denizlere göre yapılmamış olduğundan denizci bir tekne de değildi. Bu sebeple İngiliz bahriyesinden olup, Türk donanmasında teknik sınıf hizmetlerini yapan İngiliz Harty Bey, yani Ertuğrul'un çarkçıbaşısı «Gemi batar» diye rapor vermişti. Aylar sonra Bahriye Nezâretinin yazdığı yazı ise aşağıdadır:

«Mâbeyn-i hümâyûn başkitâbetine,

Japonya'ya gitmekte bulunan Ertuğrul firkateyni, Uzak Doğu'da, Singapur'a var-

Zamanın Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa.

mış olup, bu haber, gemi komutanından alınan telgrafta öğrenilmiştir.

Bu da başarı teşkil ettiği gibi, bâdemâ oralarda hâkim kuzey rüzgârlarının şiddetle esme zamanıdır. Mezkûr firkateynin yelkenlerini kullanmak suretiyle volta ederek seyir ve seferine devamı elzem olduğu hâlde, kuzey rüzgârlarının şiddetle yoldan alıkoyucu bir rol oynayacağı sebebiyle, geminin Hongkong'a kadar sarfetmesi gereken kömürü alması da imkânsızdır.

Bu şartlar altında yalnız makine çalıştırmak suretiyle Hongkong'a gitmesi dahi kabil olmayacağından ve şu hâlde geminin Japonya'ya kadar gidebilmek için güney rüzgârlarının esme mevsimi olan haziran ayına kadar Singapur'da kalması ve avdet için de kuzey rüzgârlarının esme mevsimi olan gelecek ekim ayına kadar Japonya'da beklemesi gerekmektedir. Bu mecburiyet ve hakikate mukabil, oralarda fiyatlar son derece yüksektir ve geminin bu derece uzun bir zaman beklemesi lüzumsuz bir masrafa sebep olacaktır.

Eğer yüksek huzurlarınız tarafından bir mahzur yoksa, tasvib buyurulursa, Osman Paşa'nın, firkateyni orada bırakıp, o sulara mahsus yüksek süratli posta vapurlarına binerek Japonya'ya gitmesi...»

Bahriye Nezâreti şimdi güç durumu sezdiği için, bir açık vermektedir ve «o sulara mahsus yüksek süratli» posta vapurlarından bahsetmektedir. Ertuğrul ise, o sulara mahsus değildir ve bu hakikat çok geç kabûl edilmiştir...

Facianın son satırlarını ve karar kısmını, başlangıçta İngiliz Harty Bey'in verdiği rapordan alarak tamamlıyalım. Bu devri yaşamış Süleyman Nutku Bey'in «Hâtırât»ında, bu anılar şöyledir:

«Harty Bey'in rapor verdiği, müteakıp günlerde kat'iyetle anlaşıldı. Harty Bey raporunda tamir için birkaç defa havuza girip çıkmış olan bu salaş geminin kazanının onarım görmediğini ve her seferinde de aynı kazanla havuzdan çıkıldığını, kazan altının asla tetkik ve tamir edilmediğini, makinelerinin harap bir durumda olduğunu, tahrik gücünün son derece yetersiz olduğunu bildiriyordu. Yine Harty Bey, makinelerin güçsüzlüğünden dolayı, koca teknenin ancak 8-9 mil sürati çok kısa bir süre yapabileceğini, sonra bu sürati dahi yapamıyacağını açıklamaktaydı. Netice olarak, Ertuğrul, böyle tehlikeli ve ağır denizleri olan uzak bir sefer için elverişli değildi ve yelkenle seyir için, havalar ne kadar elverişli olursa olsun, Ertuğrul bu büyük seyahati icraya hiçbir zaman muktedir değildi.

Fakat Bahriye Nâzırı, kararını sadârete arzetmiş ve geminin mezkûr seferi yapabilecek kabiliyette olduğunu açıklıyarak, müsaade dahi almıştı. Neticede, İngiliz Harty Bey, Bahriye Nezâretinin bir yıldırım emri ile Ertuğrul'dan alınıp, İdare-i Mahsûsa'nın adalara işleyen vapurlarından birine tenzil-i rütbe ile çarkçıbaşı olarak verildi».

Bahriye nâzırı daha sonra, İmalât Komisyonu ile Fabrikalar Komisyonu'na Ertuğrul firkateynini muayene etmeleri için emir vermiş ve teşkil edilen heyet, Ertuğrul'u mükemmel evsafta bulup, raporlarını imzalamışlardı.

Ünlü Müsteşrik Armin Vambery'nin Asya Yolculuğu 4

Hıyve'den Buhârâ'ya

ÇEVİRENLER: GABRİELLA KALMAN - HÜSNÜ MENGENLİ

MİSAFİR kaldığım töşebaz' (metinde aynen böyledir) ın içinde bir mescidle büyük bir su deposu bulunuyordu. Burası umumî bir yer sayıldığı için ziyaretçilerle dolup taştı. Özbekler'in giyinişlerini, yaşama tarzlarını ve bütün alışkanlıklarını hiç belli etmeden inceleme fırsatını bulabildim; bir çoğuyle de tanışma imkânını elde ettim. Erkekler başlarına mahrûtî bir külâh, ayaklarına da şekilsiz bol, meşinden bir çizme giyiyorlar; yazları bundan başka, bir uzun gömlek, giyinişlerini tamamlıyor. Kadınlara gelince, geniş ve kocaman 15 - 20 tane yazmaya benzer örtülerin bir araya gelip sarılmasıyle meydana gelen bir çeşit sarık sarıyorlar. Bunaltıcı sıcaklarda bile, kat kat elbiseler içinde, ayaklarında kocaman ağır çizmeler olduğu hâlde, koca koca su testileri taşımak zorundalar. Kadınlar, kaç defa kapımın önünde durup «hâk-i şifa» (şifa toprağı) istediler. Bu toprağı hacılar, Peygamber'in Medine'deki evinden getiriyor, hekimler de her çeşit hastalığa karşı bunu kullanıyorlarmış. Bana bir de «nefes» için yalvarıp, bütün dertlerini sayıp döküyorlardı. Bu isteklerini tabiatıyle yerine getirmeliydim; acıyan yere elimi koyuyor ve oldukça kuvvetle iki - üç kere üflüyorum. Bu işten sonra, hasta, genellikle derin bir nefes alıyor, çoğu da derhal iyileşme belirtileri hissettiğini söylüyordu. Gerek ben, gerekse hacı arkadaşlarım bu «nefes - etme» işinde pek parlak bir başarı kazandık. Şahsen ben, 15 altın kazandım.

HANIN GÖZÜNE GİRİYORUM

Mihterin sırf benim hâmim Şükrullah Bey'e karşı beslediği kin yüzünden, benim de aleyhimde çalıştığına kanaat getirdim. Gerçi, Türklüğüm hakkında bir şüphe besleyemezdi, fakat hana, benim sözde bir derviş olduğumu, gerçekte ise, sultanın gizli bir memuru olarak Buhârâ'ya gittiğimi kabûl ettirmek çabasındaydı. Bu dönen dolapları bana haber verdiler. Böylece, huzura kabûlden birkaç gün sonra, hanın beni ikinci defa davetine hiç de şaşmadım. Ziyaretine gittiğim zaman han, büyük bir tonlantıda bulunuyordu. Huzuruna girer girmez beni bir soruyla karşıladı; bu dünyayla ilgili bilimlerde de derin miydim? Belâgat ilmine sahip olduğum doğru muydu? Istanbul uslûbuyle birkaç satır yazmamı, böyle bir yazıyı görmek istediğini söyledi. Bunun, mihterin bir düzeni olduğunu biliyordum; mihter, uslûbunun güzelliğiyle şöhret sahibiydi, hacı arkadaşlarımdan, hakkımda bir soruşturma da yapmıştı. Bunu bildiğim için yazı takımlarımı çıkardım ve şunu yazdım: «Ey haşmetli, kudretli, azametli han! Yâ emîr! Ben, senin hüküm-

darlığının nimetlerine boğulmuş âciz, hakîr bir hizmetkârım. «Her iyi muharrir, bir delidir» diyen atasözünü göz önünde bulundurarak bugüne kadar belâgat ilmiyle meşgul olmadım. Ayrıca şu atasözünü de biliyorum: «Eğer kusur, emîrin tasvibini kazanırsa, fazilet olur». İşte, bu satırları, bu atasözüne dayanarak yazmaya kendimde cesaret buldum».

Bu büyük hitap ve sözler, hanın hoşuna gitti. Mihtere gelince; kendisine yöneltilen serzenişi anlayacak zekâdan yoksundu. Yer gösterdiler, ekmek ve çay ikram ettikten sonra, han, beni konuşmak için yanına çağırdı. Bu seferki konuşma konusu yalnız ve yalnız politikaydı, fakat ben dervişliğime sadakat göstererek bu konuya da esaslı bir alâka göstermedim, ağzımdan her sözü zorla çekip çıkarmak lâzımdı. Mihter ise, her cümlemi, her ifademi açıkgözlükle bekliyor, dikkat ediyor, böylece şüphelerini ispatlıyabilecek birşey çıkarabileceğini ümit ediyordu. Fakat bu gayreti boşa çıktı. Han, lutûfkârlıkla bana güvendiğini yine belirterek, ayrılabileceğimi söyledi. Günlük ihsanı almamı bana hatırlattı. Beni hazinedârın yanına götürmek için yanıma bir yasaul (metinde aynen böyledir) verdiler. Şahsım için emredilmiş parayı derhal veren haznedarı acayip bir meşguliyet içinde buldum. Kendisiyle karşılaştığım anda hıl'atleri düzene koymakla uğraşıyordu. Hıl'atler, kahramanlık gösterenlere mükâfat olarak verilen şeref libaslarıdır. İpekten ve hepsi çiğ renkli, altın çiçek işlemeli bu elbiseler dört çeşitti. Haznedar bunları dört ayrı gruba ayırmıştı: dört başlı, on iki başlı, yirmi başlı ve kırk başlı diyerek isimlendiriyordu. Bu isimlendirme benim çok garibime gitti, çünkü elbiselerin üzerinde en ufak bir alâmet bile yoktu ki bunları belirtsin. Bunu sorduğum zaman, hazinedar cevap yerine, beni ertesi gün büyük meydana davet etti. Kararlaştırılan saatte orada bulundum. Ordugâhtan toz toprak içinde yüz kadar süvari geldi. Herbiri birkaç esir getiriyordu ki, aralarında kadınlar, çocuklar bile vardı. Kimi atın kuyruğuna, kimi eğere bağlıydı. Bundan başka, her atlının eğerinde bir heybe vardı.

Büyük meydana varınca her süvari, ya hana, yahut memleketin büyüklerinden birine hediye olarak getirdiği esirleri sundu. Sonra, çuvallarını çözüp, iki ucundan tutup sallıyarak içindekileri patates çuvalı boşaltır gibi boşalttılar. Bunlar insan kafalarıydı, öldürülen düşmanların kelleleri! Heybeden savrulan insan başları,

Kelleleri patates gibi boşalttılar.

orada kayıt yapan memurun ayağına yuvarlandı. Memur, atlıların herbirinin getirdiği kelleleri sayıp, her biri için süvarisine bir makbuz verdi. Yardımcısı ise, toplanmış kafaları ayağıyle tepe tepe birer yığın hâline getirdi. Makbuzları alan süvarilere gelince, birer birer dörtnala ayrılarak mükâfatları olan dört, on iki, yirmi veya kırk başlı şeref libaslarını, hıl'atlerini almaya gittiler.

GÖZLERİ OYULANLAR

Beni hazinedara götürmüş olan yasaulun, önce bir başka emri de yerine getirmesi gerekiyordu: pek tabiî, ben de onunla birlikte gitmeliydim. Üçüncü avluda otuz kadar çaudor (metinde aynen böyledir) harp esiri bulunuyordu. Yasaul, bunlara karşı uygulanacak olan han emirnâmesini götürüyordu. Bu zavallıların vücudu paçavralar içindeydi. Ölüm korkusu ve günlerden beri çektikleri ıztırap, onları hortlaklara döndürmüştü. İki ayrı grup hâlinde duruyorlardı. Birinci grupta kırkını geçmemiş, yani esir olarak satılabilecek veya hediye edilebilecekler, ikincide ise, ya eskiden bulundukları mevki icabı, ya da ileri yaşları sebebiyle aksakallı ihtiyarlar, veya lider durumunda olanlar. Onların bu durumlarından dolayı bunlar hakkında han, lâyık gördüğü cezayı verirdi. Birinci gruptakileri onar, on beşer kişilik kitleler hâlinde, boyunlarında lâlelerle birbirlerine bağlı olarak bir yere götürdüler. Öbür gruptakiler ise, sabırlı bir teslimiyet içinde, mezbahaya götürülecek koyunlar gibi, feci âkıbetlerini bekliyorlardı. Bir kısmını idam meydanına, darağacına götürdüler. Sekiz ihtiyar esir ise, cellâdın bir işaretiyle sırtüstü yere yattı. Bu vaziyette önce ellerini, ayaklarını bağladılar. Cellâd, dizini onların göğsüne dayayıp çökerek sıra ile gözlerini sivri bir çubukla oydu. Bu hunharca işini bitirince, kanlı çubuğu, mazlûm bir «aksakal»ın sakalına sildi. Cellâdın bu işkencesi sona erip, zavallıların elleri, ayakları çözülünce, el yordamıyle ayağa kalkışları çok müthiş, yürekler parçalayıcı bir manzaraydı. Bazıları birbirleriyle tokuştular, bazıları ise takatsizlikten yere yığılıverdi, ıztırapla inliyerek, dişlerini toprağa geçirip, toprak çiğnediler. Bu sahneyi, ömrüm oldukça tiksinti ve korkuyla hatırlıyacağım.

Şükrullah Bey'le, memleket içinde iki hafta süren bir gezi yaptım, Kungrat'a kadar uzandık. Döndüğüm zaman arkadaşlarım ertesi günü yola çıkmamız için ısrar ettiler; çünkü gittikçe artan sıcaklar hepsine büyük bir korku veriyordu. Hıyve'de bulunduğum sürece çok iyiliğini gördüğüm Şükrullah Bey'e veda etmeye gittim. Bu babacan adamın, beni Buhârâ planımdan vazgeçirme ricaları gerçekten içime dokundu. Bana, Buhârâ Şerîfinin korkunç içyüzünü anlattı; bu emîrin ne kadar şüpheci bir tabiatta olduğunu gözlerimin önüne serdi; her yabancıyı düşman görürmüş. Reşid Paşa tarafından oraya askerî öğretmen olarak gönderilmiş olan bir Osmanlı subayının birkaç yıl evvel öldürülüşünü, büyük bir gizlilik içinde misâl olarak hikâye etti. Osmanlı subayı, iki yıl orada bulunduktan sonra Istanbul'a dönmek istemiş, işte bu dönüş sırasında emîr pusu kurdurup onu katlettirmiş. Bu iyi dostun öğütleri hep boşa gitti. En son vedâlaşırken, öpmem için elini uzattığı an, gözlerinde yaşlar parlıyordu.

Hanla da vedâlaştım ve salâvat getirip dua okudum. Kendisinden ayrılırken dönüşte yine Hıyve'den geçmem için nazik bir teklifte bulundu, benimle Istanbul'a bir elçi göndermek niyetindeydi ki, bu elçi, padişahın an'anevî himaye ve tasvibini sağlamak için yollanırdı. Benim cevabım ise; geleceğe ait tasavvurlarda bulunmanın günah olduğu, kaderin bakalım nasıl tecelli edip, ne göstereceği yolunda oldu. Sonra, orada bulunduğum bir aylık müddet içinde tanıştığım ve arkadaşlık ettiğim herkese vedâ ettim.

HIYVE'DEN BUHÂRÂ'YA

Yola çıkmak üzere Tösebaz'ın avlusunda toplandık. Hıyve şehrinin dine bağlılığını ve hayırseverliğini bu dilenci kervanında iyice görebilmek mümkündü. Türkmenler'de bulunduğumuz sırada, başımızdaki güve yeniği kürk külâhın yerini şimdi bembeyaz bir sarık almıştı. Yırtık pırtık cundradan artık iz bile yoktu. Yol elbiselerimiz bile daha evvelki bayramlık esvaplarımızdan daha güzeldi. Hepimizin yemek torbalarımız dopdoluydu! İçimizde en fakir olanın altında dahi şimdi bir eşek bulunduğunu memnunlukla gördük. Erzakımız, çöl yolculuğuna çıkarken olduğu gibi, simsiyah un değil, bembeyaz poğaça, hattâ tereyağı ve şeker idi. Ama ben kıyafetimi hiç değiştirmek istemedim. Hediye olarak bir gömlek kabûl etmiştim, fakat bu lüks eşya beni şımartmasın diye, onu da giymemeyi düşündüm, çünkü böyle bir duruma alışmak için vakit erken sayılırdı.

2 haziranda, dua ve salâvatlarla kucaklanmalardan kurtulup, ikindi vakti Hıyve'yi geride bıraktık. Koyu dindarlardan birçoğu, yarım saatlik yola kadar peşimiz-

den koşarak bizimle gelip, gözyaşları içinde bizlerle şu sözlerle vedâlaştılar: «Hıyve, bu kadar kalabalık dini bütün adamı duvarları arasında misafir edebilmek talihine kimbilir bir daha ne zaman kavuşacak!»

Konakladığımız ilk kasabanın adı Godşe idi. İlk defa burada bir kalenderhanede, yani dervişlere mahsus, ona göre döşenmiş bir handa konakladık. Biraz büyücek kasabada genellikle böyle bir barınak bulunuyor. Yolumuz, Kanka'ya kadar hep bakımlı tarlalar arasından geçti. ku okunuyordu.

Kanka'dan aynı gün yola çıktık, akşama da Âmûderyâ'ya vardık. Bahar yağmurları nehri iyice kabartmıştı. Sarı renkteki suyunun tadı, kendi yatağında, kanallarındaki ve kendine dökülen kollarındaki sudan daha kötüydü. Kanallarda ise suyun akışı yavaşlıyor, bu yüzden daha temiz oluyor. Âmûderyâ'nın kumu dibe çökerse, tatlılık ve tad bakımından dünyada bu nehrin suyunun bir eşi daha bulunmaz. Nehri geçmek için geçiş ücreti ödemek lâzım. Ayrıca geçiş makbuzu

«İhtiyarların gözleri oyuldu».

Kanka'daki kalenderhanede, tam öğle zamanı esrar çekmeye başlamakta olan yarı çıplak kıyafette iki dervişe rastladım. Bana da bol miktarda ikram ettiler ve kabûl etmeyişime de hayli şaştılar. Benim için çay hazırladılar. Ben çayımı yudumlarken, onlar da haşhaşlarının zehirini içlerine sindiriyorlardı. Yarım saat sonra, ikisi de mutlular diyarındaydılar. Mest olmuşlardan birinin yüzünün hatlarında şehvet ve sevinç ifadesi, ötekinin yüzünde ise ölüm dehşetinin verdiği kor-

(petek) i de yanında bulundurmalıdır, yoksa tek bir canlı mahlûk karşıya geçemez. Hacıların müşterek bir geçiş müsaade belgesi vardı, fakat ben, kendim için bir de ayrıca yaptırmıştım ki, üzerinde şöyle bir yazı bulunuyordu: «Hudut bekçileri ve gümrükçülere buyruktur ki; Hacı Molla Abdur-Reşid Efendi'ye geçiş müsaadesi verilmiştir. Kimse kendisini rahatsız etmiye».

Karşı sahile geçme işlerine öğleden evvel saat 10'da başlandı. Karşı kıyıya an-

cak güneşin batışında vardık. Esas büyük nehri yarım saatte geçebilecektik, fakat nehrin yan kollarını geçerken her on adımda nehirdeki kum tepeciklerde karaya oturduk, bu esnada, hem insanlar, hem de eşekler salı tekrar yürütünceye kadar aşağı inmek zorundaydılar. Yeteri derinlikteki suya varınca, yeniden ve hemen üstüne çıkıyorduk. Eşeklerin indirilmesi, bindirilmesi, hele bazı inatcı hayvanlar işimizi pek zorlaştırıyordu. Çoğunu taşıyarak çıkarmaya mecbur oluyorduk. Aklı-

açıyorlar, civarda oturan ahali ve buraya gelen yörükler, lüzumlu malları alıyorlar. Alışverişi yol arkadaşlarıma havale ederek, köyün önündeki kalenderhaneye gittim, orada yine birkaç dervişe rastladım. Bu zavallılar beng (kenevirden yapılma bir çeşit esrar) içmekten eriyip, birer iskelet hâline gelmişlerdi. Beng, Hıyve'de en çok tutulan keyif maddelerindendir, burada birçok kişi bunun verdiği zevkın günâhına girer; çünkü şarap ve benzeri alkollü içkilerin içilmesini Kur'ân yasak

Sarukhan pazarından bir görünüş.

ma geldikçe hâlâ gülerim: Uzun boylu Hacı Yakup eşekciğini sırtına yüklemiş, hayvanın ayaklarını göğsünde toplamış, mübarek hayvan ise, titreyerek, sahibinin omzuna başını yaslamıştı. Akkamış yakınına varınca, kervan yürüyüşünü ağırlaştırabildi. Ben, kervanbaşı ve daha iki yol arkadaşımız, eşeklerimizin süratine güvenerek yakında bulunan Sarukhan'a saptık, orada hafta pazarı kurulmuştu, azalmakta olan yiyeceğimize yenileri ilâve ettik.

SARUKHAN PAZARI

Sarukhan, 300 kadar dükkândan ibaretti diyebilirim, bunları haftada iki defa

etmiştir ve bu yasağa karşı gelenlere karşı hükümet ölüm cezası veriyor. Sonra, arkadaşlarımı bulmak için pazara gittim. Uğuldayan kalabalık arasında kendime büyük bir zorlukla yol açabildim. Herkes at sırtındaydı, alıcılar da, satıcılar da. Kırgız kadınları atlara binmiş, meşin tulumlarda kımız (kısrak sütünden yapılma tadı buruk bir içki) satıyorlardı. Hayli becerikli bir şekilde, yine atlarının sırtına binmiş alıcıların ağzına tulumun deliğini dayırarak ve içkiden yere pek nâdiren damlatarak içki veriyorlardı ki, bunu seyretmek gerçekten eğlenceliydi.

Kervandakiler bizi büyük bir endişe

içinde beklediler; güneş batar batmaz derhal yola çıktık. Bundan sonra ancak gece yola devam ediyorduk. Kervanın parlak ay ışığındaki ilerleyişi büyüleyici bir manzaraydı. Sağda, Âmûderyâ'nın suları kesik çağıltılarla dalgalanıyordu, solda ise Tataristan'ın feci, korkunç çölü uzanıyordu. Ertesi gün birkaç Kırgız aşiret ailesiyle karşılaştık. Bir Kırgız kadınıyla konuşmaya başladım, bu göçebe hayatından sıkılıp sıkılmadığını sordum: «Ah, siz mollalar gibi bütün bir günü aynı yerde geçirecek kadar tenbel mi olalım? Olur mu böyle şey! İnsan daima hareket hâlinde olmalı, baksana, güneş, ay, yıldızlar, hayvanlar, kuşlar, balıklar hepsi yer değiştiriyor. Kımıldamadan duran, yalnız ölü ve topraktır» diye cevap verdi.

Temmuzun dördünde sabaha karşı, ancak inleyen bir sesle: «Bir lokma ekmek! Bir lokma ekmek ver!» diyebilen iki çıplak adama rastladık. Adamcağızlar bunu söyleyerek, bayılıp yere yığıldılar. Derhal kendilerine ekmek ve tereyağıyle su verdik. Kendilerine gelince de Hevaves'teki gemiciler olduklarını ve Teke - Türkmenleri'nden 150 kişilik bir harâmî çetesinin saldırısına uğradıklarını anlattılar; harâmîler, gemilerini, elbiselerini, ekmeklerini, tek kelimeyle herşeylerini ellerinden almışlar. «Allah aşkına!» dediler, «kaçın, ya da saklanın, çünkü birkaç saat sonra muhakkak onlarla karşılaşmanız mümkündür. Ve mübarek hacılar olduğunuza bakmayıp, yine de herşeyinizi alıp, çölde sizleri soyar, çıplak bile bırakırlar, çünkü bu zındıklardan herşey beklenir».

TEKELER'İN SALDIĞI DEHŞET

Kervanbaşı, Teke adı geçer geçmez, geri dönmek emri verdi. Zavallı yüklü develerin yürüyebildiği kadar süratle geriye döndük. Türkmen atlıları önünde develerle kaçmak imkânsız bir şeydi; fakat bizim hesabımıza göre, 150 atlı, suyu ancak sabaha kadar geçebilirdi ve onlar da yolda, herhalde dikkatle ilerliyorlardı, biz ise, belki Tünüklü'ye kadar geri çekilebilirdik. Orada, su tulumlarımızı doldurup Kalata çölüne çekilir, Tekeler'in takibinden belki de kurtulabilirdik. Müthiş bir gayretle ve hayvanlarımız son derece bitkin bir hâlde, Tünük'e vardık. Burada hayvanlarımızı otlattırmak ve dinlendirmek icab etti, yoksa çöldeki ilk menzile kadar gitmemiz imkânsızdı. Bu korku veren yolculuğa ait hazırlıkların hepsini halledinceye kadar geçen üç saatlik zamanı, büyük endişeler içinde geçirdik. Daha güneş batmamıştı ki, Tünüklü harâbelerini yanda bırakıp, Kalata'ya doğru uzanan yola girip ilerlemeye başladık.

Çölün meşakkatlerini bildiğim için bu yeni çöl yolculuğunun başlangıcında hem benim, hem de arkadaşlarımın hissettiklerini tahmin edersiniz. Gümüştepe'den Hıyve'ye mayıs ayında yolculuk yapmıştık, şimdi ise temmuzdaydık. O zaman yağmur suyunu bulduktu, şimdi ise tuzlu su bile yoktu. Sağımızda gittikçe arkada kalan, batan son güneşin son ışıklarıyle fevkalâde bir güzellikte parlayan Âmûderyâ'ya, tarif edilmeyecek bir arzuyla bakıyorduk. Hayvanlar dahi, aralıksız o tarafa bakıyorlardı. Gökte yıldızların parlamaya başladığı bir saatte kum çölüne ulaştık. Tahminen, bize çok yakında bulunması mümkün olan Türkmenler'in, hafif patırdımızın farkına varmaması için, büyük bir dikkat sarfederek ilerliyorduk. Karanlıkta bizi göremezlerdi, ay ise daha çok sonra çıkacaktı. Yumuşak toprak, hayvanların gürültüsünü engelliyordu, fakat beraberimizdeki eşeklerden birinin tatlı nağmeler salıvermeye heveslenmesinden korkuyorduk. Bereket ki, «terennüm etmek şevkı»yle hiçbiri coşmadı. Gece yarısı, hepimizin hayvanlardan inmeye mecbur olduğu bir yere vardık, çünkü hayvanlar, ince kuma dizlerine kadar gömülüyorlardı.

ADAMKIRALGAN

5 temmuz sabahı yardığımız mola yerine, «Adamkıralgan» deniliyordu. Etrafa şöyle bir bakıldığı zaman, bu isme kolayca hak verilebilirdi. Göz alabildiği kadar her tarafta kum, kâh fırtınalı bir deniz gibi yüksek dalgalar yapıyor, kâh bir gölün tatlı bir rüzgâr esintisinden titreşen ufacık dalgalı aynası gibi parlayıp dalgalanıyordu. Ne havada bir kuş, ne de yerde bir böcek görünüyordu. Artık topraklaşmaya yüz tutmuş kalıntılara rastlanıyor, çöl yolcularının yürüyüş istikametini belirtmek için bir yığın hâline topladıkları kaybolmuş insan ve hayvan iskeletleri göze çarpıyordu. Tabiatıyle, burada Türkmenler'den korkulmazdı, emniyetteydik, çünkü bu kumda birkaç menzil bile ilerliyebilecek bir at belki dünyada bulunamazdı.

Kervanbaşının iddiasına göre, Tünüklü'den Buhârâ'ya kadar yol genel olarak altı gün sürüyormuş, üç gün kum içinde, üç gün ise sert, bazan otla örtülü toprakta gidilirmiş. Demek böyle hesap edersek, bir veyahut olsa olsa bir buçuk günlük susuzluktan korkulurdu. Fakat birinci gün, Âmûderyâ'dan aldığımız suyun bizim hesabımıza uymadığının farkına vardım,

çünkü bu pek kıymetli nesne, bütün tutumluluğuma rağmen, korkunç bir hızla azalıyordu; bunu, buharlaşmanın firesine kaydettim. Elbette ki, matarasını herkes büyük bir itinayla saklıyor, hattâ geceleyin matarasına sarılan, onu sımsıkı kucağında tutanlar bile bulunuyordu aramızda. Müthiş sıcaklığa rağmen, yine de günde beş, altı saat yürümemiz şarttı, çünkü kumdan ne kadar çabuk çıkabilirsek, öldürücü tebbad rüzgârından o nisbette az korkumuz olurdu. Bu fırtına, sert düzlükte ateş nöbetleri verir, kumda ise, birkaç saniye içinde bütün kervanı kırabilirdi. Biçâre develeri bu zoraki ilerleyiş öylesine bitkin bir hâle getirdi ki, içlerinden ikisi öldü.

SUSUZLUKTAN ÖLENLER

Bu meşakkatli yol üç gün sürdü. Bunaltıcı sıcak bütün gücümüzü alıp götürdü. Hayvanları zayıf, bizden fakir iki yol arkadaşımız, yaya yürümek zorunda kaldılar, bu sebepten bütün sularını da tükettiler ve hastalandılar. Onları develerine bağlamaya mecbur kaldık. Ayrıca, üzerlerini de örttük. Sesleri çıkabildikleri kadar hep «Su! Su!» diye inlediler. Acıdır; fakat en iyi arkadaşları bile onları bu hayat iksirinden mahrum ettiler. Medemin Bulag'a varınca, bunlardan birini susuzluktan can çekişmenin dayanılmaz ıztırabından ölüm kurtardı. Bu zavallı, rûhunu teslim ettiği sırada, ben de yanında bulunuyordum. Dili simsiyahtı, boğazı kirli beyaz renkteydi. Bundan başka bir değişiklik yoktu çehresinde; yüzünün çizgileri bile bozulmamıştı, sadece dudakları kasıldığından ağzı açık duruyordu. Bilmiyorum, acaba biraz su ona fayda verir miydi, fakat kimsenin bu can çekişen insanı bir yudum suyla olsun kurtarmak teşebbüsünde bulunmaması düşüncesi benim için dehşetli bir şeydi. Suyu, ata oğlundan, kardeş kardeşten saklıyordu. Bu mübarek nesnenin her damlası ömürdür ve susuzluğun ıztırabına karşı fedakârlık ve ruh asîlliği aramak boşunadır, başka tür tehlikelerde bunlara rastlamak belki mümkündür.

Hasretle beklediğimiz sert toprağın başlangıcını haber veren Kalata dağları daha görünürde yoktu. Develerimiz artık yürüyemediklerinden, dördüncü günü de çölde geçirmeye mecbur olduk. Ancak altı bardaklık yedek suyum bulunuyordu ki, bunu da korkumdan damla damla içiyordum, böylece susuzluktan çok, ama çok çektim. Dilimin ortasında küçücük bir kara leke belirmeye başlayınca çok korktum. Derhal suyumun yarısını içerek kendimi kurtulmuş saydım. Fakat ertesi gün sabaha doğru içimdeki hararet kuvvetli bir baş ağrısıyle birlikte gittikçe arttı ve öğleye doğru ufukta yükselen mavi bir bulut gibi beliriveren Kalata Dağları'nı gözümüz seçtiği zaman, takatimin kesildiğini hissettim. Dağlara yaklaştıkça, kum azaldı. Her göz, ya bir sürü, ya bir çoban kulübesi arıyordu. Birden, içimizden biri, kervanbaşının dikkatini yaklaşmakta olan bir toz bulutuna çekti. Kervanbaşı korkudan sararârak: «Bu tebbad'dır!» diye bağırdı. Herkes derhal devlerden indi. Hayvanlar, yaklaşan boğucu yeli bizden önce hissettiler, kükriyerek, bağırışarak diz çöktüler, uzun boyunlarıyle yere sindiler, başlarını da kuma gömmeye çalıştılar. Biz, hayvanları koruyucu bir set olarak kullandık. Arkalarına diz çöker çökmez, fırtına uğuldayarak üzerimizden geçti ve bizi iki parmak kalınlığında bir kum tabakasıyle kapladı. Kum yağmurunun ilk zerreleri ateş gibi yakıyordu. Eğer bizi beş, altı mil kadar içerde, çölde yakalasaydı, o zaman kurtuluş ümidi olmadan hepimiz orada mahvolurduk.

Az sonra yerimizden zar zor doğrulduğumuzda, kum yağmurunun da kesildiğini büyük bir sevinçle farkettik. Kum çölünün kenarından Buhârâ'ya giden üç yoldan, en kestirmesini seçtik, akşama doğru çobanların uğramadıkları birkaç kuyuya rastladık. Suyunun insanın hoşlanabileceği bir tadı yoktu, fakat hayvanlarımız doya doya içtiler. Hepimiz son derece perişandık, sadece bir ümitle ayakta durabiliyorduk. Konaklama yerine vardığımızda, deveden inmeye takatim yetmedi, beni indirip yere yatırdılar. İçimi cehennemî bir ateş yakıp kavuruyordu, baş ağrısından da baygın bir hâldeydim. Susuzluğun verdiği ıztırabı tasvir ve ifadeden kalemim âciz kalıyor. Bundan daha azap verici bir ölüm olmadığını sanırım, ve tehlike ânında kendimi daima kuvvetli hissettiğim hâlde, şimdi takatimin kalmadığını, sabaha çıkmayacağımı sanıyordum. Öğleye doğru yine yola çıktık. Ben, uyuyakalmışım. 10 temmuzda gözlerimi açınca, kendimi kilden yapılmış bir kulübede buldum. Etrafımda uzun sakallı birkaç adam vardı, bunların İranlı olduklarını derhal anladım. Bana ilk önce ılık, sonra da ekşi suyla ve tuzla karıştırılmış süt içirdiler, buna «ayran» derler. Bu içki, gücümü yavaş yavaş tekrar kazandırdı. O anda, arkadaşlarımla beraber birkaç İranlı kölenin misafiri olduğumuzu anladım. Bunlar, Buhârâ'ya 10 mil kadar uzaklıkta bir yerde koyun çobanlığı yapıyorlarmış. Sahipleri

kaçmamaları için onlara az miktarda ekmek ve su veriyormuş. Bu biçâre kölelerde, en büyük düşmanı Sünnî mollalara su verecek kadar insanlık vardı. Onlara Farsça hitap ettiğim için bilhassa bana karşı pek nâzik davrandılar. Beş yaşında bir kölenin hâli pek içime dokundu. Babasıyle beraber iki yıl evvel yakalanmışlar. Bu olayla ilgili soru sorduğumda; «Babam kendi diyetini verdi, ben ise, daha iki yıl kadar kölelik edeceğim. Babam beni kurtaracak kadar parayı o zamana kadar tedarik edecek» dedi. Zavallı çocuğun üstünde birkaç paçavradan başka bir şey yoktu, rengi ise debbağlanmış bir deriden farksızdı.

Biraz sonra yolumuza devam ettik. Zavallı İranlılar bize yol için de az bir miktar su verdiler. Temmuzun on birinde, şafak sökerken, kendimizi suyu tatlı bir göl kıyısında bulduk. Çöl burada sona erdi, susuzluk, ölüm, fırtına, haramî artık bitmişti. Esasen, Buhârâ hudutları içine burada girmiştik ve iki saat sonra kervanbaşının memleketi Hakemir'e varınca, iyi bakımlı, işlenmiş topraklardan geçtik. Burada, memleketin âdetlerine uyarak gümrükcüyü ve haberciyi gelişimizden haberdar etmek için bulmamız gerekiyordu. Buhârâ şehrine varmadan, bunlar yolculara sual sorup üzerlerini ve eşyalarını araştırıyorlar. Emîre o gün özel olarak bir adam gönderdiler ve ertesi gün erken saatte üç subay, bizden gümrük almak ve bundan daha önemlisi, gerek hakkımızda, gerekse komşu ülkeler hakkında malûmat edinmek için yanımıza geldiler.

Bir Türkmen çadırının içi.

İşlerini bitirince biz de yolumuza devam ettik. Bahçeler ve işlenmiş topraklar arasında yarım saat kadar ilerledik ve Buhârâ-i Şerîf'i (Orta Asyalılar böyle isimlendiriyorlar), şekilsiz ve üzerinde leyleklerin yuva yaptığı kuleleriyle uzaktan gözlerimiz seçti.

12 temmuz 1863 günü Buhârâ şehrine girdik. Doğruca, Tekke'ye yerleştik. Tekke, ağaçlar içine gömülmüş, kare biçiminde, tek katlı, 48 hücreli güzel bir binaydı. Postnişini ise, şeyh soyundan ve pek büyük saygı gören bir zât idi. Aynı zamanda Emîr'in sarayında da vazifeli bulunuyordu.

(Devamı var)

100 Yıl Önceki

Ülkeler ve İnsanlar

FİLİPİNLER

Bugün Cumhuriyetle idare edilen bir ülke olan Filipinler'in 296.285 km² yüzölçümü 40 milyona yakın nüfusu vardır. Filipinler 100 yıl önce İspanyol sömürgesiydi. 1898'de Birleşik Devletler'e geçti. 1946 yılında da bağımsızlığını kazandı.

Filipinler'in güneyindeki büyük adası Mindanao'da bir köy.

Yüz yıl önceki Filipinler'in Panay adasında bir yerli köyü.

Yüz yıl önce ilkel bir hayat yaşayan Filipinler'de yerlilerin topluca yaşadıkları bir ev.

Luzon adasındaki köylerden biri.

Yüz yıl önce Filipinler'e gidenler bu şartlar altında seyahat ederdi.

Filipinli bir savaşçı.

Filipinli kadın tipleri.

TARİHE AKAN BİR AY

Ekim 1971

1 EKİM

Barzanî'ye yapılan bir suikast teşebbüsü sırasında 3 kişi öldü.

2 EKİM

Adana'dağ Çotlu köyüne yolcu taşıyan bir otobüs rot çıkması yüzünden DSİ kanalına uçtu ve yolculardan 30'u boğularak öldü.

3 EKİM

Tek aday Nguyen van Tiyö, Güney Vietnam başkanlık seçimini kazandı.

5 EKİM

Adalet Partisi Genel İdare Kurulu, hükümete verdiği bakanları çekmeye karar verdi.

6 EKİM

1500 sporcunun katıldığı 6. Akdeniz Oyunları, İzmir'de, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından açıldı.

7 EKİM

AP Genel İdare Kurulu'nun bakanlarını çekme kararı üzerine Gümrük ve Tekel Bakanı Haydar Özalp, Turizm ve Tanıtma Bakanı E. Yılmaz Akçal, Devlet Bakanı Doğan Kitaplı istifalarını verdi.

● Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Adalet Partisi Genel Başkanı Demirel ile 3,5 saat süren bir görüşme yaptı.

● Deniz Gezmiş ve 17 yardakçısı idama mahkûm oldu.

10 EKİM

Bakırköy Malmüdürlüğü veznedarını öldürerek 249 bin lirayı gasbedenler yakalandı. Haydutlardan biri Dev-Genç üyesi.

12 EKİM

Personel Kanunu değişikliği altı ay geri bırakıldı.

● Erim, istifa eden iki AP'li bakanın istifasını kabul etmedi. Üçüncü bakanlığı ise lağvetti.

13 EKİM

Cevdet Cunay, bazı siyaset adamlarına, Demirel ve Erim'in de katıldığı bir yemek verdi.

14 EKİM

Genel idare kurulu kararına rağmen, bakanlıktan istifa etmeyen Cahit Karakaş ile Sezai Ergun, AP tüzüğüne göre partiden istifa etmiş sayıldı.

● Süreleri dolan beş Cumhurbaşkanlığı kontenjan senatörünün yerine yeni tayinler yapıldı. Erim de kontenjan senatörlüğüne getirildi.

● Cevdet Sunay 2500. yılı kutlama töreninde bulunmak üzere İran'a gitti.

15 EKİM

Ankara'da 1 doçent, 2 asistan, 1 mühendis ve 18 öğrenci, anarşik faaliyetlerden dolayı tevkî fedildi.

● İran'ın 2500. yılını kutlama töreni başladı. Törene 67 hükümdar, devlet ve hükümet başkanı katıldı.

16 EKİM

Türkiye'deki azılı komünist elebaşılarından Dr. H. Kıvılcımlı Belgrad'da öldü.

17 EKİM

İngiltere Kraliçesi Elizabeth, resmî bir ziyarette bulunmak üzere Türkiye'ye geldi.

21 EKİM

Muhakemeleri yapılmakta olan komünist anarşistleri kurtarmak için çalışmalarda bulunan bir çete açığa çıkarıldı ve mensupları İzmir'de yakalandı.

23 EKİM

Ankara, İzmir ve Çanakkale'de ziyaretlerde bulunan Kraliçe Elizabeth, Istanbul'a geldi.

25 EKİM

İngiltere Kraliçesi ve beraberindekiler yurdumuzdan ayrıldı.

26 EKİM

Erim hükümeti istifa etti.

● Birleşmiş Milletler'de Milliyetçi Çin'in yerini Komünist Çin aldı.

27 EKİM

Cumhurbaşkanı Sunay, Erim'in istifasını kabûl etmedi.

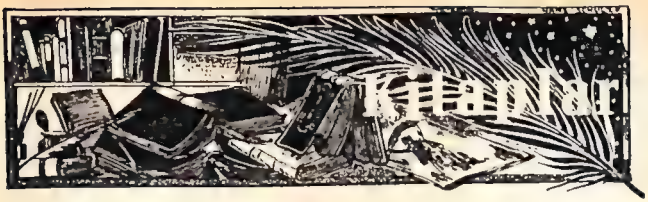

Türk Edebiyatı Tarihi

Nihad Sâmi Banarlı

Nihad Sâmi BANARLI, **Resimli Türk Edebiyâtı Târihi, Destanlar Devrinden Zamânımıza Kadar,** Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, Devlet Kitapları, her fasikül büyük boy, çift sütun, resimli 80 sahife ve 12,5 TL.

Elimizde, Cumhuriyet tarihinde yayınlanmış en mühim birkaç kitaptan birini tutuyoruz. Nihad Sâmi Banarlı'nın, başlangıcından zamanımıza kadarki Türk edebiyatı tarihidir bu. Eser 1948'de yayınlanmıştı. Fakat bu defaki basımı, bir misli genişletilmiş ve mümkün olabilen mükemmeliyete yükseltilmiş şeklidir. Kitap yalnız edebiyat tarihimizle uğraşan bilginlere değil, bütün aydınlara hitâb ediyor. Hattâ bir lise talebesinin okuyup kavrıyabileceği sade, akıcı, temiz, sanatkâr bir Türkçe ile kaleme alınmış. Bu bakımdan **Resimli Türk Edebiyâtı Târihi**'nin, fikir hayatımızdaki yeri büyük olacak, nesilleri hayırlı ve yol gösterici tesirinde tutacaktır. Çok yüksek tirajla yayınlandığı için, bu tesir fevkalâde artacaktır.

Eser, seksener büyük sahifelik fasiküller hâlinde yayınlanacaktır. İlk iki fasikül elimizdedir. Her sahifede ince punto ile dizilmiş iki sütun vardır. Bol resimlidir. Arada renkli planşlar da verilmiştir. Bu suretle aynı zamanda çok zevkli ve kolay okunur büyük bir eser ortaya konmuştur. Gustave Lanson'un (1857 - 1934), Fransız edebiyâtı tarihi üzerindeki klasik eseri tipinde ve asla ondan aşağı değerde olmayan bir kitaptır. Müellifin bütün Türk edebiyâtı tarihini içine alan pek geniş ve eşsiz ihtisası, yardımcı ilimler üzerindeki büyük bilgisi, sanatkâr zevkı, titiz çalışması, **Resimli Türk Edebiyâtı Târihi**'ni meydana getirmiştir.

Türk edebiyatı tarihinin Fuad Köprülü'den sonra yetişen büyük bilgini Nihad Sâmi Banarlı, fevkalâde değerli tefsirleriyle, çok büyük bir milletin, çok büyük bir sanatına daha iyi ışık tutmaktadır. Önsözde müellif, Fuad Köprülü ile Yahyâ Kemal Beyatlı'nın adlarını saygıyle anmaktadır. Şöyle diyor:

«Burada derin bir iftiharla ifade edilmelidir ki, bu kitapta tutulan metod ve sabırlı araştırmalarla elde edilen nice bilgiler, müellifinin, kendisinden derin bir edebiyat tarihi zevkı ve kültürü tevârüs ettiği aziz hocası Fuad Köprülü'den alınmış feyizle bir araya getirilmiştir. Çünkü Türkiye'de, Türk edebiyatı tarihçiliğinin gerçek kurucusu Fuad Köprülü'dür. Türkiye'de türkoloji araştırmalarının yorulmak bilmez kurucusu sıfatıyle dünyaca tanınmış Köprülü'nün aziz milletine bir Türk edebiyatı tarihçiliği kazandırmak için ne değer biçilmez bir gayret sarfettiğini, okuyucular, bu eserin Fuad Köprülü bölümünde ve diğer bölümlerinin birçok yerlerinde övünçle göreceklerdir.

«Yine aynı iftiharla ilâve edilmelidir ki, bu kitabın ihtivâ ettiği birçok bahisler, 20 yıl süren bir zaman içinde, edebiyâtımızın birçok devrelerini derin vukufla bilen Yahyâ Kemal ile müzakere edilerek, onun büyük kültüründen ve nâfiz görüşlerinden alınan feyizle bütünlenmiştir.

«Müellif, bu iki merhum ve büyük hocasını burada saygı ve minnetle anmayı aziz vazife bilir...

«Bu kitap, bir edebiyat ve edebiyat tarihi kitabı olduğu için, onun yazılışında, Türkçe'nin ses bakımından güzelleşmesi tarihi de belirtilmiştir».

Y. Ö.

KARİKATÜR

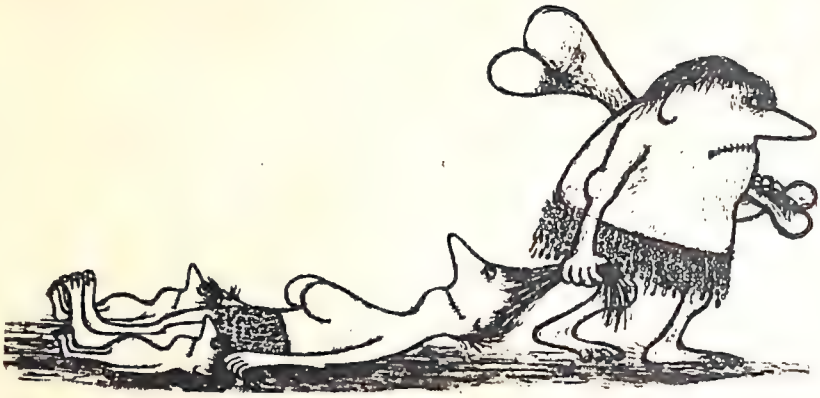

Yazısız

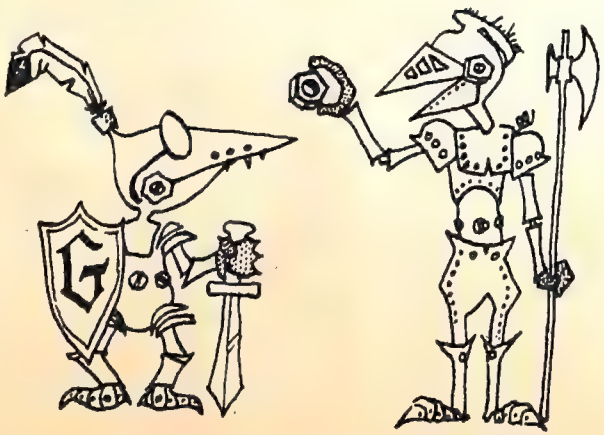

— Bu sizin mi acaba?

— Araba sevdasına yakalanmış bunlar!

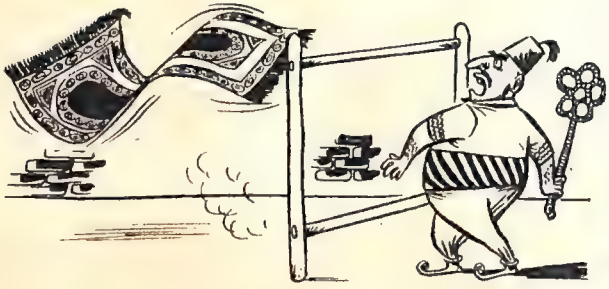

— Hay Allah, yine marş düğmesine vurdum.

— Mezarlığın önünden geçerken şapkanı çıkarmalısın yavrum.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Mecit Yıldırım (Ankara)

Hayat Tarih Mecmuası'nda pulculuk hakkında yazı çıktı mı?

Mecmuamızın 1965 yılına ait 6. sayısında Türk pulculuğunun tarihi üzerinde bir yazı çıkmıştır. *Hayat Tarih Mecmuası*'nın eski sayılarını BATEŞ'ten temin edebilirsiniz. BATEŞ'in Ankara'da Midhatpaşa Caddesi'nde de şubesi vardır.

Fikret Çet (İzmit)

Teşkilât-ı Mahsûsa ve Eşref Kuşçubaşı hakkında bir yazı koyar mısınız?

Teşkîlât-ı Mahsûsa'dan birkaç defa bahsettik. Gene bahsedeceğiz.

Mehmet İlteriş (Adana)

Haliç'in ve Boğaz'ın donduğu doğru mu?

Istanbul Halici oldukça sık donmuştur. Cumhuriyet devrinde bile bir iki defa donduğu oldu. Istanbul Boğazı'nın donması ise bütün tarihî çağlar boyunca birkaç defa vuku bulmuştur. Sonuncusu 9 şubat 1621'de II. Sultan Osman zamanındadır. Boğaz donmuş, Üsküdar'dan Istanbul'a yaya geçilmiştir. Istanbul limanına gemiler gelememiş, şehirde kıtlık olmuştur. Yetmiş dirhem ekmek 1 akçaya (6 TL.), 1 okka et 15 akçaya (75 TL.) satılmıştır. Bu meşhur olay, Sultan Osman'a uğursuzluk atfedilmesine sebeb olmuştur. Hâşimî, olaya şu tarihi düşürmüştür: «Yol oldû Üsküdâr'â bin otuzdâ Akdeniz dondu». Büyük şair Neşâtî ise uzunca bir kıt'a yazmıştır ki şu tarih mısraı ile son bulur: «Be meded dondu bin otuzdâ soğukdan deryâ».

Aysel Kutbay (Şişli - Istanbul)

Kanunî devri sadrâzam ve şeyhulislâmları kimlerdir?

Kanunî devri (1520-1566) sadrâzamları şunlardır: Pîrî Mehmed Paşa (1518-1523), Dâmâd Makbûl İbrahim Paşa (1523-1536), Ayas Mehmed Paşa (1536-1539), Dâmâd Lutfi Paşa (1539-1541), Hadım Süleyman Paşa (1541-1544), Dâmâd Rüstem Paşa (1544-1553), Dâmâd Kara Ahmed Paşa (1553-1555), tekrar Rüstem Paşa (1555-1561), Semiz Ali Paşa (1561-1565), Dâmâd Sokollu Mehmed Paşa (1565-1579). — Kanunî'nin şeyhulislâmları ise şunlardır: Zenbilli Ali Efendi (1503-1526), Kemal - Paşa - zâde Şemseddin Ahmed Efendi (1526-1534), Sâdullah Sâdî Efendi (1534-1539), Çivi-zâde Muhyiddin Mehmed Efendi (1539-1542), Hamîdî Abdülkadir Efendi (1542-1543), Fenârî-zâde Muhyiddin Efendi (1543-1545), Mehmed Ebussuûd Efendi (1545-1574).

Ahmed Riyaz (Cihangir - Istanbul)

Bu sütunlarda Midhat, Enver ve Tal'at Paşalar'ın Türk olduğunu savundunuz. Midhat Paşa, Türk'tür. Ancak Tal'at Paşa, Pomak ve Enver Paşa ise Gagauz'dur.

Gagauzlar, bilindiği gibi Türk'tür. Yalnız Hıristiyan'dır. Enver Paşa'ın Gagauz asıllı olduğu, büyükbabasının bir Müslüman kızla evlenmek için Dobruca'da ihtidâ ettiği söylenmiştir. Böyle olsa dahi, Türk asıllı bulunduğu gerçeği değişmiyor. Tal'at Paşa'nın Pomak asıllı olduğu ise çok münakaşa götürür. Bilindiği gibi Pomaklar, Müslüman Bulgar'dır ve Türkçe değil, Bulgarca konuşan bir kavimdir. Tal'at Paşa'nın Çingene olduğu iftirası da vardır ve meşhur Fransız ansiklopedisi *Larousse du XXe Siècle*'de Çingene olduğu yazılıdır. Biz, bu delilsiz ithamlara değer vermiyoruz.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Mecit Yıldırım (Ankara)

Hayat Tarih Mecmuası'nda pulculuk hakkında yazı çıktı mı?

Mecmuamızın 1965 yılına ait 6. sayısında Türk pulculuğunun tarihi üzerinde bir yazı çıkmıştır. *Hayat Tarih Mecmuası*'nın eski sayılarını BATEŞ'ten temin edebilirsiniz. BATEŞ'in Ankara'da Midhatpaşa Caddesi'nde de şubesi vardır.

Fikret Çet (İzmit)

Teşkilât-ı Mahsûsa ve Eşref Kuşçubaşı hakkında bir yazı koyar mısınız?

Teşkîlât-ı Mahsûsa'dan birkaç defa bahsettik. Gene bahsedeceğiz.

Mehmet İlteriş (Adana)

Haliç'in ve Boğaz'ın donduğu doğru mu?

Istanbul Halici oldukça sık donmuştur. Cumhuriyet devrinde bile bir iki defa donduğu oldu. Istanbul Boğazı'nın donması ise bütün tarihî çağlar boyunca birkaç defa vuku bulmuştur. Sonuncusu 9 şubat 1621'de II. Sultan Osman zamanındadır. Boğaz donmuş, Üsküdar'dan Istanbul'a yaya geçilmiştir. Istanbul limanına gemiler gelememiş, şehirde kıtlık olmuştur. Yetmiş dirhem ekmek 1 akçaya (6 TL.), 1 okka et 15 akçaya (75 TL.) satılmıştır. Bu meşhur olay, Sultan Osman'a uğursuzluk atfedilmesine sebeb olmuştur. Hâşimî, olaya şu tarihi düşürmüştür: «Yol oldû Üsküdâr'â bin otuzdâ Akdeniz dondu». Büyük şair Neşâtî ise uzunca bir kıt'a yazmıştır ki şu tarih mısraı ile son bulur: «Be meded dondu bin otuzdâ soğukdan deryâ».

Aysel Kutbay (Şişli - Istanbul)

Kanunî devri sadrâzam ve şeyhulislâmları kimlerdir?

Kanunî devri (1520-1566) sadrâzamları şunlardır: Pîrî Mehmed Paşa (1518-1523), Dâmâd Makbûl İbrahim Paşa (1523-1536), Ayas Mehmed Paşa (1536-1539), Dâmâd Lutfi Paşa (1539-1541), Hadım Süleyman Paşa (1541-1544), Dâmâd Rüstem Paşa (1544-1553), Dâmâd Kara Ahmed Paşa (1553-1555), tekrar Rüstem Paşa (1555-1561), Semiz Ali Paşa (1561-1565), Dâmâd Sokollu Mehmed Paşa (1565-1579). — Kanunî'nin şeyhulislâmları ise şunlardır: Zenbilli Ali Efendi (1503-1526), Kemal - Paşa - zâde Şemseddin Ahmed Efendi (1526-1534), Sâdullah Sâdî Efendi (1534-1539), Çivi-zâde Muhyiddin Mehmed Efendi (1539-1542), Hamîdî Abdülkadir Efendi (1542-1543), Fenârî-zâde Muhyiddin Efendi (1543-1545), Mehmed Ebussuûd Efendi (1545-1574).

Ahmed Riyaz (Cihangir - Istanbul)

Bu sütunlarda Midhat, Enver ve Tal'at Paşalar'ın Türk olduğunu savundunuz. Midhat Paşa, Türk'tür. Ancak Tal'at Paşa, Pomak ve Enver Paşa ise Gagauz'dur.

Gagauzlar, bilindiği gibi Türk'tür. Yalnız Hıristiyan'dır. Enver Paşa'ın Gagauz asıllı olduğu, büyükbabasının bir Müslüman kızla evlenmek için Dobruca'da ihtidâ ettiği söylenmiştir. Böyle olsa dahi, Türk asıllı bulunduğu gerçeği değişmiyor. Tal'at Paşa'nın Pomak asıllı olduğu ise çok münakaşa götürür. Bilindiği gibi Pomaklar, Müslüman Bulgar'dır ve Türkçe değil, Bulgarca konuşan bir kavimdir. Tal'at Paşa'nın Çingene olduğu iftirası da vardır ve meşhur Fransız ansiklopedisi *Larousse du XXe Siècle*'de Çingene olduğu yazılıdır. Biz, bu delilsiz ithamlara değer vermiyoruz.

— Araba sevdasına yakalanmış bunlar!

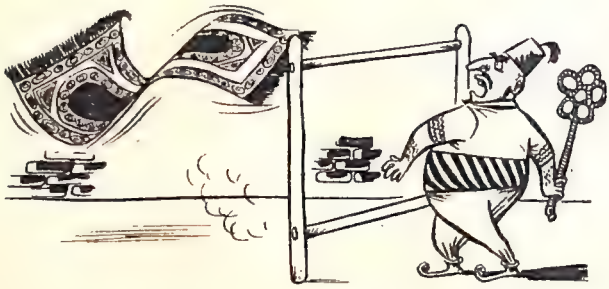

— Hay Allah, yine marş düğmesine vurdum.

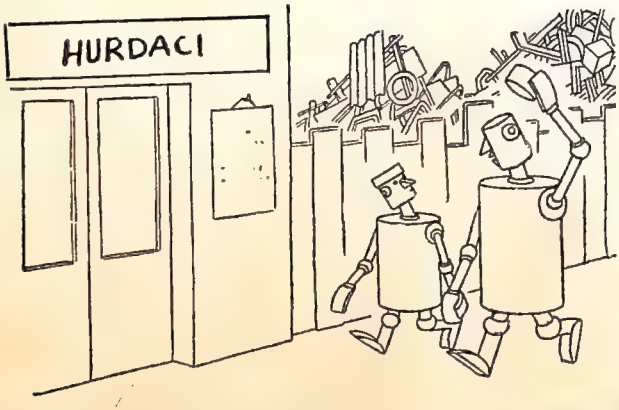

— Mezarlığın önünden geçerken şapkanı çıkarmalısın yavrum.

Kemal Nuri Özerkan (Bakırköy - Istanbul)

Kâzım Karabekir hakkında nereden geniş bilgi edinebilirim?

Kâzım Karabekir'in *İstiklâl Harbimiz* adlı büyük hâtırâtını okuyunuz. Bu kitap, hâlen satılmaktadır.

Mustafa Denizgüç (Adana)

Yazdığım mektuba acaba niçin cevap vermediniz?

Herhalde mektubunuz elimize geçmedi veya bir şey sormuyordunuz. *Hayat Tarih Mecmuası* kurulduğundan beri gelen bütün mektuplar istisnasız bu sütunlarda cevaplandırılmıştır. Yalnız bazı okuyucularımız teşekkür ve iltifat mektupları yolluyorlar. Birşey sormadıkları için bu sütunlara almıyoruz.

Esin Çubukçu (Büyükdere - Istanbul)

Hurrem Haseki - Sultan'la Turhan Hatice Vâlide - Sultan'ın Rus asıllı oldukları doğru mu? Haklarında biraz bilgi verir misiniz?

Hayır. Her ikisi de Ukran ırkındandır. Ukranlar, Slav ırklarındandır. Ruslar'la akraba, fakat Rus değildirler. Rusça'dan bambaşka bir dil olan Ukranca konuşurlar. Bugün Sovyetler Birliği'nde 50 milyon kadar Ukran yaşamaktadır. Tarih boyunca Rus boyunduruğundan kurtulmak için büyük mücadele vermiş bir kavimdir. Kanûnî'nin zevcesi ve II. Selim'in annesi Hurrem Haseki - Sultan, Ukran ırkından, Polonya krallığı tab'ası olarak doğmuştur. Bir râhibin kızıydı. Asıl adı «Aleksandra Lisovska» dır. O zaman Polonya krallığının olan Rutenya'da, Dinyestr üzerinde Halicz ile Lwow (Lemberg) arasındaki Rohatyn kasabasında doğmuştu. Rutenya'da Ukranlar, Macarlar ve Slovaklar yaşar, Rus yoktur. Bu küçük ülke Birinci Cihan Harbi'nden sonra Çekoslovakya'ya, bir ara Macaristan'a verilmiş, İkinci Cihan Harbi'nden sonra Sovyetler Birliği'nin Ukrayna Cumhuriyeti'ne geçmiştir. Hurrem, takriben 1506' da doğmuştur, Kanûnî'den on bir yaş kadar küçüktür. Yaşadığı kasabada Kırım Türkleri tarafından esir edilip Saray-ı Hümâyûn'a tahsil ve terbiye edilmek üzere verildiği zaman 9 yaşında olduğu sanılmaktadır. Sarışın, elâ gözlü, beyaz tenli, orta güzellikte, fakat çok çekici ve alımlı idi. Çok zeki, sabırlı, içinden pazarlıklı, entrikacı bir kadındı. Kanûnî'nin ölünceye kadar büyük sevgisini ve itimadını kazanmıştı. Türk tarihinde müsbet bir isim bırakmamıştır. Hatice Turhan Vâlide - Sultan da Güney Ukrayna'da Kırım atlıları tarafından küçük bir kız çocuğu iken esir edilip Saray'a verilmiştir. Sultan İbrahim'in zevcesi olmuş ve IV. Mehmed'i doğurmuştur. Türk tarihinin en saygıdeğer kadınlarından biridir. Fevkalâde vatanperver, akıllı, iyi kalbli idi. Köprülüler'i o iktidara getirerek, Türkiye tarihinde 30 yıllık bir haşmet devrini açmıştır. Yaptırdığı Yeni Cami yanındaki türbesinde gömülüdür. Oğlu IV. Mehmed çocuk olduğu için, kayınvâlidesi Kösem Mâhpeyker Vâlide - Sultan'ın öldürülmesinden sonra yıllarca saltanat nâibeliği yapmıştır.

Kemalettin Özdemir (Erzincan)

Osmanlı padişahları devleti yönetirken sadece kendi arzularına göre mi hareket ediyorlardı, yoksa bağlı oldukları bazı kanunlar ve kaideler var mıydı?

Osmanlı hükümdarları, oldukça sıkı bağlarla kanunlara ve kanun kuvveti iktisâb etmiş âdet ve an'anelere bağlı idiler. Hattâ devletin yüksek menfaatleri uğruna bile bunları çiğniyemezlerdi. II. Osman'ın fecî neticesi bir örnek olarak hatırlanabilir.

Osman Şen (Mersin köyü - Akçaabat - Trabzon)

Köyümüzde 85 yaşında bir ihtiyar var. Birinci Cihan Savaşı'nda Doğu Cephesi' nde savaşırken Ruslar'a esir düşmüş ve Sibirya'ya sürülmüş. Orada 3 yıl esaret hayatı yaşamış. Onun maceralarını röportaj şeklinde yazıp göndersem yayınlar mısınız?

Orijinal ve güzel yazılmışsa, tarihî hatalar yoksa, yayınlıyabiliriz. Yalnız yazıyı görmeden kesin bir şey söylememiz mümkün değildir.

Sıtkı Saatçıoğlu (Ankara)

Bu yaz İzmir'e gittiğim zaman Atatürk' ün annesi Zübeyde Hanım'ın kabrini ziyaret için Karşıyaka'ya geçtim. Ufak bir meydanın ortasında kocaman ve gayrımuntazam bir kaya parçasını gösterdikleri zaman hayretler içinde kaldım. Bu kabre benzemiyen kaya parçası ne mânâ ifade ediyor? Beşiktaş'taki Barbaros'un sandukası üzerindeki örtü ve bayraklar ne maksatla konmuştur?

Zübeyde Hanım'ın mezarı, mimarî bir stil olarak anlaşılabilir. Barbaros'un sandukası üzerindeki örtü ve bayraklar, saygı ifade etmek için konmuş, eski örtü ve bayraklardır.

Mehmet Ali Çalışmaz (Koçarlı - Aydın)

Istanbul sûrları restore ediliyor mu? Topkapı Sarayı'ndaki bayrakların hepsi teşhirde mi?

Istanbul sûrları zaman zaman restore edilmektedir. Yeni bir restorasyona başlandığını işitmedik. Topkapı Sarayı'ndaki bayrakların hepsi teşhirde değildir. Pek az müze, elindeki bütün malzemeyi teşhire koymak imkânına sahiptir.

Tarih Bilmecesi

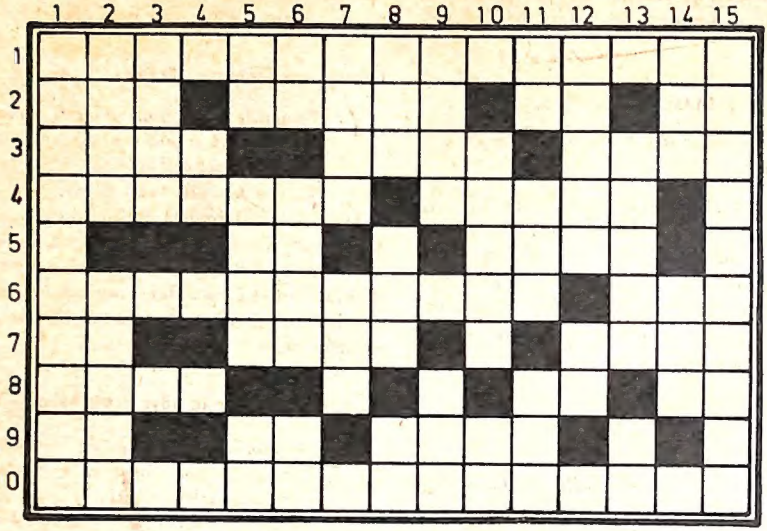

SOLDAN SAĞA: 1 — 1826'da II. Mahmud tarafından Tophane'de yaptırılan, ince, zarif iki minareli yapı. 2 — Yüceltme; Arabistan yarımadasının güney batısında 400 yıl Osmanlı egemenliğinde kalmış bir ülke; Bir nida; Su (Farsça). 3 — Afrika'da bir ülke; Bilgin; Kovulmuş veya istenmeyen (Arapça). 4 — Milattan 3000 yıl önce Mezopotamya'da yaşamış bir kavim; Elazığ iline bağlı bir ilçemiz. 5 — Sansar cinsinden kürkü değerli bir hayvan; Yüz kızartacak veya şeref kıracak hal. 6 — 1885'te ölen Abdülmecid'in mâbeyincisi ve Türk müziğinin büyük bestecisi; Birlikte (Arapça). 7 — Şikâr; Orta derecel ibir okul; İçi sıvı dolu ur. 8 — 1712'de ölen klasik Türk edebiyatının ünlü bir şairi; Bir harfin okunuşu; Altın elemanının simgesi. 9 — Türkü; Bir nota; Mektup (Farsça). 10 — 1881'de ölen bir Osmanlı sadrâzamı.

YUKARIDA NAŞAĞIYA: 1 — 1900'de yayınladığı «Aksi Sada»nın yazarı olan, 1918'de kaybettiğimiz tanınmış kadın şairimiz. 2 — Haber götürücü; Kıyıya dayanılarak sandalın açılması için kürekçilere verilen komut. 3 — «Sen» zamirinin «e» hali. 4 — İsim. 5 — Bir nida; Bir renk; İçilir. 6 — Bir harfin okunuşu; Zamanın yeniliklerine uyan; Bir hayvan. 7 — Bayındırlık; Hıristiyanlığın kurucusu olan peygamber. 8 — Rüzgâr; İzmir zeybekleri için kullanılan bir sıfat; Bir soru edatı. 9 — Kedi, köpek yavrusuna denir; Gurbet. 10 — Din kitaplarına göre Tanrı ile insanlar arasında aracı bulunan ilâhi varlık; Bir nota. 11 — Kamer; Bay; Bursa'da ağabeyi şehzade Mustafa'nın türbesinde yatan, talihsiz bir şehzâdenin adı. 12 — Bir hayvanın yavrusu; Bir harfin okunuşu. 13 — Kansızlık; Eski Mısırlıların taptıkları batıl bir mabut. 14 — Ulak; Hz. Musa'nın mucize yaratan değneği. 15 — Eseri, Damat Şerif Paşa tarafından Türkçeye çevrilmiş ünlü bir Arap Seyyahının adı.

Geçen sayının halli:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	A	N	A	D	O	L	U	H	İ	S	A	R	I	■	K
2	S	A	V	A	T	■	Z	A	H	İ	T	■	T	İ	R
3	İ	Z	■	V	E	R	A	S	E	T	■	S	I	R	A
4	Y	E	Ş	İ	L	A	Y	■	T	A	M	İ	R	A	T
5	A	N	I	T	■	H	■	H	■	Y	A	Y	■	T	E
6	P	İ	M	■	V	İ	T	A	M	İ	N	■	P	■	R
7	■	N	A	K	A	B	İ	L	■	Ş	E	H	İ	T	■
8	H	■	R	E	C	E	P	■	S	■	N	A	L	A	N
9	A	R	A	B	İ	■	O	D	A	K	■	T	A	P	U
10	K	A	N	A	P	E	■	O	K	İ	N	A	V	A	■

Bu trafik düzeni doğru mudur?

Hayır, değildir.

Önemli trafik kurallarından biri de, daima yolun sağından gidilmesidir. Solunuzu her zaman boş bırakıp, sizden hızlı giden vasıtaya rahat geçme fırsatını veriniz.

Geçişler her zaman, geçilen vasıtanın solundan yapılmalıdır.

Bu önemli kurala uymakla birçok kazalar önlenmiş olur.

DOĞAN SİGORTA

Sizin Sigortanız

2387

En Büyük Hatıra Albümü

Fotoğraflarla

ATATÜRK'ün

Hayatı

Doğumundan ölümüne kadar hayatının
bütün safhalarını tespit eden tek eser:

400 den fazla resim, 384 sayfa

Doğan Kardeş Basımevi tarafından,
mevzuuna lâyık bir ihtimamla

HAZIRLANDI VE ÇIKTI

Bütün Kitapçılarda **Fiyatı 50 Lira**